

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SPRÅK OCH LITTERATURER
BOX 200 • 405 30 GÖTEBORG

Nya [nätbaserade kurser](#) i somaliska vid GU

LITE OM SOMALISKAN

Morgan Nilsson

Gäller för höstterminen 2023

Uppdaterad
25 november 2023

*Detta är ett pågående arbete.
Läs alltså kritiskt! Kontakta mig gärna med ev. synpunkter.*

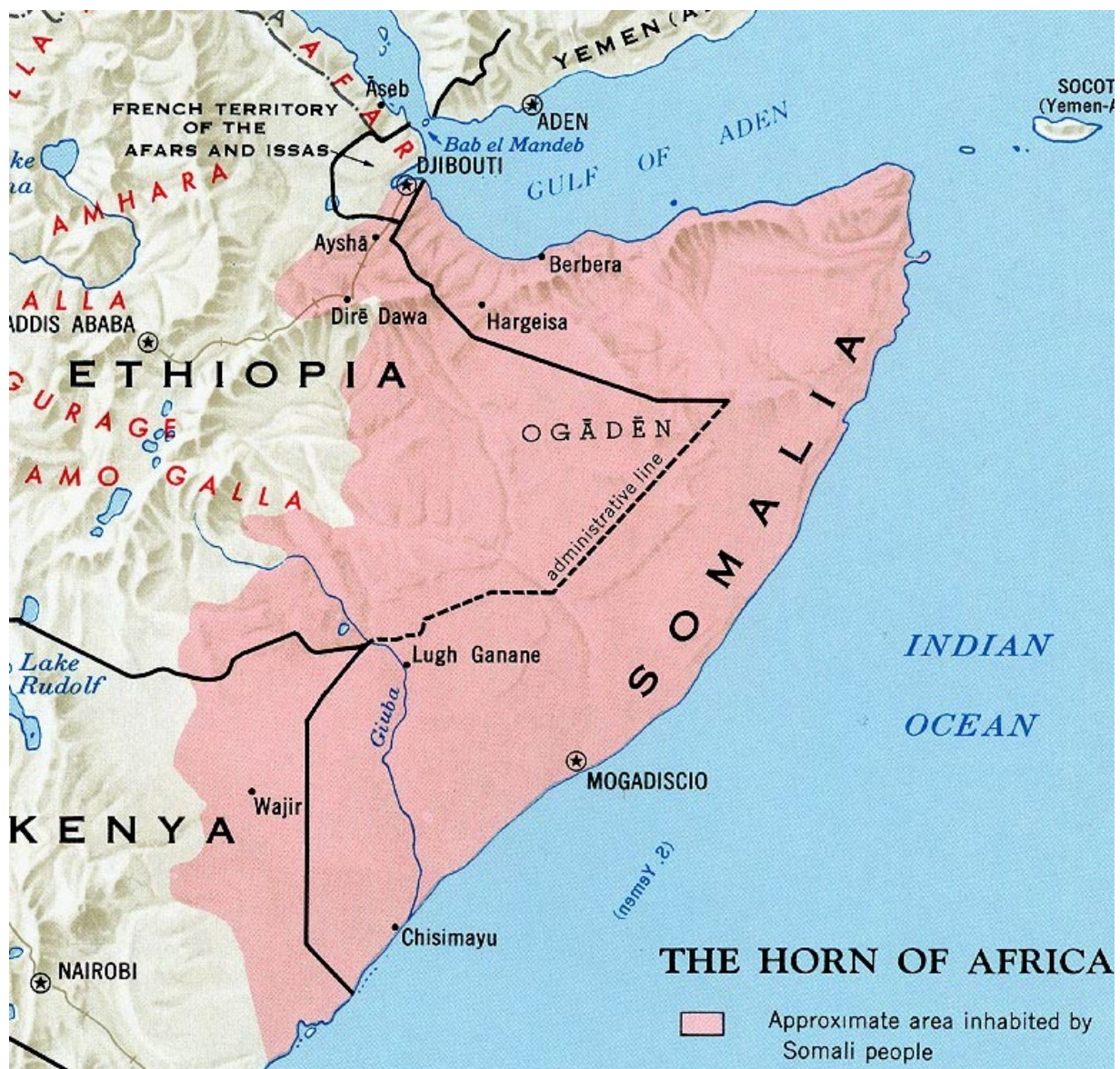
morgan.nilsson@gu.se

Tema 1

Somaliskan bland världens språk

Somaliskans utbredning

Somaliska språket talas på **Afrikas Horn** inom ett område som omfattar hela Somalia med Puntland och Somaliland, sydöstra Djibouti, östra Etiopien och östra Kenya.

Källa: [Wikimedia Commons](#)

Hela det somaliska språkområdet täcker en yta som är ungefär lika stor som Sverige, Norge och Finland tillsammans, omkring 1.100.000 km². Även den somalisktalande befolkningen, som vi strax skall se, är av ungefär samma storlek som Sveriges, Norges och Finlands tillsammans.

Förutom i det sammanhängande språkområdet på Afrikas Horn talas somaliskan av ett stort antal somalier som lever utanför detta område, bl.a. i Addis Abeba, Nairobi, USA, Kanada, Storbritannien, Sverige, Norge, Finland, Danmark, Sydafrika, Jemen, Tanzania, och många andra av världens länder.

Hur många som talar somaliska är svårt att veta exakt, men genom ett söka efter statistik från olika länder och göra vissa kvalificerade antaganden hamnar man omkring 26 miljoner. Siffran bygger på statistik och information om språk- och befolkningssituationen i de olika länder där somaliskan talas. Om man summerar de mest trovärdiga siffrorna får man 24–28 miljoner talare. Säkrast är det alltså att säga att ca 26 miljoner människor talar somaliska. Högre tal än så är ganska osäkra.

Den beräkning som ligger till grund för siffrorna återfinns i följande tabell.

Somalia ¹	13,5	–	15,5
Djibouti ²	0,5	–	0,6
Etiopien ³		6,5	– 7
Kenya ⁴	2,5	–	3
<u>Övriga världen</u>	<u>1</u>	<u>–</u>	<u>2</u>
Totalt	24	–	28,1

¹ Enligt ganska färsk information på <data.un.org> (2019) uppskattar FN antalet människor i Somalia till 15,4 miljoner. Det stora spannet mellan 13,5–15,5 miljoner beror på huruvida man betraktar maay som ett språk eller en dialekt liksom på hur många man i så fall antar vara maay-talare. Det finns anledning att tro att olika former av maay talas av omkring 2 miljoner.

² Enligt CIA 2017 är 60% av befolkningen i Djibouti somalier.

³ Enligt den etiopiska folkräkningen 2007 var 6,2% av befolkningen i Etiopien då somalier.

⁴ Enligt den kenyanska folkräkningen 2009 var 6,2% av befolkningen i Kenya då somalier.

Med ca 26 miljoner talare placerar sig somaliskan som det ungefär 70:e största bland världens ca 7.000 språk. 99% av alla världens språk är alltså mindre än somaliskan. Svenskan med sina 10 miljoner talare ligger på ungefär 100:e plats i världen. Bland de drygt 2.000 språken i Afrika hamnar somaliskan sannolikt på 9:e plats. Somaliskan är alltså ett av världens riktigt stora språk!

Listan över de största språken i Afrika skulle kunna se ut ungefär så här:

1. arabiska (över 300 milj.)
2. swahili (ca 100 milj.)
3. hausa (ca 50 milj.)
4. oromo (ca 40 milj.)
4. yoruba (ca 40 milj.)
6. igbo (ca 30 milj.)
6. fula (ca 30 milj.)
6. amhariska (ca 30 milj.)
9. somaliska (ca 26 milj.)
9. malagassiska (ca 26 milj.)

Somaliskan utanför Afrikas Horn

I Sverige talas somaliskan av minst 100.000 personer. Det motsvarar 1% av befolkningen i Sverige. Siffran bygger på antalet personer som är födda i Somalia samt antalet personer som har en eller två föräldrar som är födda i Somalia. Även om några av dessa inte talar somaliska så finns det många andra som talar somaliska utan att vara födda just i Somalia.

Tabell 1. Utrikes födda samt födda i Sverige med en eller två utrikes födda föräldrar. Observera att statistiken i tabellen inte alls handlar om modersmål, utan bara om födelse-land.

SCB						
Utrikes födda samt födda i Sverige med en eller två utrikes födda föräldrar efter födelse-land/ursprungsland, 31 december 2018, totalt						
Födelse-land/ ursprungsland	Utrikes födda	Födda i Sverige med två utrikes födda föräldrar			Födda i Sverige med en utrikes född förälder	
		Föräldrarnas födelse-land då de har samma födelse-land	Faderns födelse-land då föräldrarna har olika födelse-land ¹	Moderns födelse-land då föräldrarna har olika födelse-land ¹	Faderns födelse-land då modern är född i Sverige	Moderns födelse-land då fadern är född i Sverige
Djibouti	447	19	115	238	6	15
Etiopien	20 695	5 782	4 125	2 826	1 478	1 885
Kenya	4 502	289	438	603	574	841
Somalia	68 678	27 602	1 942	2 509	917	5 183

Källa: Statistiska centralbyrån (SCB), våren 2019

Enligt statistik som inhämtades från SCB:s motsvarigheter i de andra nordiska länderna i mars 2017 är den motsvarande siffran i Norge minst 42.000, i Finland minst 20.000 och i Danmark minst 20.000. Det motsvarar 0,8% av befolkningen i Norge och 0,4% i Finland och Danmark.

I den svenska grundskolan talar drygt 21.000 elever somaliska. Det motsvarar 2% av alla grundskoleelever i Sverige. Därmed är somaliskan det tredje största modersmålet bland svenska skolbarn, efter svenskan och arabiskan. De somaliska barnen är dessutom den grupp som har det allra högsta deltagandet i modersmålsundervisning med hela 76% av barnen.

Tabell 2. Elever med undervisning i modersmål läsåret 2018/19.

Grundskolan – Elever – Riksnivå						
						
Tabell 8 B: Elever med undervisning i modersmål läsåret 2018/19						
Modersmål	Antal elever berättigade till modersmålsundervisning	Andel (%) berättigade av samtliga elever	Deltagare i modersmålsundervisning			
			Antal	Andel (%) av samtliga elever	Andel (%) av berättigade elever	Andel (%) utanför garanterad undervisningstid
10 största modersmålen						
Arabiska	77 448	7,3	54 578	5,1	70,5	54,6
Somaliska	21 115	2	16 070	1,5	76,1	54,2
Engelska	17 718	1,7	9 403	0,9	53,1	59,3
Bosniska/Kroatiska/Serbiska	17 109	1,6	8 624	0,8	50,4	65,3
Kurdiska	15 629	1,5	8 672	0,8	55,5	59,1
Persiska	14 713	1,4	8 696	0,8	59,1	57,8
Spanska	14 237	1,3	7 319	0,7	51,4	61,8
Albanska	9 570	0,9	5 605	0,5	58,6	54,7
Polska	9 552	0,9	5 748	0,5	60,2	58,1
Finska	9 454	0,9	4 841	0,5	51,2	42,6
Övriga språk (154 st.)	97 106	9,1	47 377	4,5	48,8	58,7

Källa: Statistiska centralbyrån (SCB), våren 2019

Somaliskans släktskap med andra språk

På lite avstånd är somaliskan släkt med bland annat arabiska, hebreiska, amhariska (amarinja), tigrinska (tigrinja), hausa och olika berberspråk. Dessa hör alla till den **afro-asiatiska språkfamiljen**.

De flesta språk som talas i Europa och i sydöstra Asien tillhör i stället den **indo-europeiska språkfamiljen**, t.ex. engelska, italienska, franska,

spanska, svenska, ryska, persiska, kurdiska, pashto, urdu och hindi. Dessa är alltså inte släkt med somaliskan. De indoeuropeiska språken talas totalt av nästan halva jordens befolkning, dvs. omkring 3 miljarder.

Inte heller turkiskan, mongoliskan, finskan, samiskan eller ungerskan är släkt med somaliskan. De tillhör nämligen den **uralisk-altaiska språkfamiljen**.

Afrikas språk

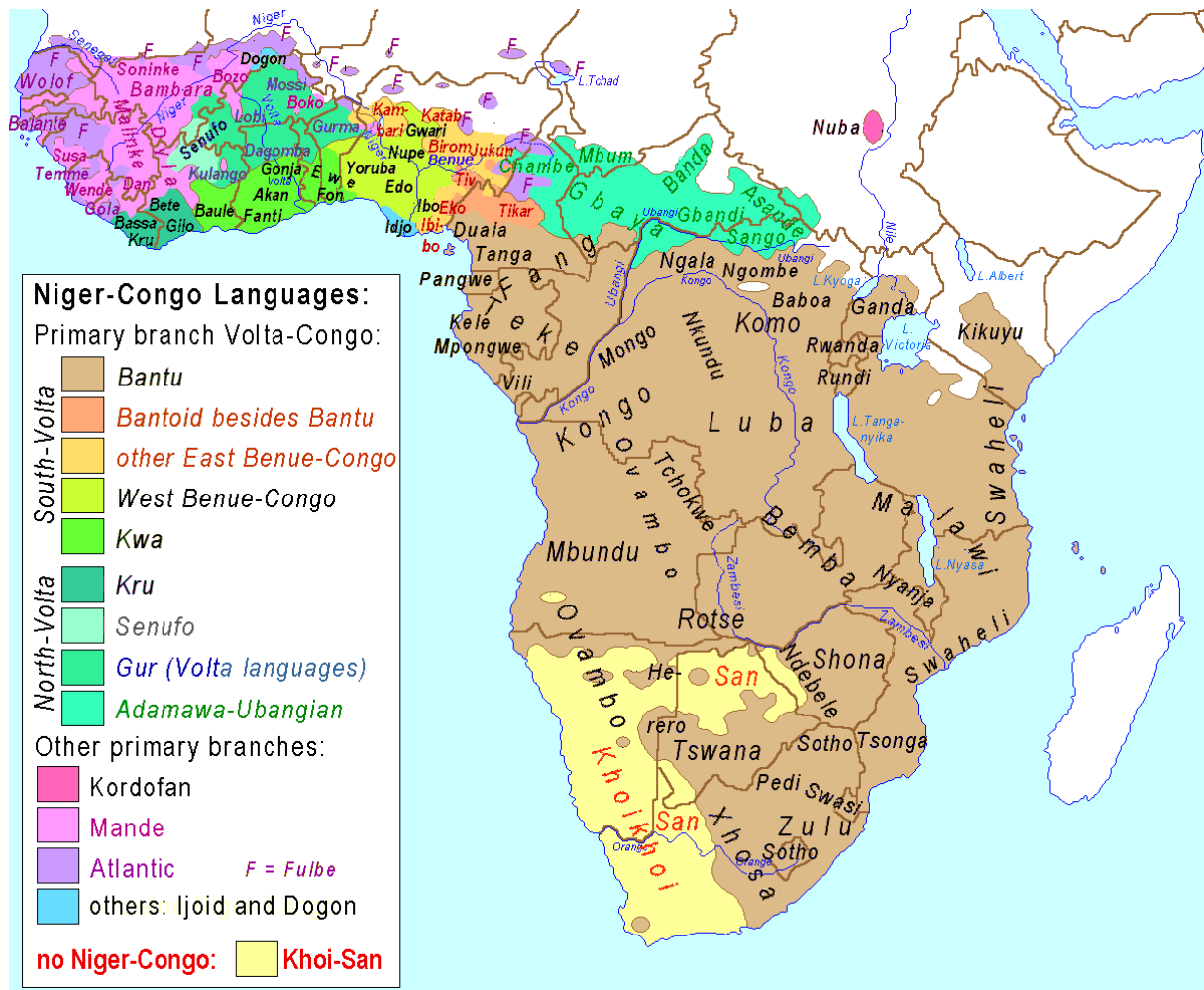
På det afrikanska fastlandet beräknas det finnas lite drygt 2.000 språk. Så gott som alla dessa språk hör till en av följande fyra språkfamiljer:

- **niger-kongo-språk**, t.ex. swahili, zulu, yoruba, igbo, fulani, kongo
- **afro-asiatiska språk**, t.ex. arabiska, amhariska, oromo
- **nilo-sahariska språk**, t.ex. luo
- **khoi-san-språk**, t.ex. nama

Den två största av dessa fyra språkfamiljer är niger-kongo-språken och de afro-asiatiska språk som talas av vardera ca en halv miljard människor.

Niger-kongo-språken delas upp i flera stora grupper, från de **atlantiska språken** i väster till **bantu-språken** i söder och öster. Ur ett somaliskt perspektiv är det mest kända niger-kongo-språket ett av bantu-språken, nämligen **swahili**, som ju är ett av somaliskans direkta grannspråk och talas direkt söder om somaliskan, främst i Kenya, Tanzania, Uganda och östra Kongo. Swahili är alltså inte på något sätt besläktat med somaliskan och swahilis struktur skiljer sig väldigt mycket från somaliskans struktur. Swahili är ett stort språk som används mycket, men det är inte modersmål för lika många människor. Man brukar uppges att det bara är modersmål för några få miljoner människor, men i vardagen används det för t.ex. arbete och studier av uppemot 100 miljoner.

Alla andra grannspråk som talas i somaliskans direkta närhet, förutom swahili, är afro-asiatiska språk, precis som somaliskan.

Källa: [Wikimedia Commons](#).

De **nilo-sahariska språken** talas av omkring 40 miljoner människor i floden Nilens närhet, främst i Libyen, Tchad, Sudan, Uganda och Kenya. Det allra största språket i den här familjen heter **luo** eller **dholuo** och talas av omkring 5 miljoner människor, främst i västra Kenya. Detta är faktiskt Kenyas tredje största språk.

Khoi-san-språken talas i den västra delen av södra Afrika, främst i Namibia och Botswana. Antalet språk är c:a 30 och det totala antalet talare bara omkring 200.000. Det största språket i familjen är **nama** med c:a 100.000 talare i Namibia, Botswana och Sydafrika. Flera av språken i familjen är mycket små och riskerar att dö ut.

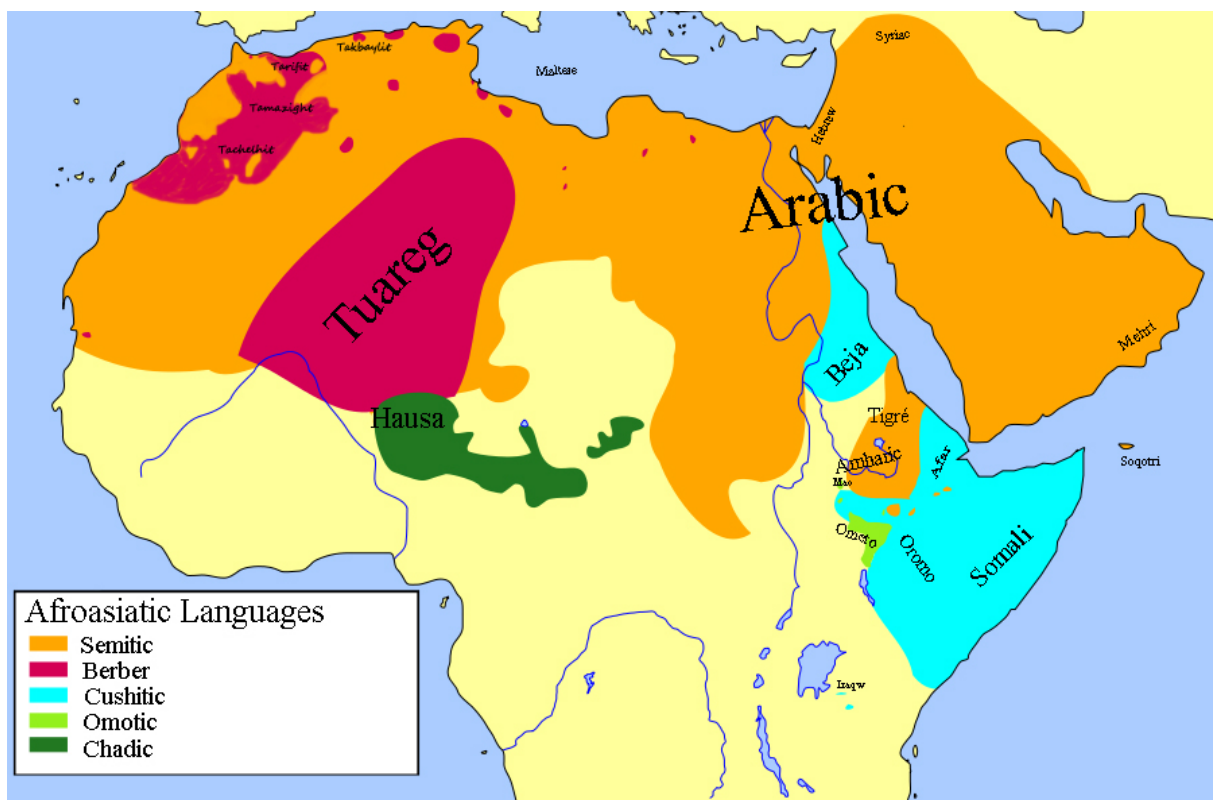
Slutligen talar man på ön Madagaskar ett språk som inte hör till någon av de nämnda familjerna, nämligen språket **malagassiska**. Detta språk talas av nästan 20 miljoner invånare, och det hör till de **austronesiska språken**, dit även bl.a. **tagalog** (Filippinerna), **javanesiska**, **malayiska**, **maori** (Nya Zeeland) och **hawaiianska** hör. Man kan faktiskt se en del likheter i vissa grundläggande ord, t.ex. siffrorna.

svenska:	en,	två,	tre,	fyra,	fem,	sex
malagassiska:	iray,	roa,	telo,	efatra,	dimy,	enina
maori:	tahi,	rua,	toru,	whā,	rima,	ono
hawaiianska:	kahi,	lua,	kolu,	hā,	lima,	ono

Afro-asiatiska språk

Somaliskan tillhör den **afro-asiatiska** språkfamiljen som breder ut sig över norra och nordöstra Afrika, den arabiska halvön och delar av Mellanöstern. Även de afro-asiatiska språken talas totalt av nästan 0,5 miljard människor.

På lite avstånd är somaliskan alltså släkt med bland annat arabiska, hebreiska, amhariska (amarinja), tigrinja, hausa och olika berberspråk, men språken tillhör olika undergrupper inom den **afro-asiatiska språkfamiljen**

Källa: [Wikimedia Commons](#)

De olika undergrupperna inom **den afro-asiatiska språkfamiljen** är:

- **semitiska språk** utgör den största gruppen med bl.a. arabiska (väl över 300 milj.), amhariska (drygt 25 milj.), hebreiska (c:a 9 milj.), tigrinska (c:a 9 milj.);
- **kusjitiska⁵ språk** med bl.a. oromo (över 30 milj.), somaliska (ca 25 milj.), sidamo (ca 3 milj.);
- **omotiska språk** omfattar ett antal ganska små språk som främst talas i sydvästra Etiopien. Wolaytta med c:a 2 milj. talare i Etiopien är sannolikt det största omotiska språket.
- **berber-språk** talas av drygt 15 miljoner människor främst i Marocko, Algeriet, Mali och Niger. **Shilha** (på arabiska) eller **tashelhit** (på språket i fråga) med omkring 8 miljoner talare, främst i Marocko, är det största berberspråket.
- **Tchad-språk** med bl.a. hausa som talas av över 40 miljoner i främst Niger och Nigeria;
- **det egyptiska språket** som idag är utdött, dvs. det språk som bl.a. förekommer i de inskriptioner som skrivits med hieroglyfer i de egyptiska pyramiderna. Den sista levande formen av detta språk dog ut för omkring 400 år sedan och kallas koptiska. Detta språk används i någon mån än i dag som kyrkospråk av ortodoxa kristna i Egypten.

⁵ Stavningen varierar idag främst mellan kushitisk (SAOL) och kusjitisk. Folkgruppen omtalas som:

Kush i Bibeln 2000: http://www.bibeln.se/las/2k/1_mos ;

Kus i Bibeln 1917: http://www.bibeln.se/las/1917/1_mos#q=1+Mos+9 ;

Chus i Karl XII:s bibel: http://www.bibeln.se/las/k12/1_mos#q=1+Mos+9 ;

Kusj i Nordisk familjebok 1876-99: <http://runeberg.org/nfai/0156.html> ;

Kusch i Nordisk familjebok 1904-26: <http://runeberg.org/nfbo/0182.html>

Kusjitiska språk

Somaliskans närmaste släktingar finns alltså i gruppen **kusjitiska språk**, där de fyra största språken är **oromo** (över 30 milj.), **somaliska** (ca 25 milj.), **sidamo** (ca 3 milj.) och **afar** (ca 2,5 milj.).

De kusjitiska språken delas in i följande undergrupper:

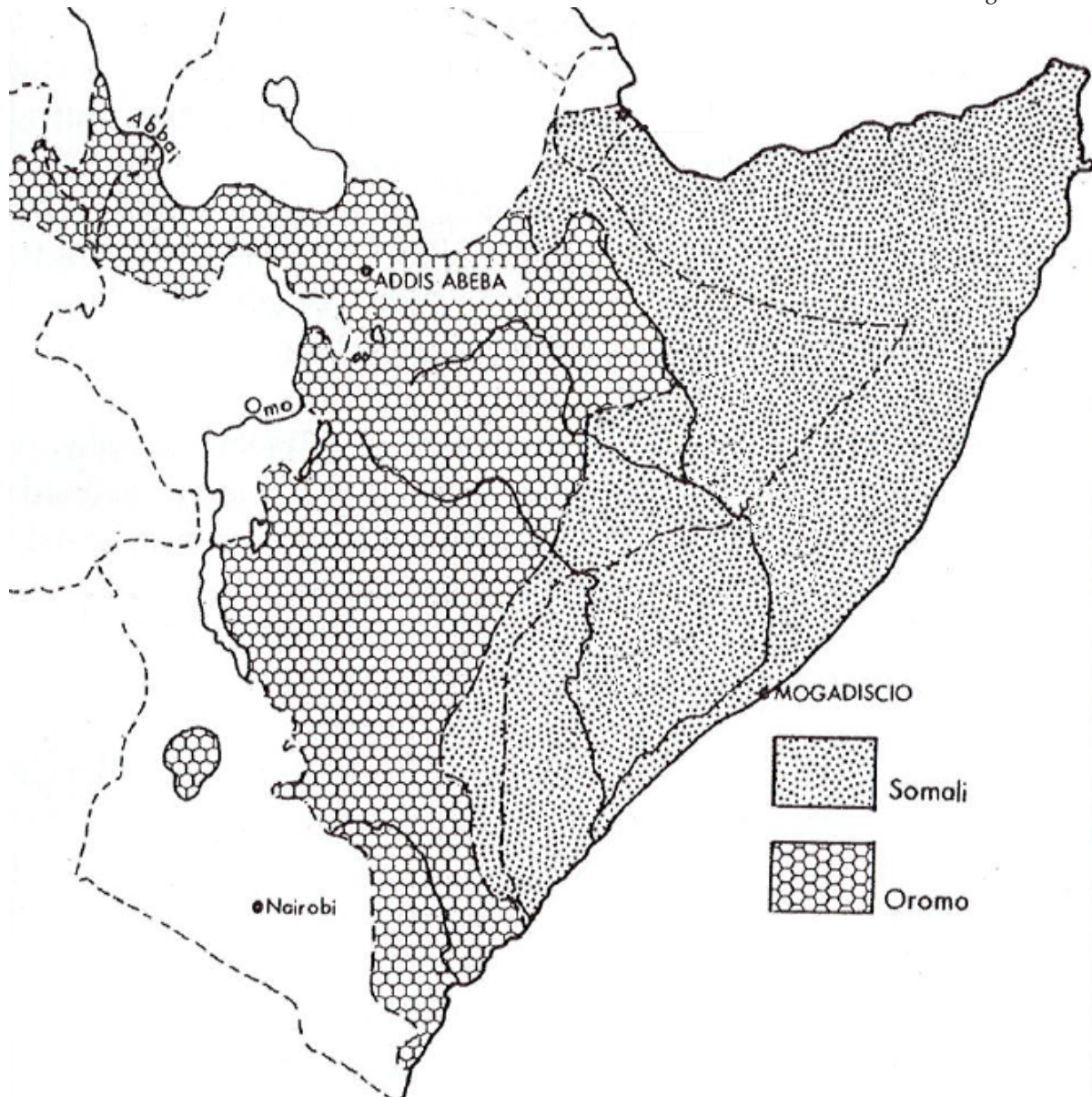
- **beja-språket** som talas av 1–2 miljoner i Sudan, Eritrea och Egypten;
- **centralkusjitiska** språk med bl.a. **awngi** som talas av omkring en halv miljon vid Tana-sjön i Etiopien;
- **östkusjitiska** språk som utgör den största undergruppen med bl.a. **oromo** och **somaliska**;
- **sydkusjitiska** språk med bl.a. **iraqw** som talas av omkring en halv miljon i Tanzania.

Östkusjitiska språk

Inom den östkusjitiska gruppen skiljer man mellan språk som talas i

- **högländet**, främst **sidamo** med ca 3 milj. och **hadiyya** med omkring 250.000 talare som båda talas inom var sitt mindre område ett par hundra kilometer söder om Addis Abeba i Etiopien;
- **låglandet**, dit de flesta kusjitiska språk hör, bl.a. afar, saho, baiso, jiiddu, dabarre, tunni, garre, maay, rendille, somaliska, arbore, konso, oromo.

De båda största kusjitiska språken oromo (över 30 milj.) och somaliska (ca 25 milj.) är alltså förhållandevis nära släkt. De är båda **östkusjitiska lågländsspråk**, men ändå något mer olika varandra än svenskan och engelskan.

Källa: Mansuur (2009: 191)

Även om oromo är större än somaliskan i antal talare så är somaliskan ett mera använt och stabilare språk än oromo. Somaliskan är väl beskriven och relativt väl standardiserad. Med oromo har man inte hunnit lika långt eftersom oromo inte har använts lika mycket och lika länge i skrift som somaliskan. Mycket utvecklingsarbete har dock gjorts under de senaste 20 åren och idag trycker man i Etiopien betydligt fler böcker på oromo än på somaliska.

Som exempel följer några grundläggande ord på olika östkusjitiska låglandsspråk:

	Somali	Maay	Baiso	Rendille	Oromo	Afar Saho/Konso
two	labo		lama	lama	lama	
three	saddex		sedi	seyeh	sadii	
four	afar		afar	afar	afur	
five	shan		ken	shan	shan	
six	lix		leh	leh	jaha	
seven	toddobo		todoba	teba	torba	
eight	siddeed		sidet	siyet	saddeet	
nine	sagaal		sagal	sagal	sagal	
ten	toban		toman	tomon		
eye	il				ija	
eyes	indho			indo		
ear	dheg			dogo		
fire	dab			dab		
leg	lug			lux ^{foot}	luka	
mouth	af			af	afaan	
nose	san			san		
teeth	ilko			ilko	ilkaan	
face	fool				fuula	
hair	tin			tim		
blood	dhiig			dig	dhiiga	
bone	laf			laf	lafee	
lung	sambab				somba	
kidney	kelli				kalee	
knee	jilib		gilib	jilib	jilba	
tongue	carrab			harrab	arraba	
bird	shimbir		kimbiri	čimbir	shimpirre	
water	biyo		beke	bičé'	bišani	
milk	caano			hannu		
knife	mindil			mindil		
stone	dhagax			dagax		
tree	geed			gey		
yesterday	shaley		kele	čele		
louse	injir		igiri	injir	injiran	

exist	jiraa	growa		jira
I	ani	ani	ani	
you	adi	ati	ati	
he	uu	usu	usu	
she	ay	ese	ish	

Språksituationen i området

En mycket viktig skillnad mellan språksituationen i Somalia (med Puntland och Somaliland) och språksituationen i så gott som alla andra länder söder om Sahara är att Somalia har väldigt små språkliga minoriteter. I stället är Somalia nästan enspråkigt. Så gott som alla invånare kan kommunicera med varandra på somaliska. Detta är ganska unikt i ett afrikanskt perspektiv. Detta ger en unik möjlighet att utan större svårighet använda somaliskan som officiellt språk i samtliga samhällsfunktioner såsom bl.a. myndighetsutövning och utbildning.

De flesta andra icke-arabiska länder i Afrika består av områden som bebos av talare av flera olika större eller mindre språk. I alla dessa länder är det svårt att hitta ett gemensamt språk för t.ex. utbildning och administration, eftersom det inte finns ett enda inhemskt språk som kan fungera i kommunikationen med hela befolkningen.

I en del länder används ett av de största språken. T.ex. i Etiopien användes länge bara amhariska (amarinja) som officiellt språk.

I många länder har man i stället valt att fortsätta använda ett europeiskt språk för att genom valet av språk inte gynna någon av de inhemska grupperna på bekostnad av de övriga.

Språk i Etiopien

Språksituationen i Etiopien är fullständigt annorlunda än språksituationen i Somalia. I Etiopien talas över 80 olika språk. Dagens Etiopien är en federation av nio etniskt baserade regionala stater som sammanfaller med några av de större språkliga och etniska folkgrupperna i landet.

Administrative Regions and Zones of Ethiopia

Källa: [Wikimedia Commons](#).

I Etiopien användes länge bara amhariska (amarinja) som officiellt språk, trots att det språket egentligen bara är näst störst, efter oromo, men valet av amhariskan hänger förstås samman med vilken folkgrupp som hade störst makt i landet. I dag är valet ifrågasatt, i synnerhet av oromotalarna.

Sedan mitten av 1990-talet har utvecklingen i Etiopien gått mot större regional självständighet i språkfrågan. Varje region kan besluta om vilket språk som ska användas inom förvaltning och grundläggande utbildning. I den somaliska regionen används i dag somaliskan upp till årskurs 8 liksom i stora delar av administrationen av regionen. Planer finns på att införa somaliskan även på gymnasienivå.

Enligt Zatolokina (2022: 176), erkändes afar, oromo, somaliska och tigrinja i februari 2020 som likställda med amhariskan som officiella arbetspråk för den centrala etiopiska regeringen, alltså inte bara de regionala regeringarna och administrationerna.

Den moderna utvecklingen i Etiopien mot större språklig diversifiering har också bidragit till att stärka engelskans roll i landet, i synnerhet inom högre utbildning.

Om du vill läsa mer...

Degeneh Bijiga, Teferi (2015) *The Development of Oromo Writing System*.
PhD thesis, University of Kent. <https://kar.kent.ac.uk/52387>

Jansson, Tore & Jan Retsö (2008) *Afrikas språk*. Göteborgs universitet.
https://canvas.gu.se/files/5093659/download?download_frd=1

Tema 2

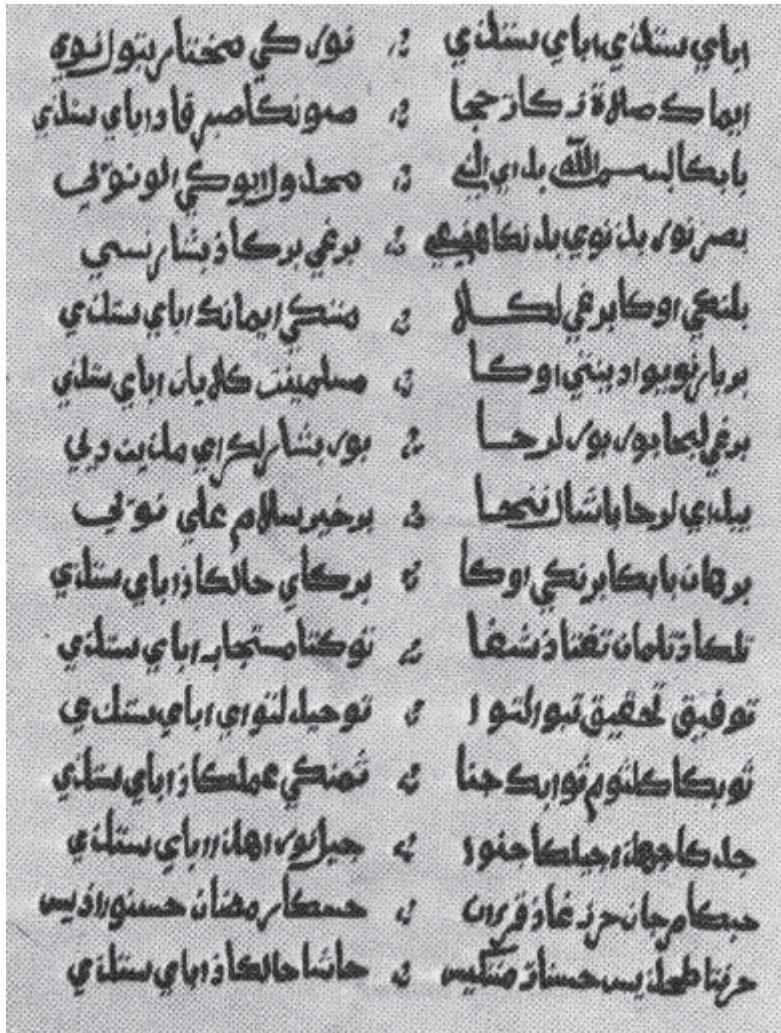
Somaliskans äldre historia

Somaliskans äldre historia

Ända sedan medeltiden var det i första hand det arabiska språket som användes för att skriva texter inom det område där somaliskan talas. Som islams språk blev arabiskan tidigt det naturliga valet för den som skulle lära sig att läsa och skriva. Det blev då även naturligt att alla typer av viktiga dokument avfattades på arabiska. Under många århundraden förblev arabiskan det närmast självklara skriftspråket i området.

Först på 1700- och 1800-talet vaknade intresset för de lokala språken i östra Afrika. Anledning var då att man menade att de lokala språken skulle kunna vara en väg för att bättre nå ut till befolkningen med islams budskap. Tidigt började därför swahili skrivas med arabisk skrift. Man kan anta att detta inspirerade till att även skriva på somaliska med arabisk skrift. En av de första var sannolikt Haji Ali Majerten som i början av 1800-talet levde i Nugal, men senare flyttade till Banadir (Idaajaa, å.o., not 2). De mest omtalade försöken att skriva somaliska med arabisk skrift gjordes under senare delen av 1800-talet av Sheekh Awees Mahamed från Barawe som författade en större mängd poesi (Banti 1988: 21).

Under 1800-talets senare del försökte också europeiska språkvetare att anpassa den latinska skriften till somaliskan. De här försöken var länge ganska okända bland den somaliska befolkningen, och när det till sist blev känt att man försökte skriva somaliska med latinsk skrift möttes detta delvis med ogillande, huvudsakligen av religiösa skäl (Idaajaa, å.o., s. 2).

*Abbaay sittidey abbaay sittidey nuurkii Mukhtaar batuula Nabii
Iimaanka salaata sakaat xijaa soonkaa sabarkaada abbaay sittidey
Baabkaa bismillaahi biddaaya anNabii mahadoola abbowkey Allow Nebiyee
Basar nuur badnooy beddenkaa hillacaa berigii barakaada bishaara na sii
Ballankii awkaa berigii la galaa mininkii iimaanka abbaay sittidey
Barbaar Nebiyow diintii awkaa muslimiinta galaayaan abbaay sittidey
Berigii la baxaa buurbuur la rahaa buur bishaara la koraaya Madiinadiyey*

Illustration 1. Första sidan ur *Abbaay sittidey* av Sheekh Awees Mahamed
samt en motsvarande latinsk transkribering. Källa: Banti (1988).

Den första riktiga grammatikbok som beskriver det somaliska språket är författad på engelska av Fred Hunter år 1880. Den omfattar 181 sidor och trycktes i Bombay i Indien.

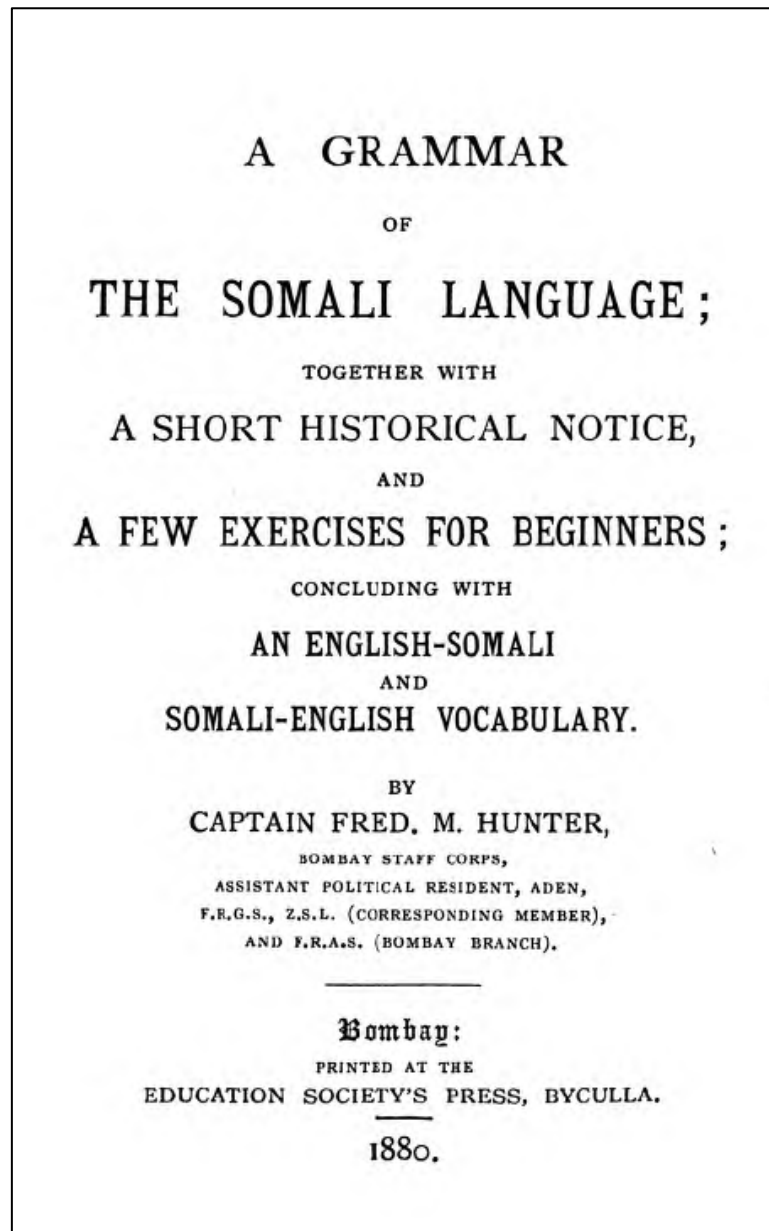

Illustration 2. Den första somaliska grammatikboken.

Hela boken (181 sidor) kan läsas digitalt i Gupea:

<http://hdl.handle.net/2077/57923>

Nästa somaliska grammatikbok skrevs på franska. Den är betydligt mindre och omfattar bara 28 sidor. Den skrevs av Gabriel Ferrand och trycktes i Alger år 1886.

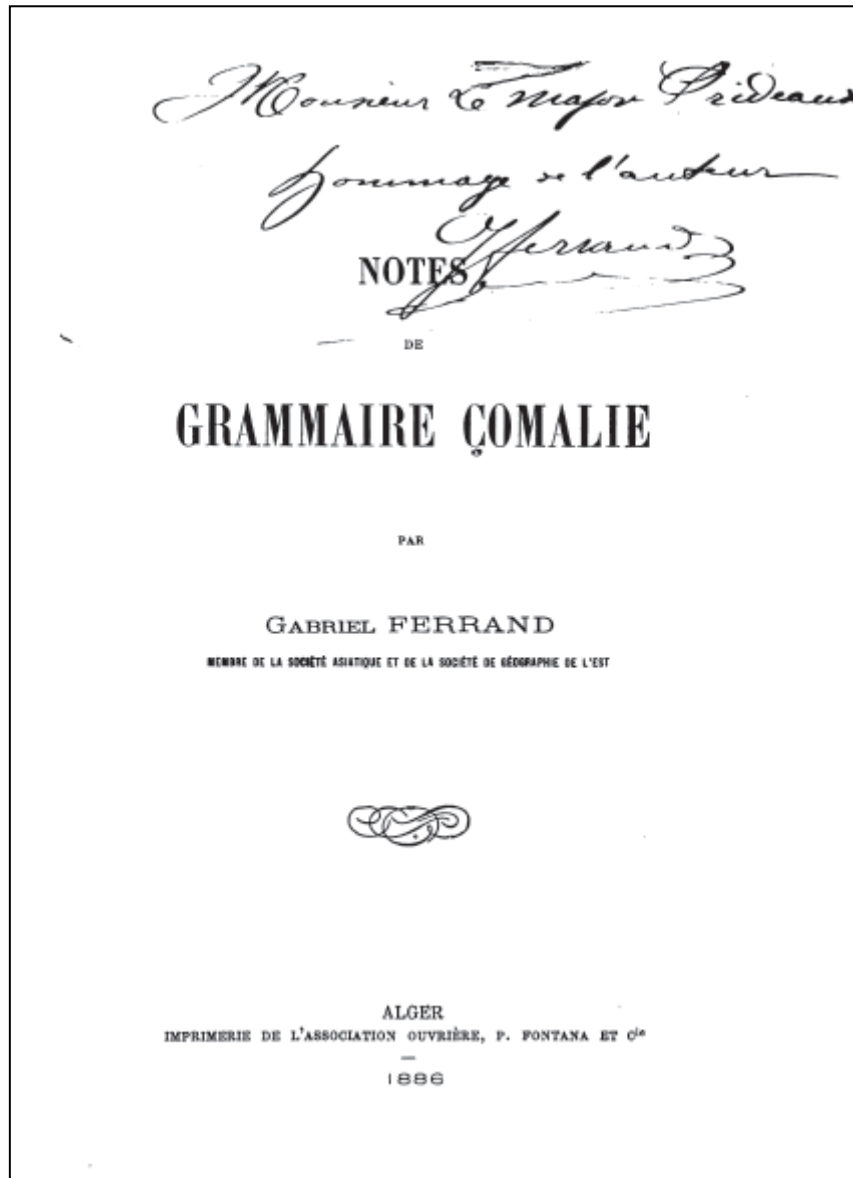

Illustration 3. Somalisk grammatik på franska från 1886.

Hela boken (28 sidor) kan läsas digitalt i Gupea:

<https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/57977>

Redan år 1892 kom ytterligare en somalisk grammatik skriven på tyska av Schleicher. Den omfattar 159 sidor och är tryckt i Berlin.

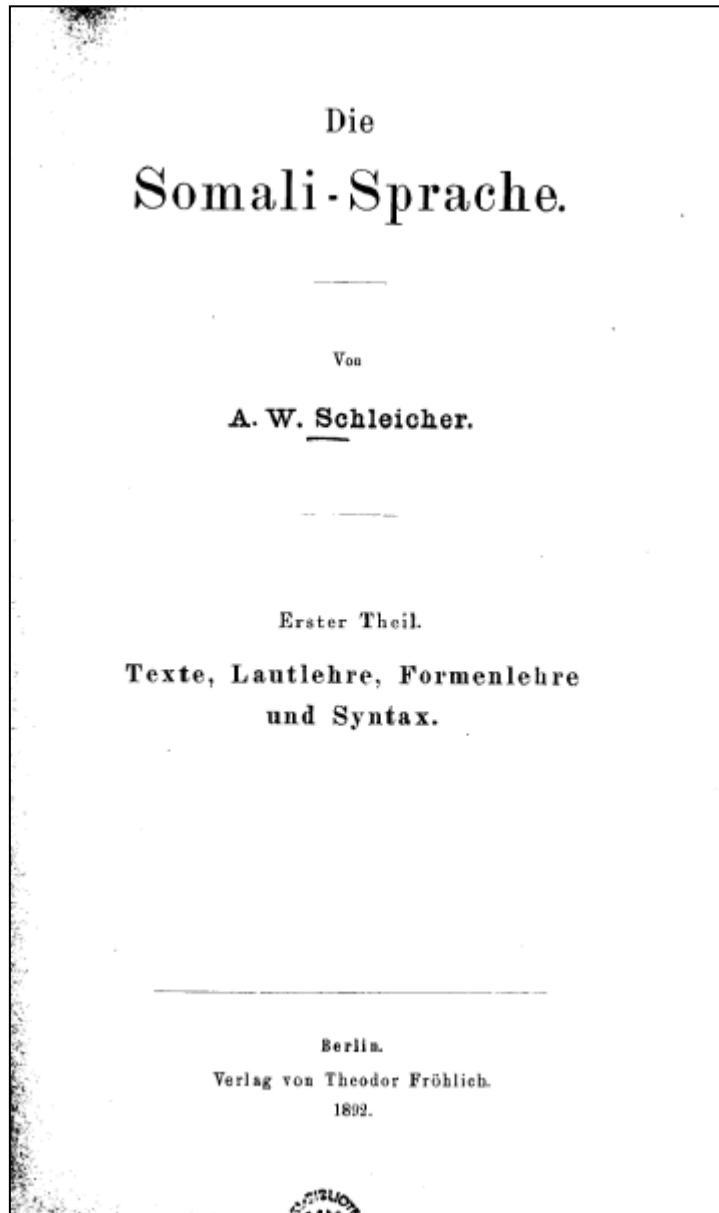

Illustration 4. Somalisk grammatik på tyska från 1892.

Hela boken (159 sidor) kan läsas digitalt i Gupea:

<http://hdl.handle.net/2077/30609>

År 1897 utkom den första riktiga ordboken över det somaliska språket. Det var en somalisk-engelsk ordbok (med ett kortare engelsk-somaliskt appendix) författad av Evangelist de Larajasse. Boken omfattar 301 sidor och trycktes i London.

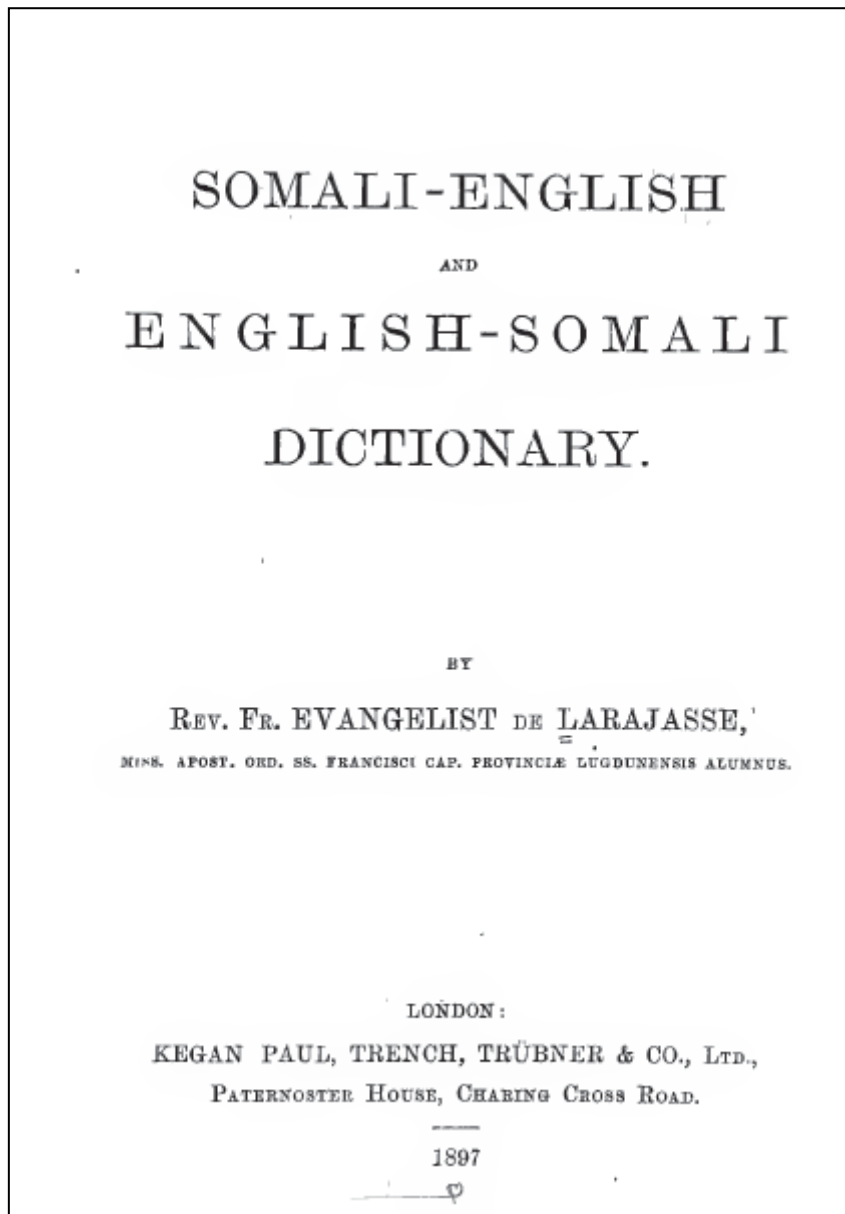

Illustration 5. Den första stora ordboken över det somaliska språket.

Hela boken (301 sidor) kan läsas digitalt i Arcadia:

<http://hdl.handle.net/2307/5177>

Samma år utkom även en somalisk grammatik på engelska av samma författare i samarbete med kollegan Cyprien de Sampont. Boken omfattar 265 sidor och trycktes i London.

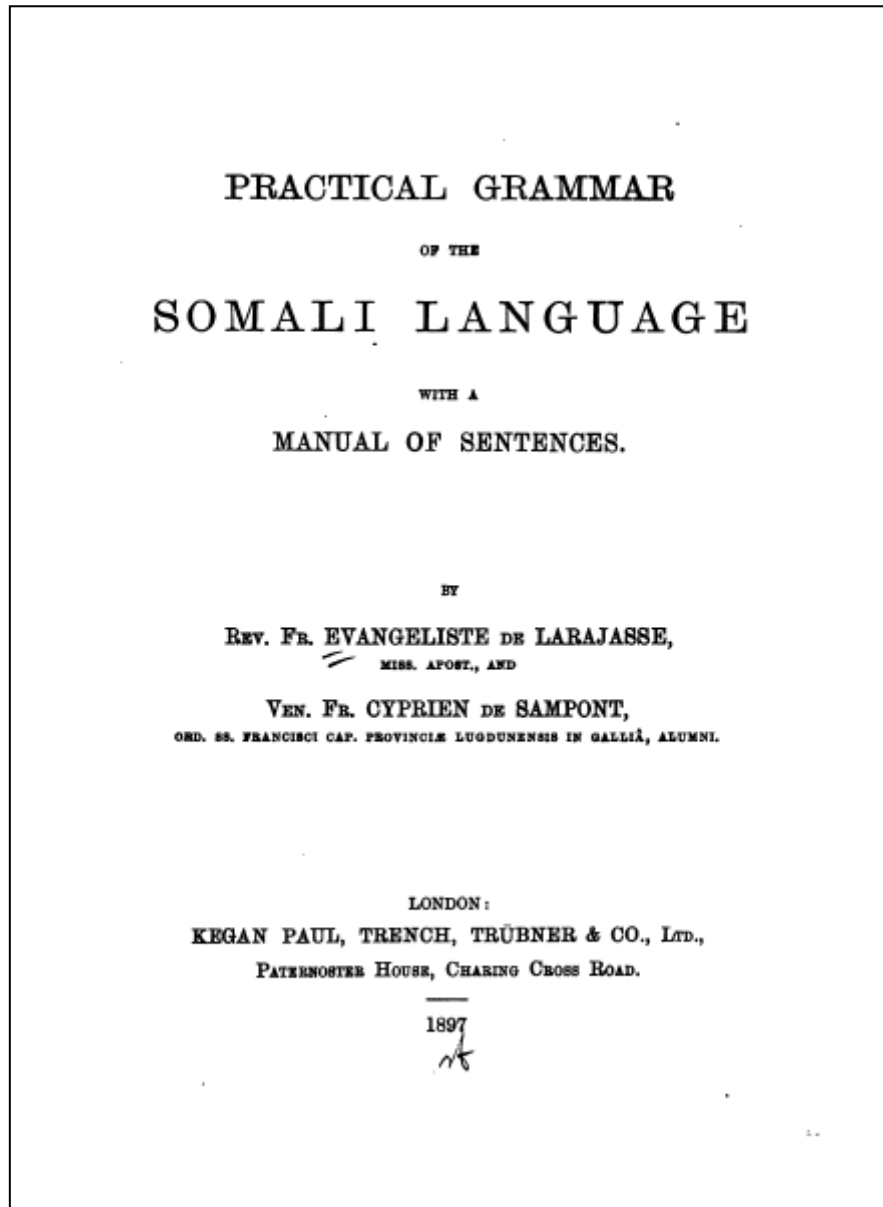
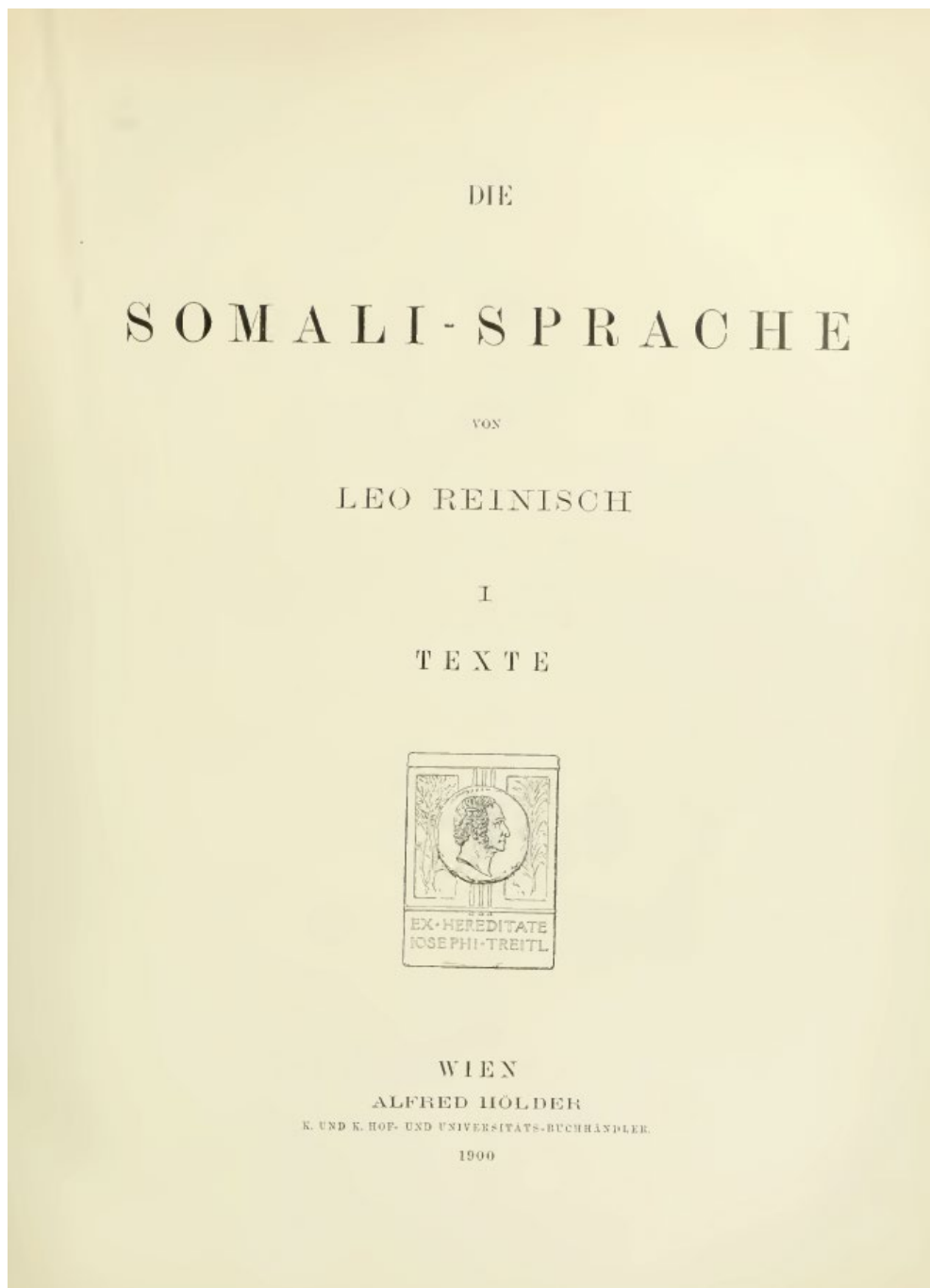

Illustration 6. Den andra somaliska grammatikboken på engelska.

Hela boken (265 sidor) kan läsas digitalt i Arcadia:

<http://hdl.handle.net/2307/5366>

År 1900 publicerades i Wien en somalisk textsamling på 287 sidor
sammaställd av Leo Reinisch.

*Illustration 7. Somalisk textsamling från 1900.
Hela boken (287 sidor) kan läsas digitalt i Gupea:
<http://hdl.handle.net/2077/30613>*

73. Vater und son.

*Nín-bā hōlú badan lahā, nínku-se
inan bū lá yahay.*

*Markāsú nínki bukóday ō inan-kísi
ká yídi: »haddán dín̄to, hōláha ō dan
adā is ká la; hasé-ahāte sáddeḥ waḥ is
kú ōgó: dīg sokáya ha gálin! haddád dīg
sokáya gášo, hōláha ō dan yā la ga gá
mag qáta: markāsád ‘āyḏōda. Hāta-ná
wíḥi ḥarān’a is ká ōgó! Hāta-ná nāg tī
basári’a há gūrsan! Haddúd gūrsato, sōr
wisíḥ-la yay kū sísa. ad qáho kú qáta,
ad ú dímata.»*

*Markāsú inanki yídi: »háyye!« Mar-
kāsú inanki bári dámbe nāg basári’a gūr-
saday.*

*Markāsáy ‘úša dámbe sor wisíḥ-la ū
kéntay, markāsú sōrti wisíḥda lahúyd ár-
kay, markāsú gábiyay:*

*»Allah lalálaye, íllayn gájo wā kulúšahay!
Allah lalálaye, Allah sōr wisíḥ-la yā í
kéntay!*

*Allah lalálaye, íllayn basári wā ḥansír!
Allah lalálaye, abbáhay-bā bári hóre í gú
yídi: nāgti basári’a há gūrsan!*

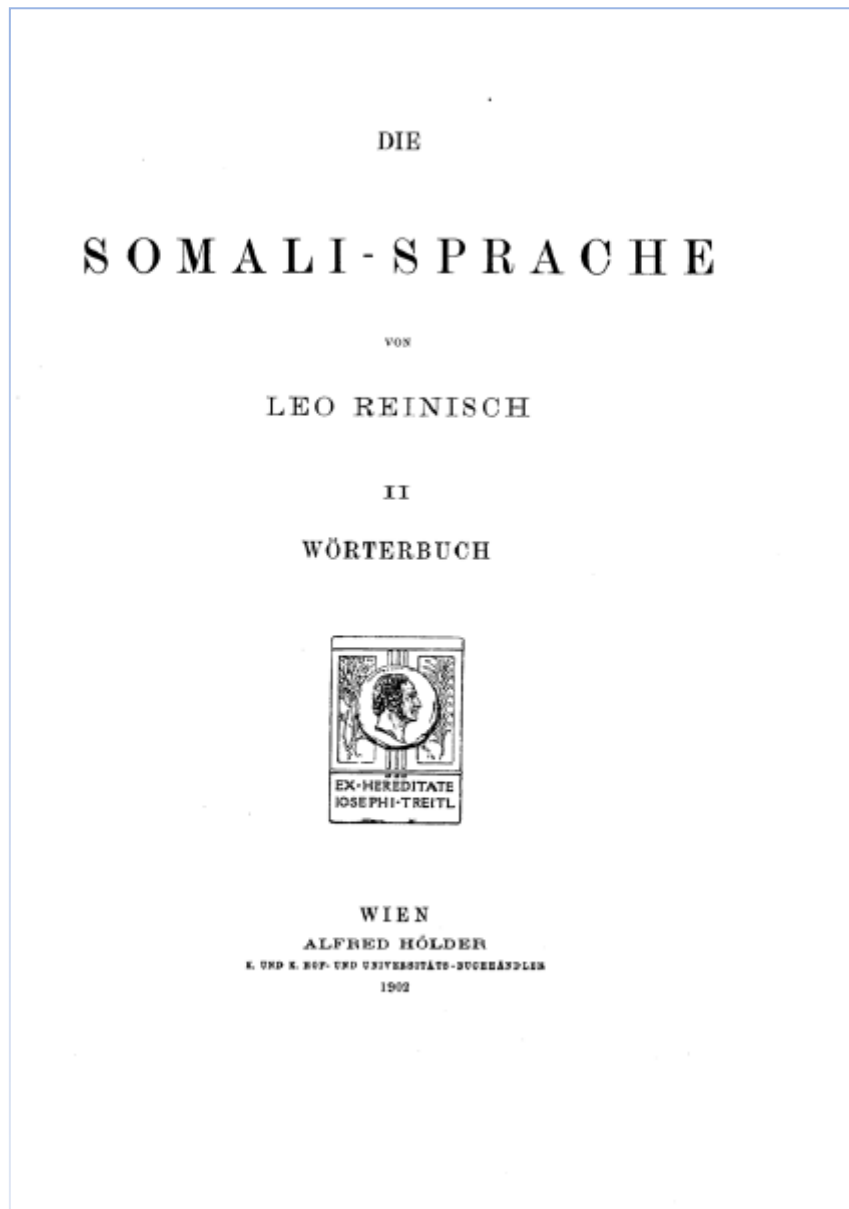
*Allah lalálaye, mahān abbáhay ū máqli
wāy! :*

Illustration 8. Textexempel ur
Leo Reinisch: Die Somali-Sprache. Wien 1900.

Hela boken kan läsas digitalt i Gupea:

<http://hdl.handle.net/2077/30613>

Den andra stora ordboken över somaliska språket är en somalisk-tysk ordbok (med ett kortare tysk-somaliskt appendix) författad av Leo Reinisch. Den utkom år 1902 i Wien och omfattar 540 sidor.

*Illustration 9. Somalisk-tysk ordbok från 1902.
Hela boken (540 sidor) kan läsas digitalt i Arcadia:
<http://hdl.handle.net/2307/1705>*

Året därefter kom även en grammatikbok av samma författare. Boken omfattar 126 sidor.

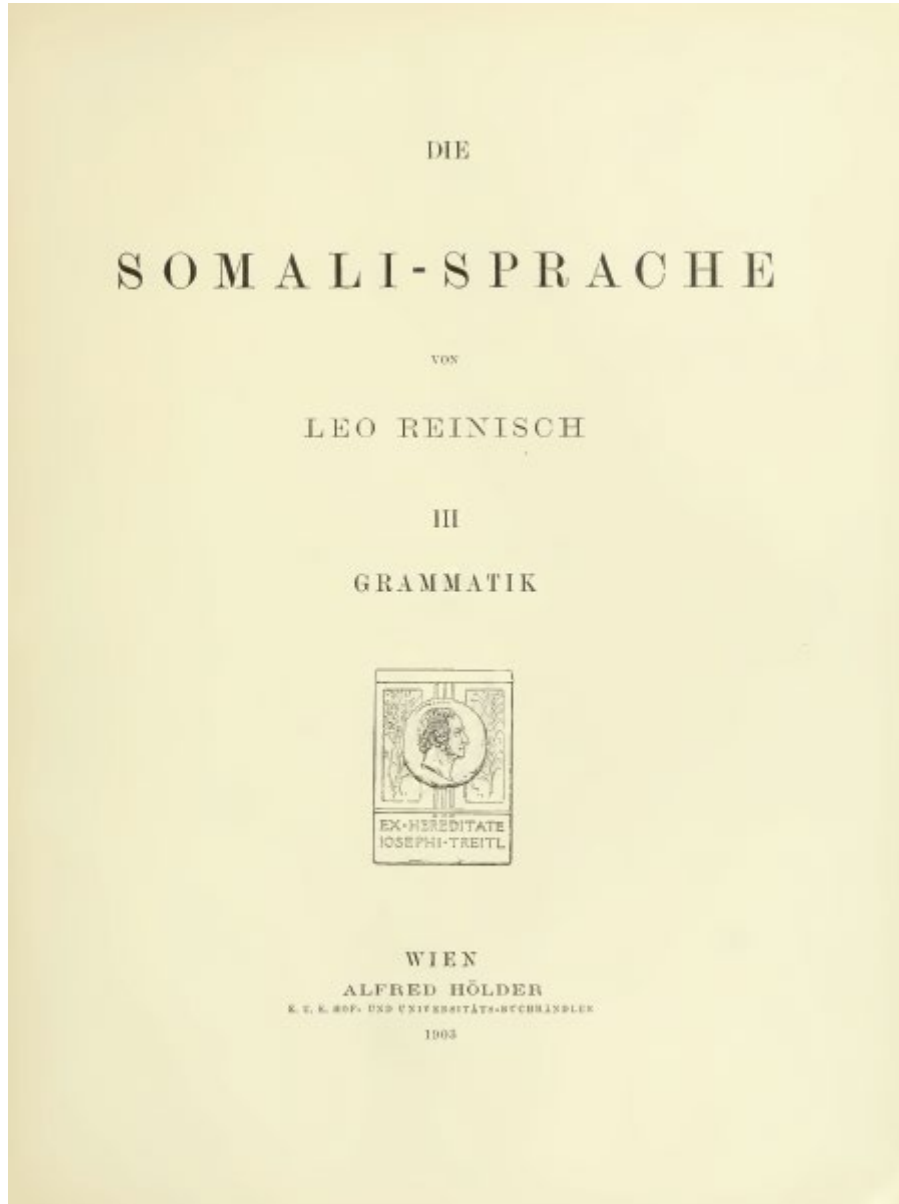
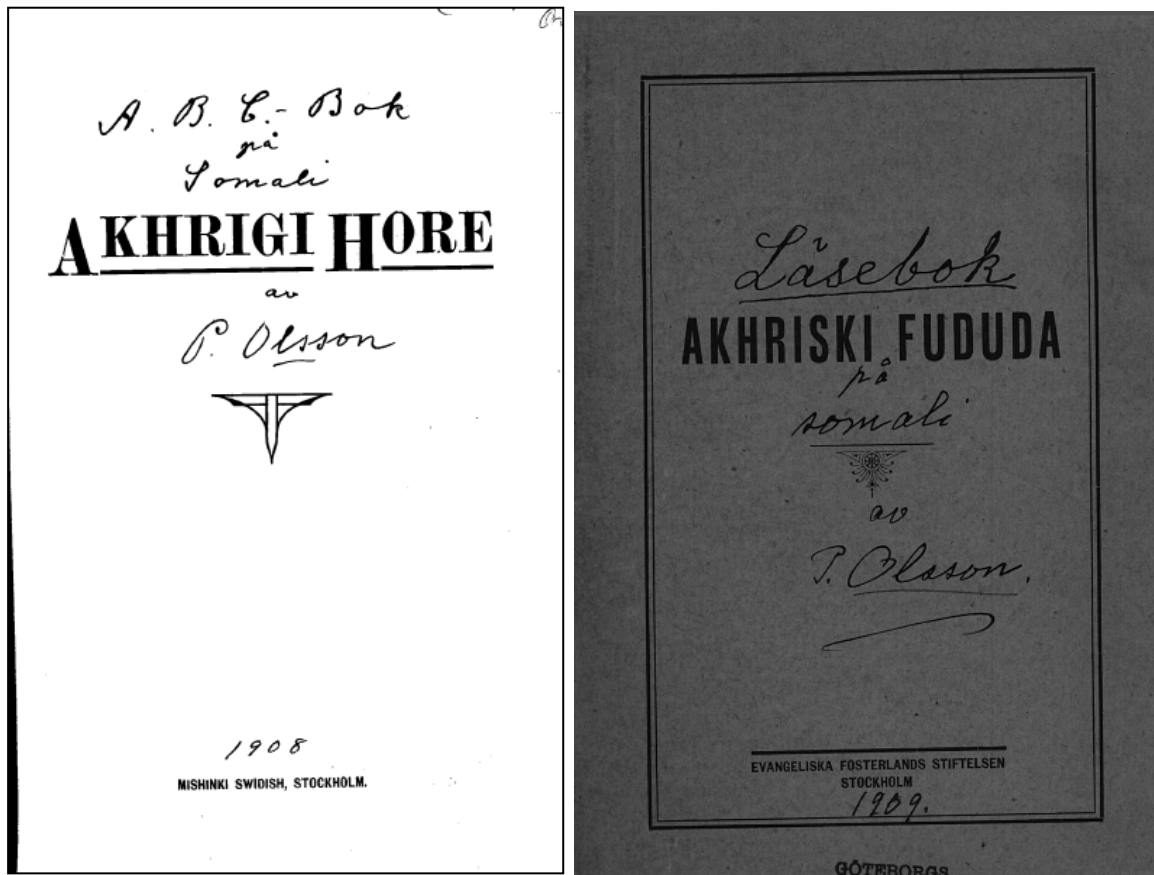

Illustration 10. Somalisk grammatik på tyska från 1903.

Hela boken (126 sidor) kan läsas digitalt i Gupea:

<http://hdl.handle.net/2077/30610>

År 1908 och 1909 trycktes två somaliska läseböcker i Sverige. Som författare står Per Olsson.

Shekadi gel iyo nin maskine.

Waḥas aha nin maskine, waḥas ukæ keligis durka. Beri walba inu tago jidka tugsado un, sidas shughul kisa way.

Berigo waḥu arke dad odonayin gel kodha okadume. Waḥay yiren: Adig abo, gel kayni dume maaragte? Waḥu yire: Rati gina bala mia? Waḥay yiren: Run way, inted kuaragte? Waḥu yire hadana: Rati gan mahokola, lug tisa bedaḥde mahanuni? Waḥay yiren: Run way, bes intes joga? Waḥu yire: ma iligo bulaya rati gan? Waḥay yiren: Run way, run way Abo, nosheg inted kuaragte. Waḥu yire hadana: Ferti midikte barid mia, iyo ferti bedaḥde malab mia? Waḥay yiren: Maḥad kuogate ghalab kis? Ilowse run way hadal kaga, inted kuaragte bes? Waḥu yire: Bes

Illustration 11. Två somaliska läseböcker tryckta i Sverige 1908 och 1909.

Båda böckerna kan läsas i sin helhet i Gupea:

<http://hdl.handle.net/2077/30595> ; <http://hdl.handle.net/2077/30598>

Både de latinska och de arabiska skriftsystem som användes varierade en hel del mellan de olika författarna. Oavsett vilken skrift man valde att använda hade man samma svårigheter att ta ställning till: man behövde hitta bra sätt att återge alla de ljud som förekommer i somaliskan. Varken det arabiska eller det latinska alfabetet hade självklara tecken för alla somaliskans ljud. Samtidigt var det somaliska ljudsystemet ännu inte särskilt väl utforskat, så man hade inte heller ett tillräckligt bra underlag för att utforma ett idealiskt alfabet och stavningssystem. Alla de tidiga försök som gjordes var därför i hög grad präglade av personligt tycke och smak.

Några av de mest typiska somaliska konsonanterna skrevs på följande sätt i några av de tidiga språkbeskrivningarna:

Dagens bokstäver	c	dh	j	kh	q	sh	x	y
Hunter 1880	a	ḍ	j	k'	ḡ	sh	h	y
Ferrand 1886	c	d/dh	dj		kh	ch	h'	i
Bricchetti-R. 1889		dh	gi		g	sci	h	j
Schleicher 1892	◌ [◌]	ḍ	j		ɣ	š	ħ	y
Larajasse 1897	c	ḍ			ḡ	sh	ḥ	y
Reinisch 1900	c	ḍ	j		q	š	ḥ	y
Schleicher 1900	◌ ^{◌/c}	ḍ	j		ḡ	š	ḥ	y
Kirk 1905	c	ḍ	j		kh	sh	hh	i
Jahn 1906	c	ḍ	j		q	š	ḥ	y
Olsson 1909	–	dh	j	kh	gh	sh	ḥ	y
Moreno 1955	c	ḍ	ḡ		q	š	ḥ	y

De långa vokalerna skrevs också på en mängd olika sätt.

För att slippa göra ett val mellan arabisk och latinsk skrift och även stärka somaliskans egenart framfördes idén att skapa ett helt eget somaliskt alfabet. 1920–1922 gjordes det första riktigt seriösa försöket att utforma en alldeles speciell skrift för somaliskan. Upphovsmannen var Osman Yusuf Kenadid, en lärd man i islam och i det arabiska språket. Han kom från den familj som styrde sultanatet i Hobyö vid Somalias södra kust under åren 1884-1925. Han menade att hans skrift inte byggde på varken det latinska eller det arabiska alfabetet, men man kan ändå ganska lätt se att bokstävernas form verkar inspirerad av vissa redan existerande tecken i olika språk. Dessutom skrivs Osmans nya skrift från vänster till höger, som den latinska skriften. Under namnet *Osmania* spreds denna skrift först inom den italienska kolonin.

Illustration 12. Osmania-alfabetet.

När det första somaliska politiska partiet, Somali Youth League, hade bildats år 1943 beslutade man att använda Osmania för att skriva på somaliska och man ville arbeta för att etablera denna skrift som språkets officiella skrift. Partiet ordnade även skolundervisning och skriften spreds

i någon mån även i skolor utanför den italienska kolonins gränser, bl.a. i Addis Abeba och Yemen. Efter en tid uppstod dock oenighet kring Osmania-skriften eftersom den ansågs alltför nära förknippad med den familj och klan vars namn den bar.

Efter några år hade Somali Youth League (SYL) fått en ny ledning och ordföranden Haji Mohamed Hussein var en stark motståndare till somaliskan. Han ville i stället införa arabiskan som officiellt språk i Somalia. Den 20 april 1950 anordnades en folkomröstning vars resultat utföll till förmån för arabiskan. Redan den 22 april skrev SYL:s ledningsråd en begäran till de italienska myndigheterna om att arabiskan skulle införas som officiellt språk (Maino 1957: 17) och man anförde där som skäl att det inte finns någon enhetlig form av somaliska som skulle kunna ligga till grund för ett somaliskt standardspråk, att ordförandet var bristfälligt och inte gjorde det möjligt att uttrycka sig tillräckligt väl på somaliska, medan arabiskan, såsom stort kulturspråk, världsspråk och LINGUA FRANCA⁶, redan fungerar väl i Somalia, liksom att majoriteten av befolkningen redan behärskar arabiskan. Sannolikt sökte Haji Mohamed befästa sin politiska position genom att vinna gillande bland religiösa ledare och ledande affärsmän. Svaret från de italienska myndigheterna den 17 maj blev att arabiskan redan under rådande omständigheter kan studeras vid sidan av italienskan i de somaliska skolorna. Det territoriella rådet fastslår också den 2 februari 1951 att somaliskan alltid skall användas i muntlig kommunikation och att man snarast måste finna en adekvat lösning för att skriva somaliska (Maino 1957: 18).

Nu var alltså den första och mest grundläggande frågan inte vilken skrift som skulle antas som officiell för somaliskan, utan vilket språk som skulle

⁶ Med LINGUA FRANCA menas ett främmande språk som används som kommunikationsspråk mellan två personer då ingen av dem kan den andras modersmål. I dagens värld är engelskan ett mycket vanligt lingua franca, men i vissa delar av världen är det hela andra språk som dominerar i den funktionen.

antas som officiellt för den nya somaliska republiken: somaliska, arabiska, italienska eller engelska?

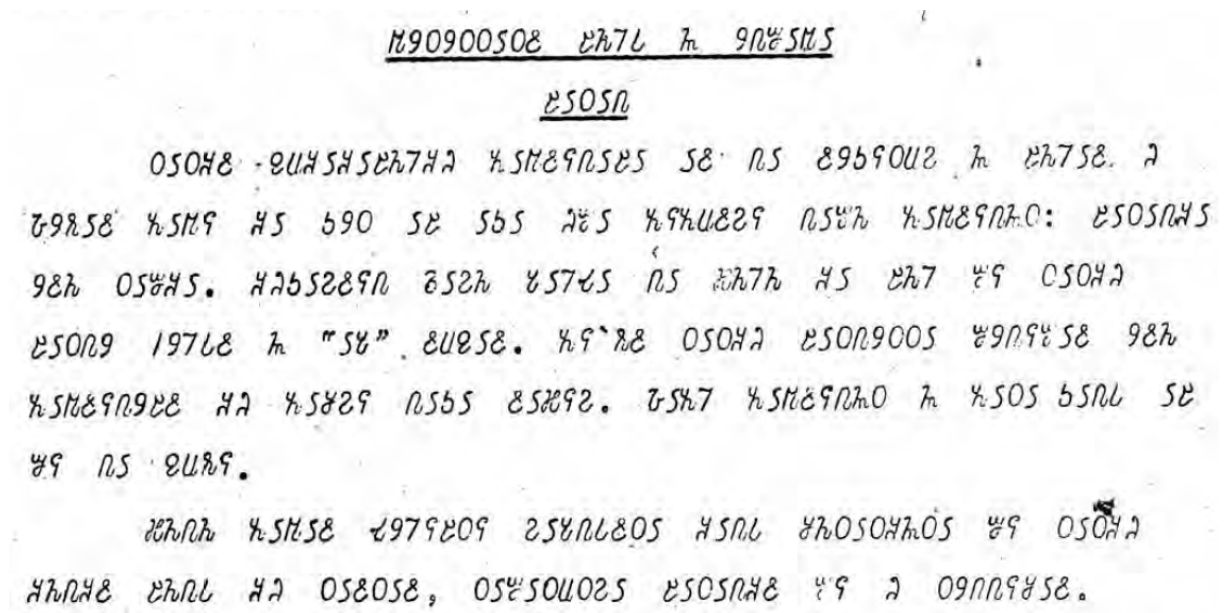
Befolkningen var kluven. Dels fanns ett allvarligt motstånd mot somaliskan från dem som ville införa arabiskan som officiellt språk, dels fanns också ett stort motstånd mot det latinska alfabetet inom de grupper som ville införa somaliskan, men av religiösa skäl ville skriva somaliska med arabisk skrift.

I denna situation valde myndigheterna att 1962 göra engelskan till det gemensamma skolspråket i grundskolan (Hared 1992: 33).

Unikt somaliska skriftsystem

Förutom med latinsk och arabisk skrift har somaliskan genom tiderna även skrivits med ett par unikt somaliska skriftsystem. De tre mest kända helt somaliska alfabeterna presenteras nedan. Förutom dessa tre finns även åtta mindre kända som alla utvärderades av en språkkommission 1960.

Det alfabet som är äldst och mest känt är osmania-skriften som tillkom i början av 1920-talet.

Avsnitt ur: Keenadiid (1966) *Sheekada yaabka le oo dadka.*

Osmania-alfabetet

ø = '	b = m	O = 0
Ƴ = b	Ʒ = n	Ɔ = 1
Ɔ = t	ƣ = w	Ǝ = 2
l = j	Ǝ = h	Ǝ̄ = 3
Ɔ = x	Ǝ = y	Ǝ = 4
Ǝ = kh		Ǝ = 5
O = d		ƣ = 6
7 = r	Ɔ = a	Ɔ = 7
Ɔ = s	ƣ = aa	Ɔ = 8
Ǝ = sh	l = e	U = 9
Ɔ = dh	Ɔ = ee	
ƣ = c	9 = i	
ƣ = g	Ǝ = ii	
ƣ = f	ƣ = o	
Ǝ = q	ƣ = oo	
ƣ = k	Ǝ = u	
ƣ = l	ƣ = uu	

Försök läsa resten av detta korta textavsnitt

dayuuradaha cusubi waa dhawr jaad
OS&h7SOS&S H&h&h&h&h h&g h&S&h7 190.
waxaa ka mid ah kuwa dheereeya oo loo
h&SM&g H&S h&90 S&h H&h&h&S h&h7&h&S h& n&h
h&g&h&S&h 09797&h&S h&90S h&h&h&h&S S&h. h&SM&g
H&S h&90 S&h H&h&h&h&h g&h n&S h&S09&h h& n&S&h&S
h&h&h&h g&h g&h&h H&S S7H9H&S79&h h& h&SM&h
h&h&h&h&h&h&h&h&h&h&h S&h&S h&SM&h g&h&g&h&h&h&h&h. h&SM&g
H&S&h&h&h H&S h&90 S&h H&h&h&h&h h&h&g&h&g&h&h&h&h
h&h&h&h&h h& n&g&h&h&h&h S&h&g&h n&h&h&h&h&h&h&h&h&h&h.

Borama eller Gadabuursi (1933):

ƒ	J	P	O	Ɔ	Ɔ	Ɔ	T	S	3
b	t	j	d	g	h	kh	d	r	s
6	7	7	J	I	Γ	Π	U	Q	Ƴ
sh	c	f	q	k	l	m	n	w	y
T	H	I	L	C	CC	Ɔ			
a	e	i	ii	u	uu	oo			

Textexempel:

3HΓTƳ
QƧΓΠIL TU PHΓΓT ƆC3HU. 3TΓT-
ΠT. TUTƆC QƧ UTƧT. SHS IL QC-
ƆC ƳTΓ OƆƧ. TQS IL QHUT QƧ-
ƆT ƆCUTƆ ΓIƧTƆ. ƧTΓI UT QCC
ƆIOT. TΓTƧI QƧ UT 3Ɔ ƆTOTƆ.
UƆ 3Ɔ TIS 3CƧTƆ. ƆƆƆTUT QƧ
ƆIOT. QƧTΓ I T ƆCCΓHT QCƆC
ƧTƆTƆ ƆTISHT.

UCCS ƧIΓH
ƧƆTAT.

Källa: <http://www.omniglot.com/writing/somali.htm>

Kaddare (1952):

Ɑ	Ɱ	Ɐ	Ɒ	ⱱ	Ⱳ	ⱳ	ⱴ	Ⱶ	ⱶ	ⱷ
ⱸ	ⱹ	ⱺ	ⱻ	ⱼ	ⱽ	Ȿ	Ɀ	Ⳁ	ⳁ	Ⳃ
b	t	dʒ	h	x	d	r	s	f	q	ʕ

ⱸ	ⱹ	ⱺ	ⱻ	ⱼ	ⱽ	Ȿ	Ɀ	Ⳁ	ⳁ	Ⳃ
ⳃ	Ⳅ	ⳅ	Ⳇ	ⳇ	Ⳉ	ⳉ	Ⳋ	ⳋ	Ⳍ	ⳍ
g	f	q	k	l	m	n	w	h	j	

Ⳏ	ⳏ	Ⳑ	ⳑ	Ⳓ
ⳓ	Ⳕ	ⳕ	Ⳗ	ⳗ
a	e	i	o	u

Textexempel i två versioner:

ᱠᱤᱨᱤᱰᱤᱨᱤᱰᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨᱤᱰᱤᱰᱤᱰᱤᱰ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ
 ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ
 ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ
 (ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ) ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ,
 ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ
 ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ.

ᱠᱤᱨᱤᱰᱤᱨᱤᱰᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨᱤᱰᱤᱰᱤᱰᱤᱰ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ
 ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ
 ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ
 (ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ) ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ,
 ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ
 ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ ᱵᱤᱨᱵᱤᱨ.

Källa: <http://www.skyknowledge.com/kaddare.htm>

Om du vill läsa mera...

Giorgio Banti. 1988. [Scrittura](#). I boken *Aspetti dell'espressione artistica in Somalia*, redaktör Annarita Puglielli, s. 21–29.

Mauro Tosco. 2010. [Somali writings](#). I webbtidskriften *Afrikanistik-Aegyptologie online*.

Tema 3: Somaliskans standardisering

Morgan Nilsson

21 november 2023

1 Vad är ett standardspråk?

Enkelt uttryckt är ett standardspråk en form av ett språk som är relativt enhetlig och stabil och framför allt används i olika offentliga sammanhang. Syftet är många gånger att underlätta kommunikationen mellan invånarna i ett språkområde eller land. I första hand är det ett skrivet språk, men även det talade offentliga språket strävar vanligtvis mot samma standard, även om variationen i talat språk brukar vara större.

I många fall växer ett standardspråk fram av sig självt under en ganska lång tidsperiod, men det är också vanligt att processen påverkas och påskyndas av olika krafter i samhället. Det är vanligt att inflytelserika personers och grupper språk ligger till grund för standardspråket. Sådana inflytelserika personer och grupper kan vara av olika slag: t.ex. politiskt inflytelserika personer, välbärgade handelsmän, framstående religiösa ledare eller framgångsrika författare och poeter.

Sådana inflytelserika personers språk kan ibland fungera som en grund för en politiskt styrd språkplanering. Myndigheterna kan då ta initiativ till språkliga reformer som genomförs vid ett lands alla skolor och myndigheter. Hur massmedia förhåller sig till standardspråket och vilken makt politikerna har över massmedia spelar naturligtvis också en stor roll.

De flesta standardspråk brukar finnas beskrivna i olika handböcker, framför allt i ordböcker och grammatikböcker. Utarbetandet av sådana handböcker kallas KODIFIERING av standardspråket. Sådana handböcker kommer i en del fall till efter politiska beslut, medan de i andra språk utarbetas på enskilda personers eller förlags eget initiativ.

2 Somaliskans första steg mot en standard

År 1941 startades för första gången radiosändningar från Hargeysa och 1951 även från Mogadishu (Hassan & Ahmed 2011: 12, 44). Båda stationerna sände på flera språk, även somaliska. Redan från första början blev radio-redaktionerna tvungna att ta ställning till vilken ”typ” av somaliska man skulle använda. Naturligtvis valde man en form som uppfattades som ”fin” och ”prestigefylld”. Snart blev språket som användes i radiosändningarna allt mera enhetligt och stabilt, vilket just är vad som är typisk för standardisering.

Särskilt behövde man arbeta med att utvidga ordförrådet för att kunna tala om olika abstrakta begrepp inom olika ämnesområden. Kort sagt behövde man skapa en terminologi på somaliska, och några av de mest akuta områdena var politik och ekonomi. Detta är ju väldigt vanliga ämnen i

nyhetssändningar. Att utveckla och berika ett språks ordförråd och arbeta för att alla talare inom språkområdet använder samma ord för samma begrepp, så att missförstånd inte uppstår, är också en mycket viktig del av en standardiseringsprocess.

Nästa viktiga steg i standardiseringsprocessen var de olika teatrar som växte fram på olika platser under 1950-talet och satte upp föreställningar på somaliska. Här kom språket till användning i nya sammanhang, och en annan del av språket och ordförrådet anpassades långsamt till en gemensam standardspråklig norm. Inom konstnärliga områden som teater, poesi och skönlitteratur råder förstas större frihet att använda språket på ett mera personligt sätt, men samtidigt är det helt naturligt att den offentliga och den konstnärliga formen av språket påverkar varandra så att de olika formerna närmar sig varandra och standardspråket över tid blir allt mer enhetligt.

Men vid denna tid användes somaliskan i stort sett bara i talad form. Diskussionen om den skrivna somaliskan var helt fokuserad på vilket alfabet som skulle användas. Innan den frågan var löst var det svårt att börja använda somaliskan i skriven form i någon större utsträckning, även om olika personer naturligtvis skrev på somaliska i mindre omfattning ända sedan senare delen av 1800-talet. Problemet var att det fanns olika grupperingar som förespråkade olika lösningar: arabisk skrift, latinsk skrift eller en helt unik somalisk skrift. Dessutom fanns det grupper som helt ville välja bort somaliskan och i stället göra arabiskan till Somalias officiella språk.

3 Yassin och Shire

Två personer som kom att spela en mycket viktig roll för somaliskans standardisering var Yassin Osman Kenadid och Shire Jama Ahmed. De var båda mycket kunniga när det gäller språk.

Shire Jama Ahmed var född 1936 i Wardheer i Ogaden. Han studerade tidigt bl.a. arabiska i Mogadishu. 1945–1951 gick han i brittisk skola i norr för att sedan på nytt återuppta studierna i arabiska. 1955 fick han ett stipendium för studier vid universitetet i Kairo. Där antar man att han ägnade särskilt intresse åt studier i språkvetenskap. 1957 återvände han 21 år gammal till Somalia och gav sig genast in i språkdebatten.

Motståndet mot latinsk skrift var stort. Osmania ansågs passande av nationalistiska skäl, medan den arabiska skriften ansågs passande på religiös grund. Den latinska skriften förknippades nästan bara med kolonialmakternas maktutövning, och de få som öppet förespråkade latinsk skrift fick utså allmänhetens skarpa kritik.

Yassin, Shire och många, många andra tillsammans med dem, menade

att det inte fanns någon anledning att välja ett annat officiellt språk än somaliskan, eftersom Somalia – som ett av ytterst få länder i Afrika – hade en språkligt sett nästan helt enhetlig befolkning. De pekade även på att andra riktigt stora muslimska länder som Turkiet, Iran och Pakistan hade valt att göra sina inhemska språk till officiella språk, inte arabiskan. Att inte få använda modersmålet som officiellt språk medför stora hinder för majoriteten av befolkningen, och det skulle innebära stora hinder för utvecklingen i Somalia. Man menade att det var helt nödvändigt att välja somaliskan som officiellt språk om man seriöst ville arbeta för en allmän skolgång för hela befolkningen och att undanröja analfabetismen.

Även om Yassin och Shire alltså hade det gemensamma målet att göra somaliskan till landets officiella språk så rådde det ändå stora meningsskiljaktigheter mellan dem. Yassin förespråkade Osmania-skriften, som hade skapats av hans far, medan Shire förespråkade latinsk skrift, främst av rent tekniska skäl. Landets tryckerier och skrivmaskiner hanterade ju latinsk skrift eftersom de användes för att skriva kolonialmakternas språk – engelska och italienska.

4 Den första offentliga skrivna somaliskan

Den förste somaliske premiärministern (1949-1961) Abdullahi Issa Mohamud förespråkade den latinska skriften och i den italienskspråkiga tidningen *Corriere della Somalia* introducerade man redan den 2 mars 1957 en sida på somaliska skriven med latinsk skrift under rubriken *Wargeys-ka Somaliyed*. (Se illustration 1.) På grund av allvarliga protester upphörde dock denna sida lika plötsligt som den införts.

Detta intermezzo fick Shire att arbeta ännu mera intensivt för införandet av den latinska skriften. Han jämförde den latinska skriften med bl.a. elektriciteten. Han menade att både elektriciteten och den latinska skriften hade introducerats i Somalia av kolonialmakterna, men ingen ville avskaffa elektriciteten. Han påpekade också att andra stora språk i muslimska länder, t.ex. turkiskan, med framgång hade infört den latinska skriften. I stort sett hade Shire utformat sitt förslag till latinsk skrift för somaliskan redan 1960 och han hade redan då utformat det på nästan samma sätt som det alfabet som i dag utgör den officiella somaliska standardortografin.

Illustration 1: Den första sidan på somaliska i en dagstidning, 2 mars 1957

5 Den första språkkommissionen

När den självständiga republiken Somalia bildades 1 juli 1960 löste man inte språkfrågan, utan fortsatte att använda italienskan och engelskan tillsammans med arabiskan som administrativa språk. Folk kom nu att förstå hur svårt det är att ha främmande språk som landets officiella skriftspråk. Behovet att införa somaliskan som officiellt språk blev därmed allt mera uppenbart för stora delar av befolkningen. Redan den 8 december 1960 tillsatte den nya republikens regering en kommission med nio medlemmar under ledning av Musa Ismail Galaal för att rekommendera den mest lämpade skriften för somaliskan sett ur ett rent tekniskt perspektiv. Kommissionen angav dock själv i den rapport som avlades den 15 maj 1961 angående en passande ortografi för somaliskan att man även tagit hänsyn till landets ekonomi och samhällsutvecklingen i stort.

Kommissionen gav allmänheten 15 dagar för att inkomma med förslag till en somalisk ortografi för att sedan utvärdera dessa förslag utifrån 17 kriterier som kommissionen redan på förhand hade ställt upp. Några av de viktigaste kriterierna var att skriften skulle vara fonetisk, vara enkel (utan accenter eller andra hjälptecken), vara ekonomiskt försvarbar (kunna skrivas och tryckas med den utrustning som redan fanns i landet), kunna telegraferas, vara lätt att lära sig, fungera för alla dialekter, samt vara unikt somalisk (inte hämtad direkt från något annat språk). Frågor som gällde religion och kultur inkluderades inte i kriterierna, helt i enlighet med kommissionens uppdrag.

Hela kommissionen ägnade sig först gemensamt åt studier i ortografi ur ett allmänt språkvetenskapligt perspektiv, i telegrafi, liksom i somalisk fonetik och grammatik.

Wareg-gî dhowâ ê hâkin-ka magâlo-da baydhabod iyo madah-dî ay kuimen

Hâkin-ka magâlo-da Baydhabod ê Ahmed Râge 'Abdi ah bâ malin dhaweyd wuhû ku sô waregey bûloyin-ka ka tirsan magâladisa.

Bûlo-da Gorisane la yirañdo mar-ku tagey hâkin-ku ô û ku waregey iyada iyo war-têda ba bu wahû u yimid duq-î mêl-sha ô isagu na u ga wamey in la gu nebad qâbo bûlo-da ô ay miyiran tahai, la na bihiyo 'anshurta bêraha. Wuhû duqu hâkin-ka ogeysiye in 'êl-kî bûlo-da lô bâhan yahai in la qodo. Wahâ ra'iyey dad-ka ka sokow in bêr-tu na ku tôseyso. Hâkin-ku na sabab-tî dahisey 'êl-ka qodnin-kîsa bu uga wamey wahâ na u ka ballan qâdey inû u dadâlo, dabadêd na hâkin-kî wahû sô adey bûlo-da la yirañdo Tigan-Kasa Sheb.

Mêl-shân na wahû ku la kulmay dugow-dî iyo 'ulumodî, hawên-ku na wâ ay u 'ar-rab-dhaben, dhallin yaro-du na wâ ay u 'ayârtay wahâ na la tiriye hêso Dowlad-da amman-têda ah. Hâkin-ku, gêd-kî 'âdo-da ahâ hostisa bu ikhyar-tî ku la hadley, wahâ

na u gar siyey salan-tisa iyo tî hâkin-ka jaha-da. Dawr oday bâ ka hadlay gêd-kî ô ku mahad naqay hâkin-kî wahâ na ay weydisten in lô qodo 'êlal iyo waroh. Mar-kôda wahâ hadley ô la dardarmey hâkin-ka duqa la yirañdo Hussên 'Abdi Nûr iyo rag kale ô ku adkêyey 'od-kôda inû gârsiyo hâkimmo-da sare ô degdeg lô ga kâlmeyo biyo yarida, wahâ ballanqâdey in la sô diro rag farsamo leh ô firya sidi wah-lô sameyn karo.

Dabadêd-na wahû u sô 'ar-rabay Baydhaboh.

Nin-ka madah ah haffis-ka ka furan Addis-Ababa ô ka tirsan mêlsha la yirañdo UNICEF, la na yirañdo maga'isa H. Ehrenstrale, iyo Fulvio Rizzetto bâ wahey ku hoyden Baydhabo, wahâ dhaweyey hâkin-ka Jahada Hâjî Bashir Isma'il, inti ay jôgen na magâloda u wêyn Alto Juba, wahay âd u dâwaden Isbital-ka iyo dugsi-ga wêyn ê Jahada iyo dugsiyoda kale, wahâ na ay âd u shekeysten nin-ka madah-ah sida so'od-kôdu yahai iyo sidu wah tar-kôdu yahai.

Det inkom 18 olika förslag till ortografi för somaliskan och samtliga granskades noggrant enligt de 17 kriterier som hade fastställts av kommissionen. Elva av förslagen var olika nyskapade och helt unika somaliska alfabet, fyra var anpassade varianter av den arabiska skriften och tre var anpassade varianter av den latinska skriften.

Kommissionen understryker i sin rapport att det inte råder något samband mellan ett språks alfabet och talarnas religiösa tro. Man betonade att detta var hela denna muslimska kommissions enhälliga uppfattning. Kommissionen anger att den följt sitt eget samvete och valt den skrift som bäst gagnar utvecklingen av det somaliska samhället.

I sitt utlåtande framhåller kommissionen att alla de inhemska och unikt somaliska förslagen skrivs från vänster till höger, som den latinska skriften, och man tolkar detta som en indirekt indikation på att somalier på ett undermedvetet plan ändå har en positiv inställning till den latinska skriftens grundläggande principer. Vidare har själva tecknens utformning i de unikt somaliska alfabeterna mera gemensamt med formerna hos tecknen i det latinska alfabetet än med tecknen i det arabiska alfabetet, och c:a en fjärdedel av tecknen i de unikt somaliska förslagen liknar starkt något tecken i det latinska alfabetet. Alla de unikt somaliska förslagen är dock ekonomiskt omöjliga att försvara eftersom alla skrivmaskiner och all tryckeriutrustning skulle behöva bytas ut.

Även när det gäller de arabiska förslagen anför kommissionen att antalet skrivmaskiner och mängden tryckeriutrustning är liten och att kostnaderna för att skaffa en tillräcklig mängd sådan utrustning skulle bli höga. Man framhåller vidare att läsbarheten och inlärningen av den arabiska skriften försvåras av det omfattande bruket av små diakritiska hjälptecken och att det arabiska vokalsystemet med sina tre korta och tre långa vokaltecken är alltför begränsat för somaliskan. Vissa tecken används som tecken för både vokal och konsonant. De korta vokalerna skrivs dessutom oftast inte ut i arabiskan, men det skulle vara helt nödvändigt att skriva ut dem i somaliskan. Man betonade även att tidigare försök att skriva somaliskan med det arabiska alfabetet som gjorts av bl.a. Sayid Mohamed Abdillahi Hassan, Mohamed Abdillah Mayal (Berbera), Osman Yusuf Kenadid, Sheikh Abdulrahman Kadi (Borama) samt engelsmannen J. S. King inte heller hade lett fram till några väl fungerande resultat. Mohamed Abdillah Mayal hade framställt skolböcker skrivna med arabisk skrift, men dessa hade stött på motstånd från befolkningen. Sayid Mohamed Abdillahi Hassan hade övergivit sin idé att låta skriva ner sina texter på grund av svårigheterna att hantera de somaliska vokalerna med det begränsade antalet arabiska tecken. Osman Yusuf Kenadid hade på 1920-talet till sist valt att skapa sitt eget alfabet, vilket hade inneburit ett stort steg framåt i utforskandet av det somaliska språkets ljudsystem, och lett till

Illustration 3: Shire Jama Ahmeds förslag till somalisk ortografi

Consonants,	b	t	j	ch	x	d	r	s	sh	dh	c	g	f	q	k	l	m
	n	w	h	y	.												
Vowels, (Short)	a	i	u	e	o												
" (Long)	ˆa	ˆi	ˆu	ˆe	ˆo												

Illustration 4: Språkkommissionens förslag till somalisk ortografi

Consonants,	.b.	.t.	.j.	.ch.	.kh.	.d.	.r.	.s.	.sh.	.dh.	.c.						
	.g.	.f.	.q.	.k.	.l.	.m.	.n.	.w.	.h.	.y.	.ny.	.jy.					
					ˆ	ˆ											
Vowels (Short)	.a	.i	.u	.e	.o												
" (Long)	ˆa	ˆi	ˆu	ˆe	ˆo												

att ett korrekt antal vokaltecken hade skapats.

Ur kommissionens perspektiv hade alltså de latinska förslagen betydligt fler fördelar än de unikt somaliska och de arabiska. Inom kommissionen var dock Yassin Osman Kenadid en stark förespråkare för sin fars Osmania-skrift och Ibrahim Hashi Mohamud en hängiven anhängare av den arabiska skriften. Båda insåg att deras ståndpunkter hade mycket små chanser utifrån de 17 kriterier som ställts upp av kommissionen och mot slutet av arbetet lämnade Ibrahim Hashi Mohamud och Mohamud Jama Afballad kommissionen i protest, medan Yassin Osman inkom med en begäran om ledighet.

Endast sex av kommissionens medlemmar rekommenderade därmed slutligen Shire Jama Ahmeds förslag i en lätt bearbetad version. Påpekas bör att Shire ju själv deltog i kommissionen och därmed i bearbetningen av förslaget. Enligt kommissionens rapport hade Shires skrift utarbetats 1960 och bestod då förslaget inlämnades av den teckenuppsättning som återges i illustration 3 (Galaal 1961: 57).

De enda skillnaderna mot dagens ortografi är att Shire föreslog att skriva långa vokaler med ett accenttecken och att använda "ch" för dagens "x", medan "x" skulle användas för dagens "kh".

När kommissionen gjort sitt val beslutade man sig för att i första hand rekommendera en lätt modifierad version av Shires förslag. Kommissionens förslag återges i illustration 4 (Galaal 1961: 70).

Observera att den enda skillnaden i jämförelse med dagens ortografi är att "ch" fortfarande föreslås i stället för dagens "x". Teckenkombinationerna "ny" och "jy" är endast tillagda för att återge specifika ljud i vissa sydliga dialekter. Accenttecknen är tillagda som ett sätt att kunna återge ton och betoning vid behov.

6 Politikerna visar ingen handlingskraft

Kommissionens rekommendation lämnades helt utan åtgärd från politikernas sida under en lång rad år. I stället beslutade man att göra engelskan till undervisningsspråk i skolorna.

År 1966 bad politikerna på nytt en kommission om en ny rekommendation, denna gång genom UNESCO. Professor B. W. Andrzejewski vid universitetet i London utsågs tillsammans med två andra språkvetare. Sju olika förslag till ortografier inkom denna gång: tre latinska, två arabiska och två unikt somaliska. Kommissionen valde att inte direkt föreslå något av förslagen, utan redogjorde i stället för olika för- och nackdelar med de olika skriftsystemen. Bland de olika latinska systemen framhöll man dock tydligt fördelarna med Shire Jama Ahmeds förslag, framför allt av tekniska och ekonomiska skäl. Återigen var politikerna oroliga för den allmänna opinionen och inte heller denna kommissions rapport ledde till några åtgärder.

Under hela 1960-talet ägnade sig dock Shire Jama själv åt att systematiskt samla in ett stort material av muntligt traderad poesi och berättelser som han nedtecknade med sin egen latinska ortografi. År 1965 gav han ut en bok med titeln *Gabayo, maahmaah iyo sheekooyin yaryar*. Ett kort utdrag ur boken återges i illustration 5.

Året därpå började han ge ut sina texter i en egen tidskrift kallad *Iftiinka Aqoonta*. Denna utkom med sex nummer från november 1966 till juli 1967. Tack vare denna tidskrift fick Shires skrift med tiden allt fler anhängare. I tidskriften hade han gjort de sista små förändringarna av sitt stavningssystem. Han hade infört bokstaven 'x' och tecknet ' för hamsa. I allt väsentligt sammanfaller stavningen nu med dagens system. Den viktigaste återstående skillnaden är att fler bokstäver än i dag förekommer som dubbeltecknade, t.ex. ss. Ett kort utdrag ur det sista numret av tidskriften återges i illustration 6.

Illustration 5: Ur Shires *Gabayo, maahmaah iyo sheekooyin yaryar*, 1965

ORGI

Cigaal Barre nin la yiraahdo baa wuchuu lahaa orgi caadto ahaa, marka Cigaal orgigii buu koriyay. Dhawr bilood haddii laga joogo ayuu cayilay, aad iyo aad buu u jeclaaday Cigaal orgiga.

Orgigu na markuu arko waa ku soo ordi jiray, machaa yeelay waa u roonaa. Maalintii danbe ayuu wuchuu maqlay orgigii oo qaylinahaya, qaaq... qaaq! Markaasuu dhugtay, markaasuu wuchuu arkay naagtiisii oo sii wadda in ay qalsho. Markaasuu inta ku booday ka soo reebay oo ye:

Illustration 6: Ur Shires *Iftiinka Aqoonta* nr 6, 1967

Wiil-Waal ababiddiisi

Wiil-Waal wuxuu ku ababay Jigjiga iyo ageheeda. Wuxuu jeclaa fardo-fuulka. Markuu yaraa Quraanka, ayuu dhigan jiray. Wuxuu jeclaa orodka iyo bootinta. Legdanka aad buu u yiqiin. Dadku waxay ku dhihi jireen «wuxuu noqon doonaa nin geessi ah». Markii u koray Wiil-Waal, wuxuu jeclaa sheekadii geessigii Soomaalida Axmad Gurey oo jabshay «Amxaarada». Sheekooyinkiisii iyo goobihii uu dagaalka ka dhigay, ayuu Wiil-Waal sheekadooda jeclaa. Axmad Gurey, wuxuu dagaal ku kiciyey Amxaarada, qar-nigii lixiyo-tobnaad. Liibaantii uu helay, ayaa wiil-waalna doonayay inuu gaaro.

Wuxuu Wiil-Waal marmarka qaarkood maqli jiray sheekooyin calool-xuma-leh. Sheekooyinkaasi, waxay ku saabsanaayeen, sidii awowayaalkiis, Bartire u dilay. Middaassi waxay ku reebtay Wiil-Waal aamin-xumo iyo inuu dadka is ka dhawro. Wuxuu ku riyoon jiray, hadduu Boqortooyo helo, siduu dhaqan-xumada u baddali lahaa.

7 Somaliskan blir officiellt språk

1969 tog militären makten i Somalia och deklarerade att somaliskan skulle införas som officiellt skriftspråk så snabbt som möjligt. I januari 1971 fick därför en kommission bestående av 11 man i uppgift att utarbeta skolböcker, en grammatik och en ordbok, samt att utveckla en modern teknisk terminologi (Laitin 1977: 115).

Däremot skulle kommissionen inte ta ställning till vilken skrift som skulle användas. Böckerna författades alltså utan att författarna visste säkert vilken skrift som skulle komma att användas och i instruktionerna ingick att var och en fick skriva på det sätt de själva fann för gott, men det fanns bara latinska skrivmaskiner att tillgå (Laitin 1977: 117). Ortografin skulle komma att korrigeras i efterhand i enlighet med regeringens kommande beslut.

Den 21 oktober 1972 beslutade man så att göra somaliskan till landets officiella språk och till språkets officiella skrift valde man samtidigt den latinska skrift som redan använts av framför allt Shire Jama Ahmed. Alla statsanställda fick tre månader på sig att lära sig att skriva somaliska och den 1 januari 1973 började somaliskan användas som landets officiella språk inom administration och förvaltning. Senare under år 1973 infördes somaliskan som undervisningsspråk i lågstadiet och på bara några månader ersatte också somaliskan de tidigare språken i dagspressen.

Trots att Shire Jamas skrift infördes utan några egentliga ändringar är detta ett relativt okänt faktum bland allmänheten. Ett visst antal böcker, tidningar och tidskrifter hade redan hunnit tryckas med denna skrift under de 15 år som gått sedan de första sidorna i *Corriere della Somalia* i mars 1957. Förutom Shires *Iftiinka Aqoonta* finns bl.a. också den första somalisk-ryska och rysk-somaliska ordboken från 1969 och språkkommissionens första somaliska grammatik från 1971. Några rader ur dessa båda böcker återges i illustration 7 och 8.

Precis som de flesta andra standardspråk har alltså dagens skrivna somaliska vuxit fram genom en dynamisk process, även om en viss individ haft ovanligt stor inverkan på utvecklingen. Lagstiftningen 1972 innebar alltså i första hand en juridisk formalisering av den språkform som redan i stort sett hade etablerat sig av egen kraft. Det viktiga med det politiska beslutet var alltså inte att man ”gav somaliskan en skrift”, det hade somaliskan redan haft sedan ganska lång tid tillbaka, utan att det i praktiken redan etablerade somaliska skriftspråket slutligen med stöd i lagen infördes som OFFICIELLT SPRÅK i administration och skolsystem, och där ersatte engelskan, arabiskan och italienskan.

Efter 1972 kom språkkommissionen att införlivas med Somalias kulturakademi och Shire Jama blev dess ordförande. Han var också en av med-

Illustration 7: Ur *Abwan Urursan Af Soomaali iyo Rasha*, 1969

<p>ban-ka <i>м.</i> 1) равнина; 2) площадь (<i>в городе</i>).</p> <p>bandhig-ga <i>м.</i> 1) ярмарка; 2) выставка; показ; 3) музей.</p> <p>bangi-ga <i>м.</i> банк.</p> <p>baniadem-ka <i>м.</i> человечество.</p> <p>baniademnimo: ~ ah человеческий.</p> <p>bannaan свободный, незанятый.</p> <p>bannaan-ka <i>м.</i> 1) свободное (незанятое) место; 2) площадь (<i>в городе</i>).</p>	<p>barbardhigid: is ~ сравнивать.</p> <p>barbardhigid-da <i>ж.:</i> is ~ сравнение.</p> <p>bare-ha <i>м.</i> педагог, учитель.</p> <p>barxad-da <i>ж.</i> вестибюль; коридор.</p> <p>bari-da <i>ж.</i> курдюк.</p> <p>bari-ga <i>м.</i> восток; Bariga Fog Дальний Восток; Bariga Dhexe Средний Восток; Bariga Dhow Ближний Восток.</p> <p>barid 1) учить (<i>кого-л.</i>); 2) преподавать.</p>
--	--

Illustration 8: Ur *Aasaaska Naawaha Af Soomaaliga*, 1971

<p><u>Q O D O B</u></p>
<p>* Qodobku waa qurub ama cod ka mid ah qaybaha hadalka, wuxuuna gadaal ka raacaa magaca. Qodob-yada afkeenu waa sideedd:</p> <p>Afar waa lab, sida: ka, ga, ha, a.</p> <p>Afar waa dhedig, sida: la, da, sha, dha.</p>

författarna till den första grammatiken över det somaliska standardspråket *Aasaaska Naxwaha Af Soomaaliga* (1:a uppl. Mogadishu 1971, 46 s.; 2:a uppl. Mogadishu 1973, 40 s.). Samtidigt publicerade han även en helt egen somalisk grammatik under titeln *Naxwaha Af Soomaaliga* (1:a tryckningen, Mogadishu 1973, 156 s.; 2:a tryckningen 1976). Senare blev Shire även kulturattaché vid den somaliska ambassaden i Stockholm. Han bodde sedan också kvar i Stockholm för resten av sitt liv.

8 Literacitetskampanjen

BBC: Somalia's Rural Literacy Campaign

YouTube: Somalia Literacy Campaign Ololaha Horumarinta Reer Miyiga 1974

9 Det somaliska standardspråket

Hur stabilt är det somaliska standardspråket? Det är naturligtvis en svår fråga att svara på, men man kan ändå säga att i jämförelse med de flesta språk i världen så är somaliskan mycket väl standardiserad. Att det finns personer och grupper som har invändningar mot den rådande standarden är inte något konstigt. Sådant förekommer i de flesta språk.

Några faktorer som ofta nämns som typiska för ett standardspråk är att denna form av språket – till skillnad från dialektala former av språket – är:

- enhetligt
- stabilt
- gemensamt för hela språkområdet,
- status- och prestigefyllt,
- används av myndigheter och offentlig sektor,
- används i utbildningssystemet,
- används i massmedia,
- dokumenterat i ordböcker och grammatikböcker,
- sanktionerat genom politiska beslut.

Till större delen uppfyller somaliskan idag dessa kriterier. Än mer uppfylldes kanske kriterierna under 1970- och 1980-talet, då man i skolsystemet, i det politiska livet och vid myndigheterna bara använde somaliskan.

På flera håll finns det politiska beslut på somaliskans status som officiellt språk. Somaliskan används också systematiskt i massmedia. Det finns ett antal stora ordböcker och grammatikböcker som dokumenterar språket och dessa verk är till största delen enhetliga, men en viss variation förekommer, vilket inte är konstigt med tanke på att standardspråket är relativt ungt och används över ett väldigt stort geografiskt område och i flera olika stater.

10 Det svenska standardspråket

Svenskan har en längre tradition av att dokumentera standardspråket. Sedan 1786 har Svenska Akademien i uppdrag att vårda svenskan, och sedan 2006 har även Språkrådet ett liknande uppdrag, men de båda institutionerna arbetar på väldigt olika sätt. Akademien har publicerat ett antal viktiga ordböcker och en grammatik över standardsvenskan, medan Språkrådet bedriver mera aktiv rådgivning, både genom att svara på direkta frågor och genom att ge ut böcker med mera konkreta råd kring hur man skriver god svenska.

Standardiseringen av olika språk har gått till på väldigt olika sätt. För svenskans del lät kung Gustaf III skapa Svenska Akademien år 1786 med syfte att arbeta för det svenska språkets ”renhet, styrka och höghet”. Akademien fick i uppdrag att författa en ordbok och en grammatik. Dessutom skulle man ordna tävlingar i att tala och skriva väl på svenska. Redan 1787 började de arton medlemmarna i Akademien att arbeta på en ordbok. Man tog några bokstäver var i alfabetet, men arbetet gick långsamt och det ledde inte till någon färdig ordbok. I stället inrättade man efter c:a 100 år en särskild ordboksredaktion i Lund och där påbörjades arbetet med Svenska Akademiens Ordbok (SAOB). Man började från bokstaven A och 2018 har redaktionen hunnit fram till ordet vret.

Redan innan man hade påbörjat arbetet med den stora SAOB ansåg Akademien att det var dåligt ställt med svenskarnas skrivkunnighet. Man beslutade att utarbeta en kort ordlista för skolorna och allmänheten – Svenska Akademiens Ordlista (SAOL). Den första upplagan kom ut 1874 och den senaste upplagan från 2015 är den 14:e i ordningen.

Inte förrän 1999, dvs. efter mer än 200 år, utkom Svenska Akademiens Grammatik (SAG) med omkring 2000 sidor. Den är förstås inte heller skriven av de arton medlemmarna i Akademien, utan av ett antal språkprofessorer vid våra universitet på uppdrag av Akademien.

Även tidigare har det naturligtvis funnits flera olika högt respekterade grammatikböcker som har beskrivit det svenska standardspråket. Oftast har de varit skrivna av en enskild person med mycket goda kunskaper både i och om det svenska språket och om språkvetenskap i allmänhet.

Dessutom har ett par böcker med olika typer av språkliga råd spelat en viktig roll för det svenska standardspråket, i synnerhet *Riktig svenska* (1939) av Erik Wellander, samt *Språkriktighetsboken* och *Svenska skrivregler* som ges ut av Språkrådet, den statliga myndighet som bildades 2006 för att ansvara för språkvård och språkpolitik i Sverige.

I Sverige finns en ganska stor konsensus kring att Svenska Akademiens Ordlista (SAOL) är den viktigaste källan till information om svensk rättstavning. Formellt sett ges ordboken ut av Svenska Akademien, men i praktiken utförs allt det praktiska arbetet av anställda vid Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet. Detta arbete utförs naturligtvis på uppdrag av Svenska Akademien och i enlighet med riktlinjer från Akademien, men när det gäller detaljerna i ordlistan har ändå medarbetarna en viss frihet. Å andra sidan utgår man inte längre särskilt mycket från medarbetarnas egen språkkänsla, utan innehållet grundar sig till allra största delen på ett stort textmaterial som bearbetas med datorer. Man arbetar med stora så kallade textkorpor av den typ som t.ex. finns i Språkbankens Korp.

Däremot finns det inte något politiskt beslut om vad som ska betraktas som rätt och fel i svenskan. I en del andra länder finns det politiska beslut om standardspråket. I t.ex. Danmark och Tjeckien fattar myndigheterna beslut där man godkänner införandet av varje ny upplaga av Retskrivningsordboken respektive Pravidla českého pravopisu [Regler för tjeckisk rättskrivning]. Efter myndigheternas beslut gäller de nya reglerna för alla myndigheter och skolor.

11 Somalisk språkvård

För somaliskan finns inte några stabila organisationer med lång tradition vars huvudsakliga syfte är att vårda och utveckla språket. Historiskt kan man dock säga att följande organisationer helt eller delvis haft ett sådant syfte eller utfört sådant arbete.

- Radio Hargeysas och Radio Mogadishus språkmedvetna redaktioner,
- den första språkkommissionen 1960-61,
- den tredje språkkommissionen 1971-73: Guddiga Af Soomaaliga,
- den Somaliska Nationella Kulturakademin,

- Universitet och institut där forskare arbetar med somaliskan, i synnerhet CERD i Djibouti och universiteten i Mogadishu, Hargeysa, Djibouti, Jigjiga och Dire Dawa.
- Den Interregionala akademien för somaliska språket, AGA, Akadeemiye Goboleedka Af-soomaaliga, grundad 2013.

12 Dokumentation av somaliskt standardspråk

Hur ser situationen ut för somaliskan? Jämfört med svenskan finns inte lika många av de faktorer som utmärker ett standardspråk, men jämfört med många andra språk finns ändå ganska mycket gjort för att ge språket en enhetlig form som kan fungera som ett standardspråk. Hit hör bland annat publikationer som:

- Stepanjenko. 1969. *Abwan urursan af Soomaali iyo Rusha*. PDF
- Skolböcker som skrevs under 1970- och 1980-talet.
- Guddiga Af Soomaaliga. 1971, 1973. *Aasaaska naxwaha af Soomaaliga*. PDF
- Shire J. Ahmed. 1973, 1976. *Naxwaha Af Soomaaliga*.
- Yaasiin C. Keenadiid. 1976. *Qaamuuska Af-Soomaaliga*. PDF
- 1985. *Dizionario somalo-italiano*. PDF
- Zorc m.fl. 1993. *Somali-English dictionary*.
- Mansur & Puglielli. 1999, 201x. *Barashada naxwaha af-Soomaaliga*. PDF
- Nya skolböcker i Somalia, Somaliland och Etiopien under 2000-talet.
- 2008. *Qaamuuska af-Soomaaliga*. Nairobi.
- 2012. *Qaamuuska af-Soomaaliga*. Roma. PDF
- 2013. *Qaamuus Afsoomaali*. Jabbuuti.
- Skönlitteratur med ett enhetligt språkbruk.
- Tidningar och tidskrifter med ett enhetligt språkbruk.

Det finns alltså många olika aktörer av väldigt olika slag som tillsammans arbetar för och bidrar till att det somaliska standardspråket stärks och blir allt stabilare.

Så länge enskilda personer och olika institutioner är villiga att arbeta vidare på den grund som redan finns så är varje bidrag som regel till stor nytta, oavsett om man har någon statlig institution bakom sig eller inte. Olika typer av publikationer som försöker att hålla sig till den redan etablerade normen bidrar till att ytterligare stärka denna norm och befrämja framväxten av en allt tydligare standard.

När tidigare arbeten inte ger några tydliga svar på vissa frågor och problem är den säkraste vägen för alla dem som författar nya publikationer att försöka ta reda på hur majoriteten av talarna använder språket. I dag kan man ganska lätt göra det med hjälp av datorer, korpusar och internet.

Värre är det när enstaka privatpersoner och i något enstaka fall till och med en institution föreslår att man ska ändra på sådana principer som är väldigt väl etablerade i den rådande normen, t.ex. att skriva isär prepositioner som **u gu** i stället för det etablerade **ugu**, eller att dubbelteckna fler konsonanter än de etablerade sju (**b, d, g, l, m, n, r**), t.ex. **affaf** i stället för det etablerade **afaf**. Med sådana nya idéer riskerar man att skapa stor förvirring. I etablerade standardspråk är sådana stora, genomgripande förändringar väldigt ovanliga. Sådana förslag brukar stöta på stort motstånd från allmänheten. Ett exempel är införandet 1996 av tre likadana konsonanter i följd i tyska sammansatta ord, t.ex. *Schiff* 'fartyg'+ *Fahrt* 'trafik' > *Schiffahrt* 'sjöfart' i stället för det tidigare *Schiffahrt*, något som väckte starka känslor och fortfarande inte accepteras av många.

Ett sådant fall är för somaliskans del ordboken *Qaamuus Ereykoobe* som publicerades i Djibouti år 2004. Denna ordbok kan därför nästan inte användas av allmänheten, men den är naturligtvis intressant för språkvetare och andra personer som lyckas "genomskåda" hur man ska läsa den.

För somaliskans del kan man faktiskt konstatera att det finns väldigt många stabila regler för både stavning, grammatik och ordförråd. Däremot är det inte alltid så att dessa regler är allmänt kända och att de följs. Men det är väldigt tydligt att många språkligt medvetna författare och skribenter tillämpar samma allmänt accepterade regler eftersom sättet att skriva skiljer sig väldigt lite åt mellan olika personer.

T.ex. råder det fullständig enighet om vilka bokstäver som skall användas och hur de ska användas för att skriva somaliska, vilka bokstäver som kan dubbelskrivas, nämligen **a, o, u, e, i; b, d, g, l, m, n, r** och inga andra. På samma sätt råder det väldigt stor enighet kring de allra flesta grammatiska böjningsformer.

Å andra sidan finns det också vissa detaljer där det inte finns några

allmänt accepterade regler, t.ex. om man ska skriva **ay** eller **ey** eller om fokusmarkören skall skrivas **waxa** eller **waxaa**. Här råder det i princip full frihet för var och en att göra som man vill, båda sätten är lika rätt.

Tema 4:
Somaliskans variation

Morgan Nilsson

20 oktober 2023

1 Sociolingvistik

Precis som alla andra språk varierar somaliskan en del mellan olika talare, olika platser och olika situationer.

I olika språk kan sådan variation se ut på många olika sätt och bero på många olika faktorer. Hur språk varierar studeras inom ett ämnesområde som brukar kallas SOCIOLINGVISTIK, eller ibland språksociologi. De olika formerna av ett språk brukar man kalla för språkets olika VARIETETER.

Ett språk kan variera beroende på många olika faktorer, t.ex. geografiska områden. Varieteter som talas inom mera avgränsade områden och avviker en hel del från standardspråket brukar ofta omtalas som TRADITIONELLA DIALEKTER, medan varieteter som talas över större områden och inte avviker lika mycket från standardspråket ofta omtalas som regionala varieteter eller REGIOLEKTER.

2 Regionalt standardspråk

När skillnaderna mellan olika varieteter i olika regioner blir ännu mindre kan det uppstå en situation där olika regionala varieteter av språket uppfattas som olika parallella former av standardspråket. En sådan situation uppstår gärna när det finns flera starka administrativa huvudorter eller huvudstäder där man talar samma språk. Typiska exempel på språk med flera olika regionala standarder är engelska och spanska, som ju talas i väldigt många olika länder runt om i världen, men även svenskan i Sverige och Finland hör till denna typ av språk. Detsamma gäller tyskan i Tyskland, Österrike och Schweiz och franskan i Frankrike, Belgien, Schweiz, Kanada och många tidigare kolonier.

En liknande situation kan man idag se när det gäller somaliskan i de olika regioner där språket talas. I dag kan man se tre språkligt starka regioner och deras huvudorter: Mogadishu, Hargeysa och Jigjiga. De här tre regionerna representerar lite olika varieteter som alla utgör lite olika former av ett gemensamt standardspråk.

Bland annat märks detta i hur språket utformas i olika administrativa dokument, t.ex. lagtexter, liksom i de olika serier av skolböcker som produceras i de tre olika regionerna.

I alla de språk som nämnts hittills råder en situation där man på det hela taget är överens om att det finns **ett** gemensamt standardspråk som uppträder i lite olika skepnad i olika regioner.

På samma sätt betraktade man det serbokroatiska språket fram till 1990-talet. Sedan dess har situationen förändrats radikalt, till stor del på grund

av olika politiska beslut. Man har i dag en situation där samma regionala varieteter som tidigare samsades inom ett gemensamt standardspråk numera betraktas som fyra olika standardspråk i dagens fyra ex-jugoslaviska stater – bosniska, kroatiska, montenegrinska och serbiska – trots att skillnaderna mellan dessa fyra språk inte är större än mellan olika regionala varieteter av många andra standardspråk i världen.

3 Regional variation i svenskan

Att ett standardspråk uppvisar en viss variation mellan olika regioner är alltså inget ovanligt eller konstigt. För svenskans del finns en hel del skillnader i uttalet i olika delar av språkområdet. Framför allt kan ju ljudet /r/ uttalas på ganska många olika sätt beroende på region.

Det finns också en del variation i ordförrådet. Några exempel:

- *stekpanna* eller *stekjärn*,
- *mot* eller *trafikplats*,
- *barkis* eller *franskbröd*,
- *pirra* eller *lastkärra*,
- *bamba* eller *skolmatsal*,
- *svinhals* eller *fläskkarré*.

Det finns också vissa skillnader i grammatiken, t.ex.

- *en apelsin* eller *ett apelsin*,
- *denna bil* eller *denna bilen* eller *den här bilen*.

Variationen inom standardspråket i Sverige är egentligen ganska liten. Lite större skillnader hittar man däremot mellan svenskan i Finland och svenskan i Sverige, t.ex.

SVERIGE	FINLAND
<i>övergångsställe</i>	<i>skyddsväg</i>
<i>mousserande vin</i>	<i>skumvin</i>
<i>snöskoter</i>	<i>motorkälke</i>
<i>sommarstuga</i>	<i>villa</i>
<i>utan svårighet</i>	<i>mödolöst</i>
<i>vara på jobbet</i>	<i>vara på don</i>
<i>vinterdäck</i>	<i>vinterring</i>
<i>värmeelement</i>	<i>värmebatteri</i>
<i>klädnypa</i>	<i>bykpinne</i>
<i>förskola</i>	<i>dagvård</i>
<i>jeans</i>	<i>farmare</i>
<i>tårta</i>	<i>fyllkaka</i>
<i>tvättställ</i>	<i>lavoar</i>
<i>gång- och cykelbana</i>	<i>lättrafikled</i>
<i>konståkning</i>	<i>skönskrinning</i>
<i>tomtebloss</i>	<i>sprakasticka</i>
<i>kanelbulle</i>	<i>örfil</i>
<i>etta, förstaklassare</i>	<i>gulnäbb</i>
<i>bostadsrättsförening</i>	<i>husbolag</i>
<i>insatslägenhet</i>	<i>aktielägenhet</i>
<i>valborg</i>	<i>vappen</i>

Det finns faktiskt en hel ordbok som behandlar sådana skillnader i ordförrådet mellan Finland och Sverige:

Finlandssvensk ordbok (2008) <<http://kaino.kotus.fi/fsob>>.

Dessutom finns många ordkombinationer som är typiska för svenskan i

Finland, t.ex.	SVERIGE	FINLAND
	<i>alldeles i närheten</i>	<i>helt i närheten</i>

4 Somaliskt regionalt standardspråk

För somaliskans del verkar det finnas störst skillnader inom standardspråkets ordförråd i olika delar av språkområdet. Skillnaderna inom standardspråkets grammatik och uttal verkar vara mindre, men det finns vissa typiska företeelser, bl.a.

- uttalet av /j/ som tonande [dʒ] eller tonlöst [tʃ].
- förekomsten av /dh/ eller /r/ inuti ord, t.ex. **tidhi** eller **tiri** *hon sa*
- förekomsten av /kh/ eller /q/, t.ex. **waqti** eller **wakhti** *tid*

- förekomsten eller avsaknade av /n/, t.ex. **daanyeer** eller **daayeer** *apa*
- förekomsten av /o/ eller /a/ sist i namn, t.ex. **Sahra** eller **Sahro**
- böjningsändelsen **-saa** eller **-daa** efter **-i-**, t.ex. **akhrisaa** eller **akhri-daa** *hon skriver*
- användning av subjektspronomen, t.ex.
Muu arki karo eller **Ma arki karo** *Han kan inte se det.*
Miyuu arki karaa? eller **Ma arki karaa?** *Kan han se det?*
- ordföljd vid negationen **aan**, t.ex.
Waxaan rabaa in uusan... eller **Waxaan rabaa in aanu...** *Jag vill att han inte...*
- ordförråd
bisad, mukulaal, yaanyuur (mera lokalt: **dinnad, basho, durmad**) *katt*
kalluun, mallaay *fisk* (se illustration 1)
ayskiriin, jalaato, qaboojiso *glass*
eeg, firi *titta*
xaggee, halkee, intee, meeshee, meelma *var?*
sannad, sano, jir *år*
beed, ukun ägg (se illustration 2)
kildhi, kirli, jalamad *kittel*
kubbad, banooni *boll* (se illustration 3)
cas, gaduud, guduud *röd*
akhdaar, cagaar, doogo *grön*
hurdi, jaalle *gul*

5 Somaliska dialekter

När man talar om dialekter brukar man till vardags mest syfta på sådana varieteter av ett språk som avviker tydligt från standardspråket och talas sedan gammalt inom ett avgränsat geografiskt område.

Illustration 1: Distributionen av orden **kalluun** / **mallaay** fisk baserat på crowd-sourcing i oktober 2019. Siffrorna i cirklarna anger antalet svar.

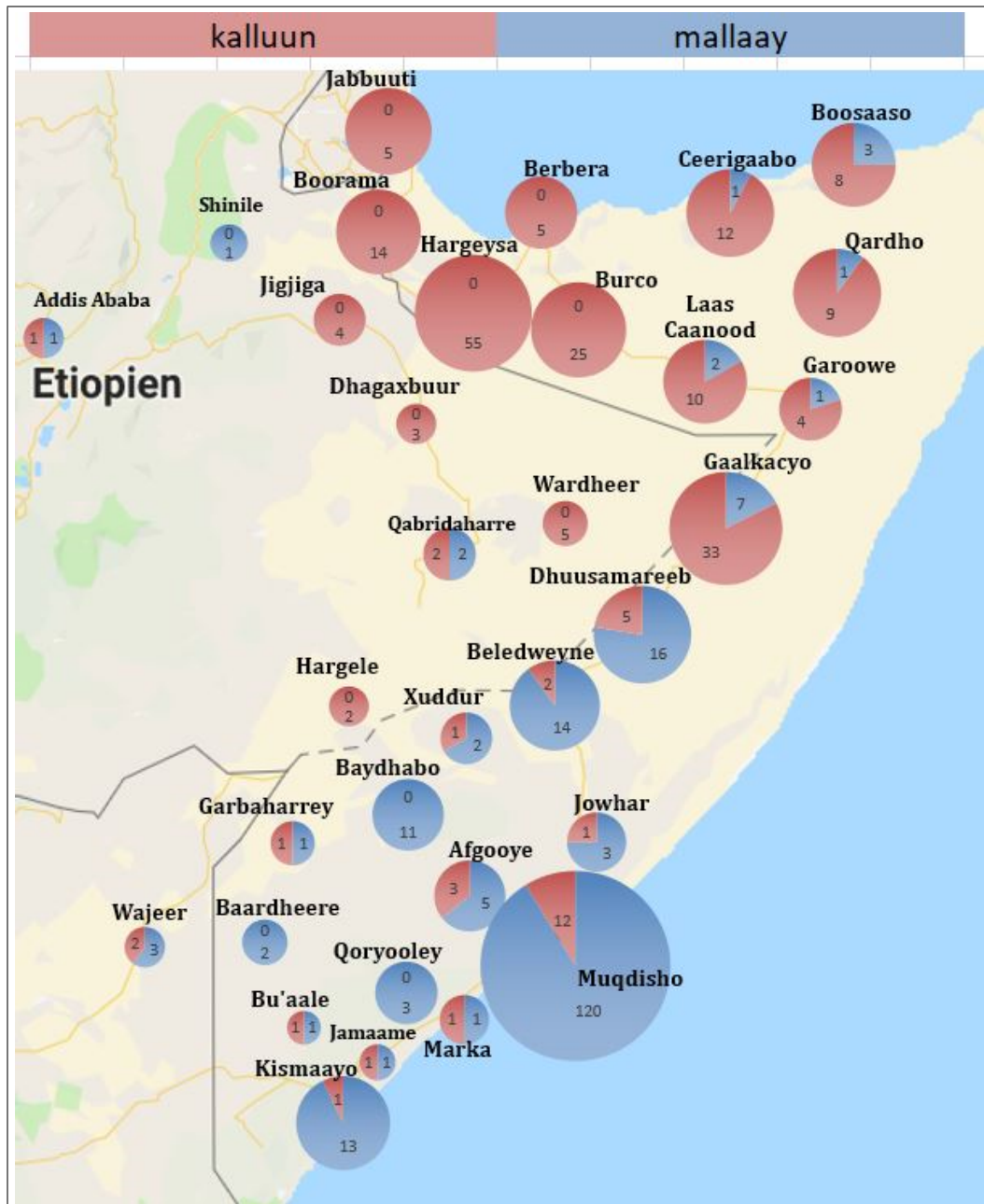

Illustration 2: Distributionen av orden **ukun** / **beed** ägg baserat på crowdsourcing i oktober 2019. Siffrorna i cirklarna anger antalet svar.

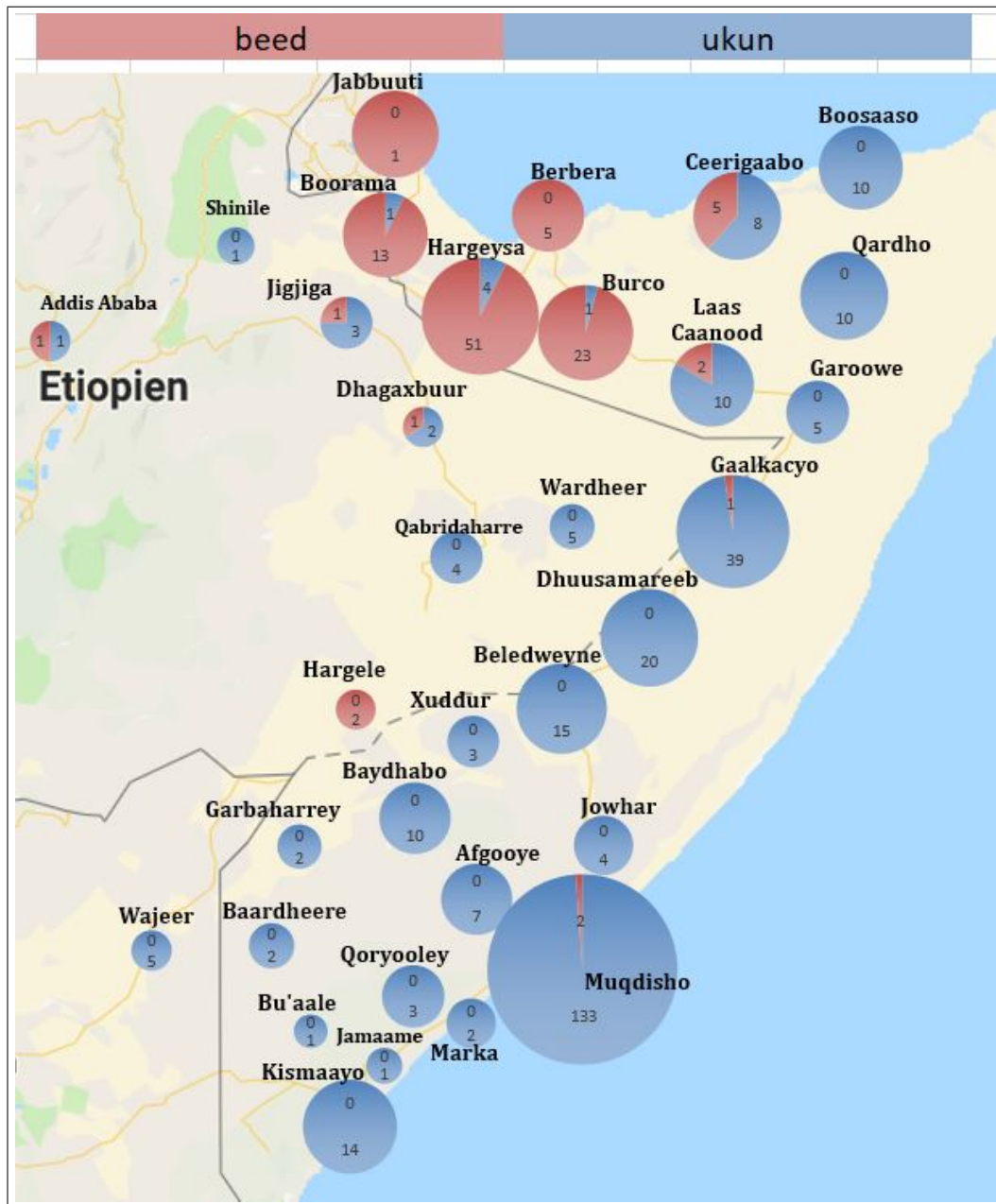
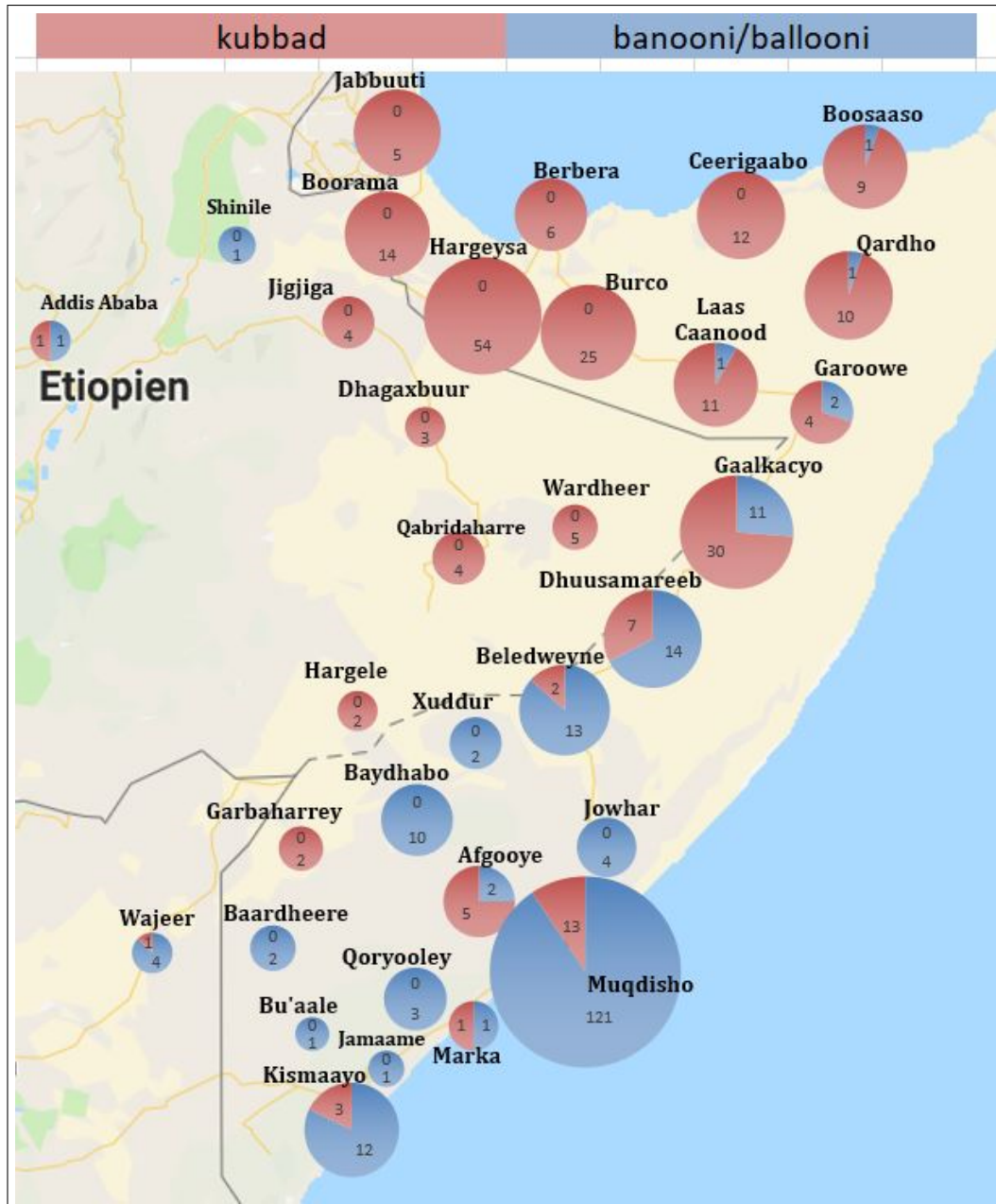

Illustration 3: Distributionen av orden **kubbad** / **banooni boll** baserat på crowd-sourcing i oktober 2019. Siffrorna i cirklarna anger antaler svar.

Inom det somaliska språkområdet är dialektvariationen förvånansvärt liten med tanke på den stora geografiska utbredning som språket har. Området där somaliskan talas är ju nästan lika stor som Sverige, Norge och Finland tillsammans. Förklaringen ligger sannolikt i att området är relativt flackt och att befolkningen till stor del har varit och fortfarande är nomader som ofta förflyttar sig över stora avstånd. Detta har haft en utjämnande inverkan på språket.

Inom somaliskan finns en dominerande grupp av väldigt likartade dialekter som talas i större delen av språkområdet. Gruppen brukar på europeiska språk ofta kallas för NORDSOMALISKA (en. NORTHERN SOMALI). Denna beteckning är dessvärre ganska förvirrande eftersom nordsomaliska dialekter talas även längst i söder.

Egentligen är det bara kustlandet cirka 200 km norrut och 200 km söderut från Mogadishu samt området kring och mellan de båda stora floderna Shabeelle och Jubba som utmärker sig genom påtagligt annorlunda dialekter. Mest kända är de båda dialektgrupper som bär namnen BANAADIR och MAAY. Se illustration 4 (från Lamberti 1986: 29) och illustration 5 (Lambertis karta i en bearbetning av Kzl55 (Wikimedia)).

Den stora gemensamma grupp av dialekter som talas i Djibouti, i norra Somalia (hela Somaliland och Puntland), i de inre delarna av mellersta Somalia liksom i de sydligaste delarna av landet, i Etiopien och i Kenya, brukar alltså kallas NORDSOMALISKA dialekter. Detta bygger på en föreställning om att språket har sitt ursprung i de norra delarna och därifrån spridits söderut. På somaliska talar man i stället oftast om denna huvudgrupp av dialekter som MAXAATIRI, men i *maxaatiri* brukar man även inkludera *ba-naadir*-dialekterna. *Maxaatiri* brukar framför allt ställas i motsats till *maay*. I den Federala Republiken Somalias konstitutionen (2012) sägs också att somaliskan är det officiella språket i Somalia i de båda formerna *maxaatiri* och *maay*.

Gruppen av nordsomaliska dialekter brukar i sin tur delas in i tre olika undergrupper som kännetecknas av vissa mindre skillnader:

- en NORDVÄSTLIG undergrupp,
- en ÖSTLIG-VÄSTLIG undergrupp,
- en SYDLIG undergrupp.

Denna indelning åskådliggörs av illustration 6 (från Lamberti 1986: 33) och illustration 7, (Lambertis karta i en bearbetning av Kzl55 (Wikimedia)).

Den somaliska dialektsituationen kan sammanfattas på följande sätt:

Illustration 4: De somaliska dialektgrupperna (Lamberti 1986: 29)

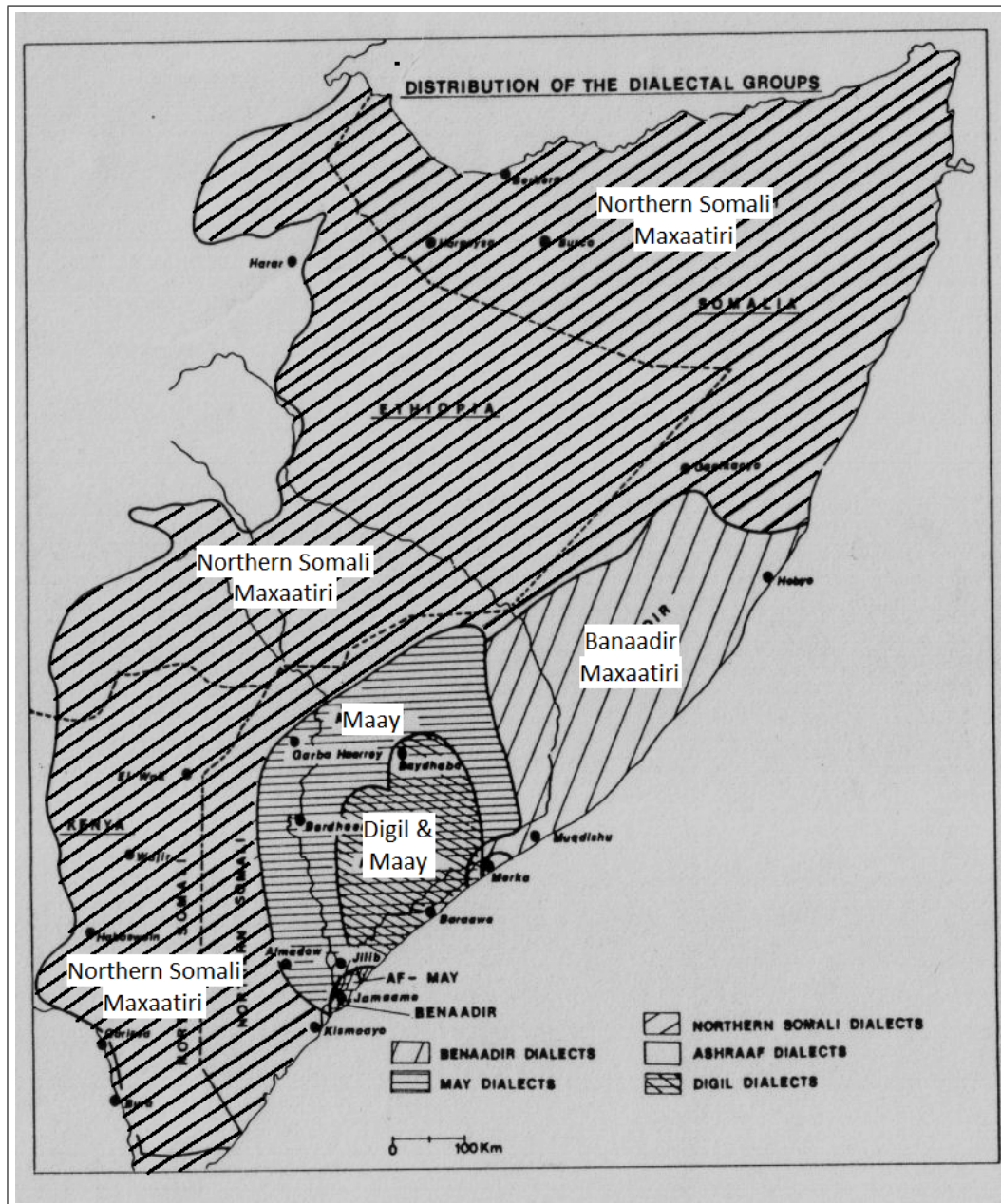

Illustration 5: De somaliska dialektgrupperna (Wikipedia, user: Kzl55, bearbetning av Lamberti 1986: 29)

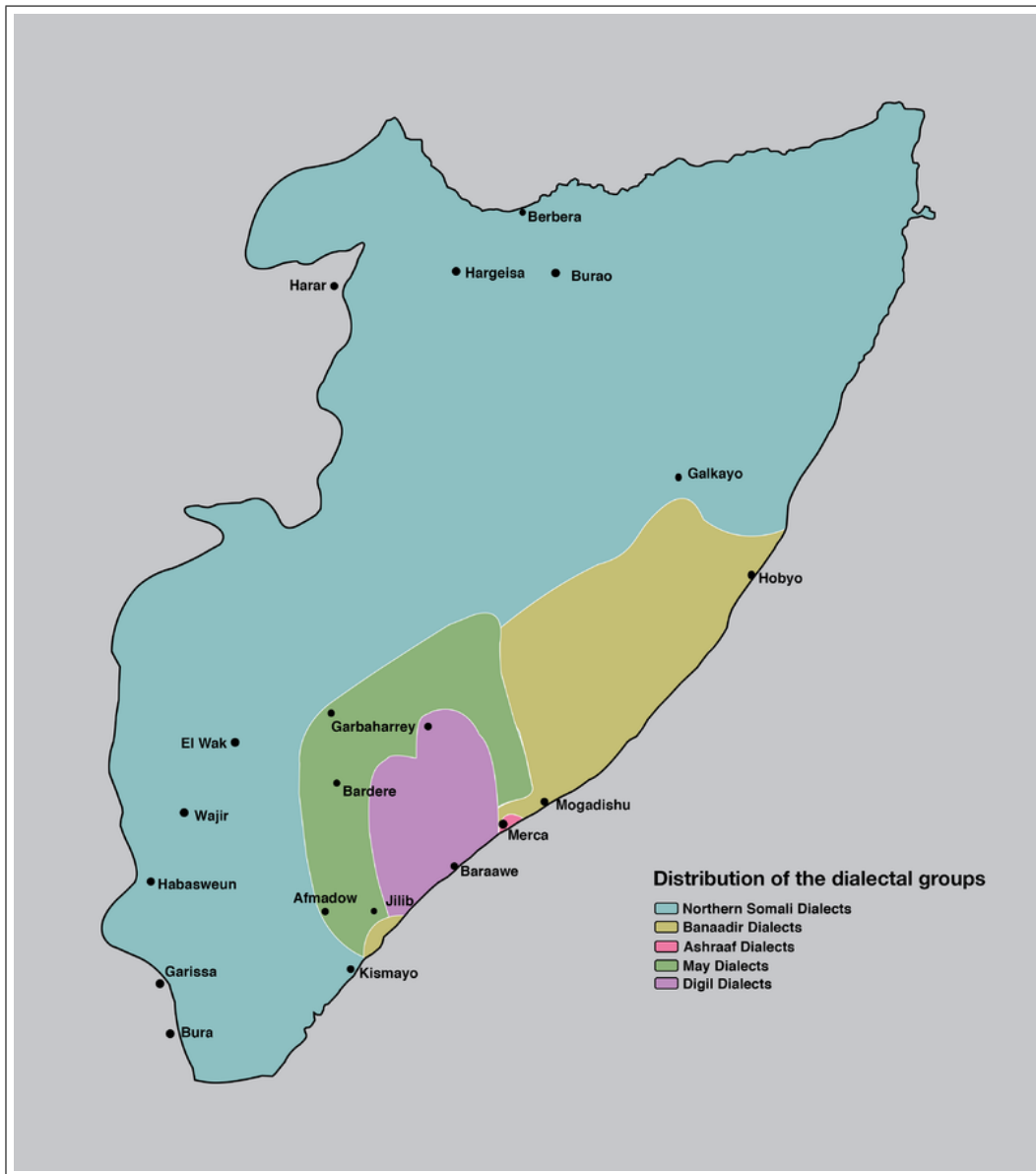

Illustration 6: De somaliska dialektgrupperna (Lamberti 1986: 33)

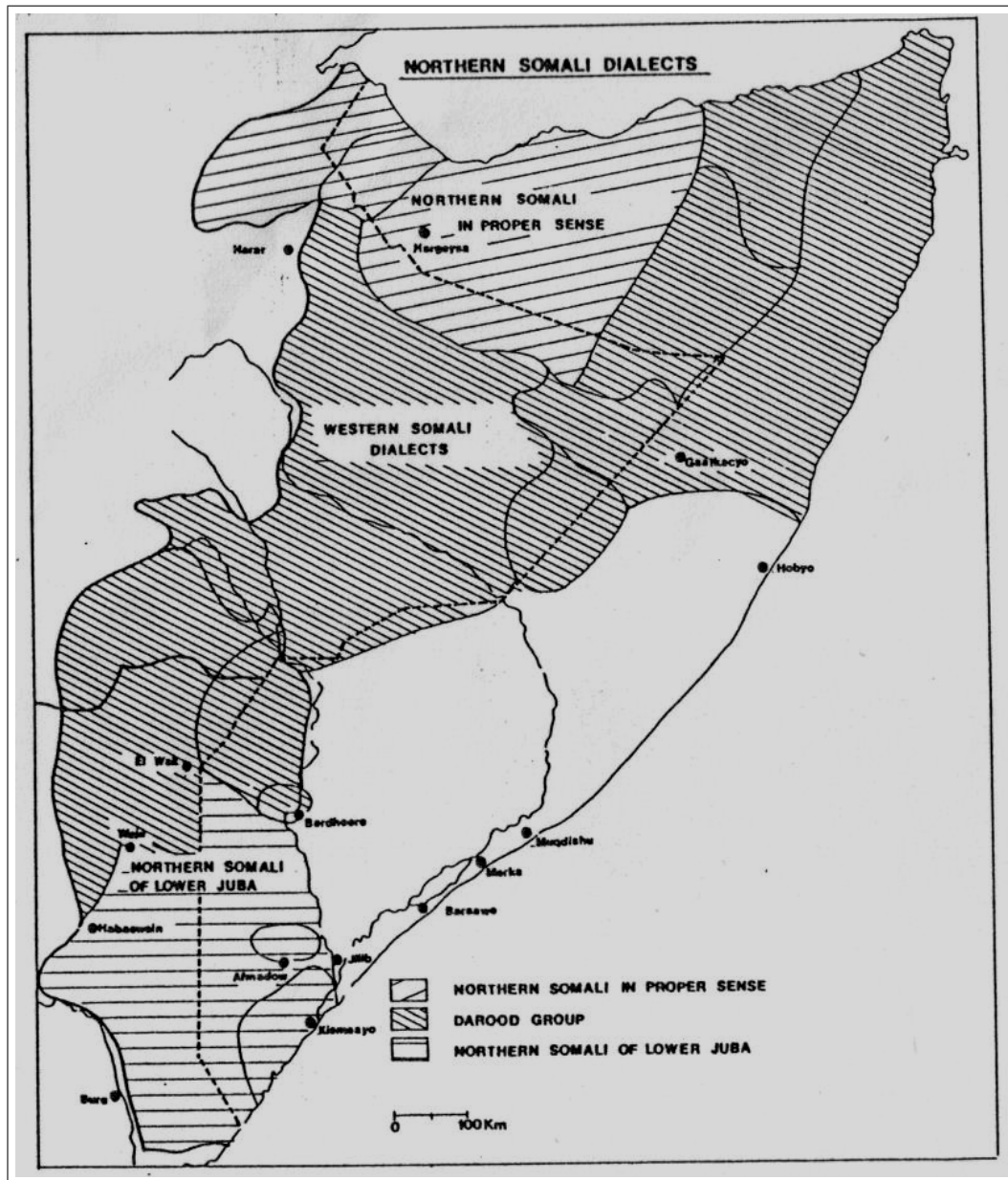
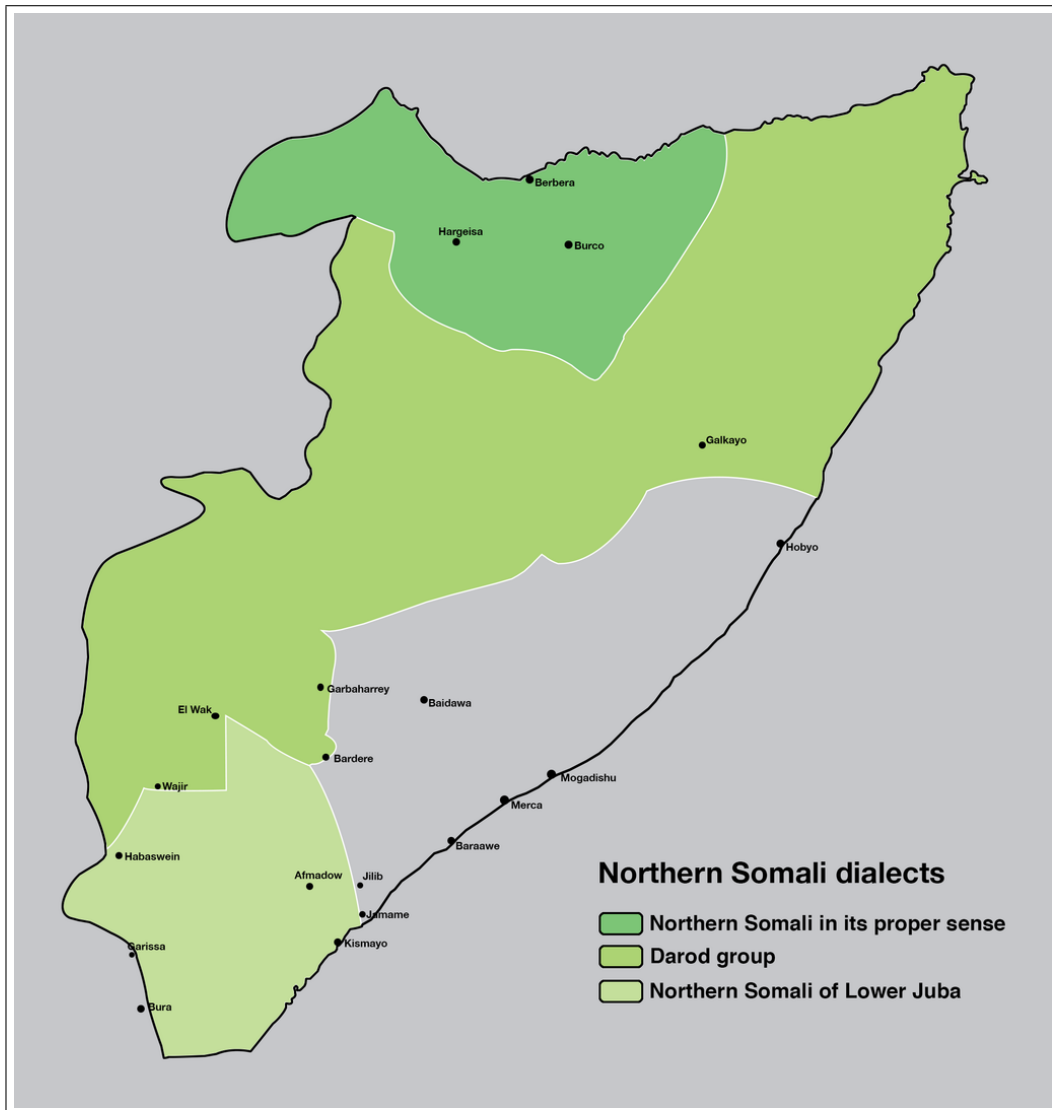

Illustration 7: De somaliska dialektgrupperna (Wikimedia: Klz55, bearbetning av Lamberti 1986: 33)

- MAXAATIRI-dialekterna skiljer sig alltså ganska lite åt sinsemellan. De talas av majoriteten av befolkningen och uppdelas främst i två grupper:
 - NORDLIGA dialekter som talas över större delen av språkområdet, nämligen hela den norra delen, det mesta av de centrala delarna samt den västra delen av de södra delarna av språkområdet. De nordliga dialekterna kan delas upp i tre undergrupper:
 - * en NORDVÄSTLIG typ som talas ungefär i Somaliland, Djibouti och den nordligaste delen av den etiopiska Somaliregionen,
 - * en ÖSTLIG-VÄSTLIG typ som talas ungefär i Puntland, resten av den etiopiska Somaliregionen och nordöstra Kenya, samt
 - * en SYDLIG typ som talas ungefär i Somalia väster om de stora floderna och sydöstra Kenya,
 - BANAADIR-dialekter talas inom ett område som sträcker sig ungefär 200 km åt norr och 300 km åt nordost från Mogadishu räknat.
- MAAY-dialekter talas inom ett område mellan och kring de stora floderna, som sträcker sig ungefär 200 km åt nordväst, väst och sydväst från Mogadishu räknat.
- ASHRAAF-dialekt talas i delar av Mogadishu och i Marka.
- DIGIL-dialekter talas i mindre områden inom Maay-området.

6 Typiska drag hos olika dialekter

Enligt Lamberti (1984) är det utmärkande för den nordvästliga varianten av *maxaatiri*, som i stort sett talas i Somaliland, Djibouti och de närmast angränsande delarna av Etiopien, att man använder ljudet /dh/ i alla positioner i ord. I övriga delar av det somaliska språkområdet uttalas /dh/ bara i början av ord och efter konsonant inuti ord. Mellan vokaler och sist i ord uttalas i stället /r/. T.ex. uttalas i nordväst **gabadh** *flicka*, men i resten av språkområdet **gabar**. Båda stavningarna är likvärdiga i dagens standard-språk.

Nordväst	yidhi	<i>sa</i>	kildhi	<i>kittel</i>
Öst-väst/Söder	yiri		kirli	

För de öst-västliga varieteterna av huvuddialekterna är det utmärkande att man uttalar skriftens **j** som det tonlösa ljudet [tʃ], medan man i både de nordvästliga och i de sydliga varieteterna uttalar det tonande ljudet [dʒ].

Jubba uttalas alltså i de öst-västliga varieteterna ungefär som Tjubba, medan det i nordväst och i söder uttalas ungefär som Djubba. I dag verkar dock det tonlösa uttalet vara på väg att spridas mera åt nordväst.

Den centrala varianten av den nordliga somaliskan utmärks av att /j/ uttalas som []

Nordväst/Söder	Jubba [ɟuba]	tonande uttal av /j/
Öst-väst	Jubba [ʈuba]	tonlöst uttal av /j/

Förekomsten av /dh/ respektive /r/ samt av [ɟ] respektive [ʈ] kan därmed ge en hyfsat bra indikation på varifrån en person kan tänkas komma. Inom språksociologin brukar det kallas för en Shibbolet-effekt när man med hjälp av vissa ljud kan avgöra om en viss person kommer från en viss plats eller ej.

I norr gör man vidare en klar åtskillnad mellan ljuden /q/ och /kh/, medan dessa båda ljud i framför allt banaadir-dialekterna används i fri variation utan någon egentlig åtskillnad.

Nordvästlig somaliska utmärks också av en klar åtskillnad mellan inklusivt **innaga vi** (*du* är inkluderad) och exklusivt **annaga vi** (*du* är exkluderad). Denna distinktion är ganska ovanlig i andra delar av språkområdet.

När det gäller regionala skillnader i användningen av enskilda ord används t.ex. **naag** *kvinn*a på olika sätt i de nordvästliga respektive de övriga delarna av språkområdet. I nordväst används det bara av en man om hans egen fru. Om andra kvinnor bör ordet inte användas eftersom det då kan uppfattas ha en negativ klang. Man säger i stället **dumar** eller **haween**. Längre söderut är däremot **naag** ett mera neutralt ord på samma sätt som **dumar** och **haween**.

Så långt sammanfaller dessa dialektala skillnader med företeelser som idag mest bara uppfattas som regional variation inom standardspråket. Men naturligtvis har denna regionala variation inom standardspråket sitt ursprung i de traditionella dialekterna, som på så sätt har lämnat lite spår i standardspråket.

Många andra dialektala företeelser har i stället kommit att uppfattas som avvikande från standardspråket. Här följer några exempel på sådana dialektala drag.

Söderöver är det vanligt förekommande att subjektet inte markeras med ändelserna **-u** eller **-i**.

För *banaadir* och de sydliga varieteterna av *maxaatiri* är det typiskt att man vid negation har **-i** som ändelse i 1 pers. sing. i stället för **-o**, t.ex. **ma cuni** i stället för **ma cuno jag äter inte**.

Nordväst/Öst-väst	ma keeno <i>jag hade inte med mig det</i>
Söder/Banaadir	ma keeni

Den nordvästliga och den öst-västliga varianten av nordlig somaliska utmärks av att om subjektet fokuseras med en fokuspartikel så har predikatsverbet en förenklad böjning, t.ex. **adiga ayaa yimid** *det var du som kom* (inte **timid**), medan man i de sydliga dialekterna och Banaadir-dialekterna ofta använder konjunktiv i stället för den förenklade böjningen när subjektet är fokuserat, t.ex.

Nordväst/Öst-väst	anigaa keena	<i>det var jag som hade med mig det</i>
Söder/Banaadir	anigaa keeno	

Nordsomaliska utmärks av de progressiva ändelserna i presens är **-ayaa**, **-aysaa**, medan man i banaadir-dialekterna drar samman de progressiva presensändelserna till **-aa**, **-ee**,

Nord:	waan keenayaa	waad keenaysaa
Banaadir:	waa keenaa	waa keenee

Om verbets stam slutar på vokal föregås ändelserna i Banaadir-dialekterna av **-h-** i stället för **-n-**, t.ex.

Nord:	jebinayaa	imaanaysaa
Banaadir:	jebihaa	imaahee

Nordsomaliska utmärks av att korta maskulina substantiv bildar plural genom reduplikation, medan man i Banaadir-dialekterna har en rad andra ändelser (**-yaal**, **-oshing**, **-oying**, **-nyo...**), t.ex.

Nord:	san	<i>näsa</i>	pl. sanan
Banaadir:	san		pl. sanyaal

Nordsomaliska utmärks av att subjektspronomenet i 3 person singular maskulinum är **uu** *han*, medan man i Banaadir-dialekterna har former som **aas**, **aaw**, **oow**, t.ex.

Nord:	biyaha ayaa uu dhamey	<i>han drack upp vattnet</i>
Banaadir:	biyahaas dhamey	

Nordsomaliska utmärks av objektspronomenet i 2 person plural är **idin** *er*, medan man i Banaadir-dialekterna använder formen **ni**, t.ex.

Nord:	waan idin arkey	<i>jag såg er</i>
Banaadir:	waa ni arkey	

Nordsomaliska utmärks av infinitiv bildas med ändelsen **-n** efter stam som slutar med vokal, medan sådana former i Banaadir-dialekterna inte får någon ändelse, t.ex.

Nord:	jebin ,	imaan
Banaadir:	jebi ,	imaa

Några utmärkande drag för Ashraaf-dialekten är

– /l/+/t/ blir inte /sh/

Ashraaf **walaaltay** *min system*

Maxaatiri **walaashay**

– plural bildas med ändelsen **-aay**, t.ex.

Ashraaf **naagaay** *kvinnor*

Maxaatiri **naago**

– alla substantiv har bestämd artikel **-t-** i plural, oavsett genus, t.ex.

Ashraaf **naagaayta** *kvinnorna*

Maxaatiri **naagaha**

– det finns objektspronomen i 3 person, **su** *honom*, **sa** *henne*.

Ashraaf **sa/su dil** *döda henne/honom*

Maxaatiri **dil**

– det finns inga fokuspartiklar och inte heller några förenklade böjningsformer av verb tillsammans med fokuserade subjekt.

Avslutningsvis några exempel på de betydligt större skillnader som råder mellan *maxaatiri* och *maay*. Frågan är om *maay* ska anses vara en dialekt av somaliskan eller ett eget språk.

MAXAATIRI	MAAY
gaal <i>icke-muslim</i>	gaal <i>kamel</i>
wan <i>bagge</i>	wang <i>mjölk</i>
1 kow	kow
2 laba	lama
3 saddex	siddə
4 afar	afar
5 shan	shang
6 lix	li
7 toddoba	todobə
8 siddeed	siyeed
9 sagaal	sagaal
10 toban	tomu
11 kow iyo toban	tomi iyə kow

Tema 5. Ortografi

Ortografen är de principer och regler som styr användningen av bokstäver och skiljetecken i ett språk, t.ex. hur man skall använda dubbla bokstäver, när man ska använda stor bokstav, vilka ord som ska skrivas ihop och vilka som ska skrivas isär, när man ska använda bindestreck, punkt, kommatecken, frågetecken och andra skiljetecken.

Alla rekommendationer i det här avsnittet om ortografi grundar sig på de principer som presenteras i huvuddelen av de handböcker som existerar för somaliskan och den praxis som faktiskt tillämpas i välskrivna texter och ansedda handböcker och ordböcker, men även det bruk som är mest frekvent i helt vanliga texter av olika slag. I synnerhet har stor hänsyn tagits till de många skolböcker som har utarbetats och publicerats av olika statliga myndigheter sedan början av 1970-talet och fram till i dag för att användas i skolorna.

Ljudenlig stavning

Den somaliska skriften är ovanligt nära knuten till ljudsystemet. I stort sett råder det ett regelbundet förhållande mellan bokstäverna och ljuden så att det finns en bokstav för varje ljud (fonem). Det enda avvikelserna är att några ljud skrivs med en kombination av två bokstäver. Sådana kombinationer kallas inom språkvetenskapen för **DIGRAFER**. Somaliskan har följande sådana kombinationer: **sh, dh, kh**.

Även de långa vokalerna **aa, oo, uu, ee, ii**, och de kraftiga konsonanterna **bb, dd, gg, ll, mm, nn, rr** räknas som digrafer.

Ordet **waa** innehåller alltså två fonem, medan **shan fem** innehåller tre fonem och **dhalo flaska, glasburk** innehåller fyra.

Det somaliska alfabetet

Lägg märke till ordningsföljden på bokstäverna i det traditionella somaliska alfabetet. Den sammanfaller med ordningsföljden i det arabiska alfabetet.

'	B	T	J	X	KH	D	R	S	SH	DH
C	G	F	Q	K	L	M	N	W	H	Y
A	E	I	O	U						

Detta betraktas som den officiella ordningsföljden i det somaliska alfabetet. Trots detta tillämpar man ganska sällan denna ordningsföljd. Man gör det nästan bara när man skall ställa upp alfabetet eller numrera t.ex. punktlistor med hjälp av alfabetet. Ordböcker och andra typer av register sorteras normalt enligt samma ordningsföljd som tillämpas i andra språk med latinskt alfabet.

Dubbel vokal

Dubbelskrivning av vokalerna används för att återge att uttalet av vokalen sträcker sig över längre tid än en enkel vokal.

Somaliskans långa vokaler är: **aa**, **ee**, **ii**, **oo**, **uu**. I många fall får man helt olika ord med olika betydelser beroende på om man skriver enkel eller dubbel vokal, t.ex.

bur mjöl

buur berg

inan pojke, flicka

inaan att jag

Det borde egentligen vara lätt att höra hur man ska skriva. Den enda svårigheten är ifall ett regionalt eller dialektalt uttal avviker från det mera standardspråkliga uttalet.

I vissa ord och former förekommer en variation mellan två olika stavningar (och uttal), t.ex. **ey** / **eey**, **halkan** / **halkaan**. Båda är vanliga, men stavning med kort vokal rekommenderas oftast i handböckerna.

Dubbel konsonant

Enligt allmänt vedertagna stavningsregler kan man bara dubbelteckna de sju konsonanterna **bb**, **dd**, **gg**, **ll**, **mm**, **nn**, **rr**.

Dubbelskrivningen återger ett kraftigare uttal av konsonanten.

Carab	carrab
waran (<i>spjut</i>)	warran (<i>berätta</i>)
keli (<i>ensamhet, enda</i>)	kelli (<i>njure</i>)

Mellan vokaler låter **-bb-**, **-dd-** och **-gg-** som kraftiga konsonantljud där luftströmmen från munnen stoppas helt under ett kort ögonblick, medan ett enkelt **-b-**, **-d-** eller **-g-** mellan två vokaler uttalas mycket svagare. Oftast uttalar man ett ljud där luftens passage inte riktigt stängs helt.

buugaag böcker	buuggaas den där boken
laba två	labbis kläder
	kubbad boll
lugo ben	deggan boende
badan mycket	baddan det här havet

Beroende på om man skriver enkel eller dubbel konsonant kan man få helt olika ord med olika betydelser, t.ex.

boqorro kungar	boqorad drottning
boqorrada kungarna	boqoradda drottningen

Även om man kan höra ett långt, kraftigt uttal (hos personer från vissa områden) så ska man aldrig dubbelteckna t.ex. **dhdh**, **ff**, **ss**, **yy**, **qq** etc. Alltså ska man oavsett uttalet av /dh/ skriva t.ex. **gabadha** i standard-språket.

Även i enstaka ord med långt uttal av **b**, **d**, **g**, **l**, **m**, **n**, **r** har det blivit vedertaget att skriva enkel konsonant, t.ex. **Jabuuti** (snarare än **Jabbuuti**).

Man skriver aldrig mer än två konsonanter mellan två vokaler, jämför

wuu cabbaa men: **way cabtaa,**
cambe,

även om det kan tyckas låta som [cabbtaa], [cambbe]

Vanligtvis brukar man inte heller skriva dubbel konsonant efter diftongerna **ay/ey**, **aw/ow**, **oy**, även om den språkvetenskapliga litteraturen och ordböckerna ofta rekommenderar dubbel konsonant, t.ex.

weydiin är mycket vanligare än **weyddiin**

Bruket avviker alltså tydligt från rekommendationerna.

Diftonger

I den somaliska ortografin förekommer tre diftonger: **ay/ey**, **aw/ow** och **oy**. Det finns inga klart formulerade regler för när man ska skriva **ay** eller **ey** respektive **aw** eller **ow**. Det enda riktiga råd som man kan ge är att det ser bättre ut om man är konsekvent i en och samma text.

Rent generellt är **ay** vanligare än **ey**. Det har det alltid varit, men samtidigt kan man tillägga att **ey** var lite vanligare på 1970-talet än det är idag.

I ett litet antal specifika ord är dock **ey** mycket vanligare än **ay**, t.ex. **weyn**, **weydiin**.

I enstaka ord kan man också se en ganska systematisk åtskillnad mellan olika betydelser, i synnerhet mellan **ay** *hon* och **ey** *hund*.

I diftongerna skriver man nästan aldrig lång vokal (**aay**, **eey**, **aaw**, **oow**, **ooy**). Bara i några få ord är en sådan stavning så vanlig att den utgör ett likvärdigt alternativ, t.ex. **ey/eey** *hund*.

Om **w** eller **y** följs av en vokal ingår de inte längre i en diftong. Då kan den föregående vokalen mycket väl vara lång. För **kowaad** / **koowaad** är båda stavningarna ungefär lika vanliga.

Lexikal dubbelteckning

Ofta utgör dubbelteckning en detalj i ordets stam. För att stava rätt måste man då helt enkelt ha god kunskap om just det aktuella ordet. Det finns inga generella regler att följa, annat än att man oftast kan höra hur man ska stava om man lyssnar noga och har ett uttal som överensstämmer väl med standarduttalet.

Grammatisk dubbelteckning

När det gäller dubbelteckning finns det också vissa grammatiska principer som styr stavningen. För sådana fall kan man lära sig en del regler för att bli säkrare på hur man bör stava.

Även grammatisk dubbelteckning går naturligtvis oftast ganska lätt att höra om man har ett standarduttal, men det kan ändå vara nyttigt att lära sig några viktiga regler.

Bestämd artikel

Den bestämda artikeln **-ga** och **-da** leder alltid till dubbelteckning om ordets stam slutar med **-g** eller **-d**, men aldrig annars.

guri + ga	guriga	buug + ga	buugga
cunto + da	cuntada	bisad + da	bisadda

Andra ändelser efter artikeln

De olika ändelser som följer efter den bestämda artikeln har alltid en viss bestämd form.

-kii / -tii:	haddii, sidii,
-kan (-kaan) ⁷	halkan (halkaan)
-kaas	halkaas

Verbens personändelser

Samma princip som för den bestämda artikeln gäller även för ändelsen i 2 person singular och plural (adiga, idinka) och 3 person singular femininum (iyada). De här ändelser innehåller ett **-t-**, **-d-** eller **-s-** beroende det sista ljudet i stammen. När verbets stam slutar på **-d** måste man alltså skriva **-dd-** i de här formerna, men inte i de övriga formerna, t.ex.

waan	aad + aa	aadaa
waad	aad + daa	aaddaa
wuu	aad + aa	aadaa
way	aad + daa	aaddaa
waan	aad + naa	aadnaa
waad	aad + daan	aaddaan
way	aad + aan	aadaan

Om verbets stam slutar på två konsonanter behöver dessutom en extra vokal skjutas in i de aktuella formerna för att det inte ska bli tre konsonanter i en följd. Tre konsonanter förekommer ju aldrig i somaliskan.

waan	ord + aa	ordaa
waad	ord + daa	oroddaa
wuu	ord + aa	ordaa
way	ord + daa	oroddaa
waan	ord + naa	orodnaa
waad	ord + daan	oroddaan
way	ord + aan	oradaan

⁷ Stavningen **-an** är vanligast i praktiken, men **-aan** brukar som regel anses vara en likvärdig variant i standardspråket.

I ändelserna i 1 person plural dubbeltecknas **-nn-** i många verb. Här är reglen helt annorlunda. Man skriver alltid **-nn-** mellan två vokaler eller, t.ex.

grupp 1	aad!	waannu	aad + naa	aadnaa
	cun!	waannu	cun + naa	cunnaa
men: wuu cunaa				
grupp 2	samee!	waannu	samey + naa	sameynaa
	kari!	waannu	kari + naa	karinnaa
grupp 3	qaado!	waannu	qaada + naa	qaadannaa
	guurso!	waannu	guursa + naa	guursannaa

Man skriver alltså inte **-nn-** efter en diftong, t.ex. **cunaynaa**, **aadaynaa**, **guursanaynaa**, **sameynaa**, precis som i t.ex. substantivet **weydiin**.

Personliga och possessiva pronomen

Bland pronomenen är det också viktigt att tänka särskilt på 1 person plural. Här skrivs alltid **-nn-** mellan vokaler, både i de personliga och de possessiva pronomenen och i de possessiva ändelserna, dvs.

annaga, **innaga**, **aannu**, **-keenna**, **-teenna**, **kuweenna**.

Dessutom skrivs **-nn-** i de possessiva pronomenen och ändelserna i 2 person plural, dvs.

-kiinna, **-tiinna**, **kuwiinna**.

Än en gång: efter diftongen **ay** skrivs vanligtvis bara enkel konsonant, alltså bara **-n-** i det korta pronomenet **aynu**, men just i det här ordet har variationen i stavningen faktiskt blivit större på senare tid.

Plural av maskulina substantiv

Maskulina substantiv som i plural slutar på **-o** (men inte **-yo**) och har minst två stavelser i stammen får en dubbel konsonant (**bb**, **dd**, **ll**, **mm**, **nn**, **rr**, men inte **gg**) före ändelsen **-o**, t.ex.

baabuurro, **baabuurrada**, **aqallo**, **aqallada**, **qalimmo**, **qalimmada**,
saaxiibbo, **saaxiibbada**

Jämför: **boqorrada kungarna** (wadar: **boqor -ro -da**),
boqoradda drottningen (keli: **boqor -ad -da**)

Efter **-g** och andra konsonanter används i stället **-yo**.

Maskulina substantiv med reduplikation får inte någon dubbeltecknad konsonant före pluraländelsen, t.ex. **buugaag**, **lidad**

Lång eller kort vokal i presensändelserna

I presens finns två olika typer av ändelser, antingen med den långa vokalen **-aa** eller med den korta vokalen **-a**.

Den långa vokalen används i predikats verbet när subjektet i satsen inte är fokuserat.

Cali waa uu **bukaa**.

Den korta vokalen används när subjektet är fokuserat, t.ex.

Cali ayaa **buka**. Waxaa **buka** **Cali**.

Dessutom används den korta vokalen i relativa bisatser.

Dhakhtarku daawo haddii uu u qoro qofka < buka >, lacag la'aan baa lagu siiyaa.

Det finns dock ett undantag: när verbet står sist i en relativ bisats som hör till subjektet i huvudsatsen och subjektet inte är fokuserat.

Wiilka gurigayga joogaa waa **macallin**.

Ändelsen **-aa** används alltså sist i den relativa bisatsen för att markera att hela substantivfrasen är subjekt. Om ett substantiv i bestämd form placeras sist används i stället subjektändelsen **-u**.

Wiilka jooga gurigaygu waa macallin.

Progressiv form

De progressiva formerna bildas med suffixet **-ay-** som alltid skrivs med kort vokal, t.ex.

waan cunayaa, waan karinayaa

Hamsa – en bortglömd konsonant

Somaliskan har 22 konsonanter och en av dem är **HAMSA**. I somaliskan är hamsa en **BOKSTAV**, inte ett skiljetecken som t.ex. punkt och komma-tecken.

Hamsa skrivs på samma sätt som andra språks apostrof. På ett svenskt tangentbord finns hamsa till höger om bokstaven **ä**. Det är viktigt att hamsa skrivs så att det placeras i de andra bokstävernas ovankant. Det är ett allvarligt fel att använda kommatecknet som hamsa, eftersom kommatecknet ju placeras i bokstävernas underkant. Ett komma är också någonting helt annat än ett hamsa eftersom kommatecknet har en helt annan språklig funktion.

Var alltså noga med att inte blanda ihop kommatecknet , och bokstaven hamsa. Hamsa ska skrivas som i **lo'da** eller **lo'da**. Hamsa kan alltså ha en lodrät eller lite lutande form, men tecknet måste vara placerat i höjd med bokstävernas överkant.

Man kan ibland se att den som skriver helt hoppar över hamsa sist i en del ord, t.ex. **gu', ri', go'**, men i mera seriösa texter används hamsa i denna typ av ord. Därför bör man vara noggrann med att använda hamsa.

I vissa andra ord har dock hamsa försvunnit ur bruket. I äldre texter ser man ibland t.ex. **si'**, men idag skriver man bara **si**.

I vissa ord försvinner hamsa när ordet böjs, men i en del ord behåller man hamsa, t.ex. **ri'** - **rida**, **riyo**; **gu'** – **guga** men **go'** - **go'a**.

Mellan två vokaler inuti ord är det extra viktigt att alltid skriva hamsa, t.ex. **go'aan**, **lo'aad**, **su'aal**. Allra viktigast är det förstås om det är samma vokal på båda sidor om hamsa, t.ex. **le'eg**.

Konsonantförändringar

Konsonanterna **k, t, m, j** kan i somaliska ord bara förekomma direkt före en vokal. De brukar alltså inte förekomma sist i ett somaliskt ord eller före en konsonant inuti ett ord. I stället skrivet man **g, d, n** sist i ord och före konsonant. Denna regel spelar en viktig roll för konsonantväxlingar vid böjning av somaliska substantiv, adjektiv och verb, t.ex.

ilko, **ilkaha** men **ilig**, **iligga**,
bukaa, **bukaan** men **bugtaa**, **bugnaa**, **bugtaan**,
dukaammo, **dukaammada** men **dukaan**, **dukaan****ka**, **dukaan****le**;
fahmaa, **fahmaan** men **fahantaa**, **fahannaa**, **fahantaan**,

Ett litet antal undantag förekommer dock i vissa lånord, t.ex.

Islaam, **Muslim**, **kariim**, **ixtiraam**, **Ibraahim**, **atam**.

De flesta lånord har dock anpassats till somaliskans ljudregler, t.ex.

buskud (< en. *biscuit*),
Atlaantig (< *Atlantic*),
macallin (< ar. *mucallim*), **qalin** (< ar. *qalam*), **filin** (< *film*), **Aadan** (< *Adam*)

Ett viktigt och helt systematiskt undantag är att man i dagens standardspråk inuti ord, helt i överensstämmelse med uttalet, i de allra flesta ord skriver **-mb-**, mera sällan **-nb-**, t.ex.

sambab, dambe.

Sådana ord kan man också se skrivna med **-nb-**, men idag är det mindre vanligt. I slutet av 1960-talet och början av 1970-talet var dock stavningen med **-nb-** helt dominerande. Kanske kan en anledning vara att man enligt arabiskans stavningsregler skriver **-nb-**, inte **-mb-**.

Endast i ett litet antal somaliska ord är stavning med **-nb-** allmänt vedertagen idag, t.ex.

baranbar, balanbaalis.

Också när **-nb-** uppstår genom sammanskrivning av två ord bör man undvika att skriva **-mb-**. Då blir det lättare att känna igen orden. Det skulle t.ex. ha varit bättre att skriva **kortaanba** i det här citatet:

Marka aad korta**mba** waxa aad jidhkiinna ku arki doontaan isbeddel ku dhacaya iyo dareen hor leh. (Af-Soomaali, Fasalka 6aad, 2001)

Vokalförändringar

Även bland vokalerna förekommer en del viktiga och regelbundna växlingar mellan olika vokaler i olika böjningsformer av samma ord.

En viktig princip är att lång vokal inte kan ingå i en diftong som följs av en konsonant. Däremot kan en lång vokal följas av **-y-** eller **-w-** om det sedan kommer en vokal efter **-y-/w-**.

wuu sameeyaa

way sameysaa / samaysaa

waan sameynaa / samaynaa

Sist i många ord förekommer **-o/-e**. När en ändelse som börjar med en konsonant läggs till ersätts dessa båda vokaler i stället med **-a-**.

bare **baraha** **barayaal** **hooyo** **hooyada**
fure **furaha** **furayaal**

Samma ersättning av **-o/-e** med **-a-** kan också göras när första delen av ett sammansatt ord slutar med **-o/-e**, men här är det ungefär lika vanligt att första delen lämnas oförändrad.

biyadhac **biyodhac**

Om den bestämda artikeln innehåller **-h-** kopieras vokalerna **-u-** och **-i-** från en ändelse till vokalen före **-h-** om ordets grundform slutar på **-e** eller **-o**.

biyo **biyaha** **biyuhu** **biyihii**

Däremot brukar inte **-o-** och **-e-** kopieras från ändelsen.

biyahooda **biyahooda**

Samma kopiering av vokalen i ändelsen inträffar också i många maskulina substantiv med en stam som slutar på **-h**, **-x**, **-c** om stammen innehåller ett **-a-**, t.ex. **wax**, **wixii**, **wuxuu**, **sac**, **sicii**...

Samma princip gäller också för infinitiv med ändelsen **-i** om stammen slutar med **-h**, **-x**, **-c**, t.ex. **baxaa**, **bixi karaa**...

Sammanställningar

I somaliskan förekommer en mängd sammanskrivningar av olika grammatiska småord.

Vissa sammanskrivningar är obligatoriska och vissa är frivilliga.

Obligatoriska sammanskrivningar

Framför verbet i en sats ska följande ord skrivas samman till ett enda ord:

- 1) subjektspronomenet **la**,
- 2) objektspronomenen **is, i, ku, na, ina, idin**,
- 3) prepositionerna **u, ku, ka, la**,
- 4) negationen **ma**.

Till exempel:

kulama, ila, iska, kama, isula

efter vokal förändras **k > g**

lagu, laga, lagama, ugu,

a + u > oo

loo (<*la+u), noo (<*na+u), inoo (<*ina+u)

i + u > ii

ii (<*i+u), idiin (<*idin+u)

efter vokal förändras **i > y**

layska

I praktiken undviker man dock ofta sammanskrivningar där **is** skulle komma att skrivas **-ys-**. Alltså skriver man i praktiken hellre **la iska** än **layska**.

En omöjlig kombination att skriva ihop är **la ii**.

Andra subjektspronomen (**aan, aad, uu, ay, aannu, aynu, aydin**) liksom de adverbiala partiklarna **soo, sii, wada, kala** ska inte skrivas ihop med de små orden i listan ovan.

Si dhaqso ah ayey bisad u soo gashay guriga.

Småorden får inte skrivas ihop med det följande verbet.

I sii!

Däremot ska de korta subjektpronomenen alltid skrivas ihop med negationen **aan**. Ordningföljden varierar, men den andra delen får alltid en kort vokal.

aan + negation	→	aanan
aad + negation	→	aadan / aanad
uu + negation	→	uusan / aanu
ay + negation	→	aysan / aanay

Samman skrivna konjunktioner och partiklar

De två konjunktionerna **-na**, **-se** uttals tillsammans med ett annat ord och skrivs tillsammans med det ordet. Detsamma gäller det förstärkande eller negerande **-ba** som också skrivs ihop med det föregående ordet.

Wax yar ka dib waxa u yimi nin socoto ah, wuxuuna weydiiyey sabata ka oohisay.

Sawir madaxa Xasan, kuna muuji dheg, af, san, timo iyo il.

Adjektiv med ljudförändringar

När det inträffar en ljudförändring i ett adjektiv måste det skrivas samman med den efterföljande verbformen, t.ex.

cusub > **cusb-**:

Haa saaxiib laakin aniga fasalka waan ku **cusbahay** mana wada garananyo ardayda! (Soomaali 2'18 Mu)

jecel > **jecel-**, **jecesh-**:

waxaad jeceshahay..., waxaan jeclahay...

Adjektiv i plural

Adjektiv med reduplikation i plural skrivs som ett ord.

yaryar (inte **yar yar**, **yar-yar**),
waaweyn (inte **waa weyn**).

Däremot ska man naturligtvis skriva **waa weyn** som två ord ifall **waa** är satspartikel, t.ex. **Maroodigu waa weyn yahay**.

Frivilliga sammanskrivningar

Förutom de nämnda obligatoriska sammandragningarna finns en del frivilliga sammandragningar som man kan göra om man vill. Ofta kan det uppfattas som lite talspråkligt att göra sådana sammandragningar, medan texten blir lite mera skriftspråklig utan sådana sammandragningar.

Satspartiklarna kan, om man vill, skrivas samman med subjektspronomenen, t.ex.

waa aan / waan	waa aad / waad
waxa uu / wuxuu	waxa ay / waxay

Detsamma gäller bisatsinledaren **in** som kan skrivas samman med de korta subjektspronomenen + negationen **aan**.

in aad / inaad	in aanan / inaan
-----------------------	-------------------------

Konjunktionen **oo** dras ofta ihop med ett föregående pronomen, t.ex.

iyada oo / iyadoo

Många gånger skrivs **oo** även ihop med ett föregående substantiv, i synnerhet sådana som binder samman två satser till en mening, t.ex.

in kasta oo / inkastoo
sababta oo ah / sababtoo ah

Viktiga särskrivningar

Verbpartiklarna **soo**, **sii**, **wada**, **kala** skall aldrig skrivas samman med en föregående preposition eller ett efterföljande verb.

Sheeg da'da ilkaha caano nuug uga dhacaan caruurta iyo da'da ilkaha oo idil ku soo wada baxaan.

Den korta verbformen **ah** skall normalt alltid skrivas ut och den bör inte förenklas till bara **-a**.

ka mid ah (inte **ka mida**)

Ett viktigt fall finns dock där man oftare skriver **-a** än **ah**, nämligen

keliya (keli ah) *bara, endast.*

Skrivsättet **keli ah** bör dock alltid används i betydelsen *singular*, t.ex.

magac keli ah *ett substantiv i singular*

magac keliya *bara ett substantiv*

Sammansatta ord

När det gäller regler för skrivningen av sammansatta ord finns det väldigt lite systematisk diskussion i språkhandböckerna. Det är därför svårt att ge några tydliga rekommendationer.

Sammansatta ord kan skrivas på tre sätt: genom sammanskrivning, särskrivning eller med bindestreck, t.ex.

libaax badeed, libaax-badeed, libaaxbadeed;

hor u marin, hor-u-marin, horumarin;

marti qaadaa, marti-qaadaa, martiqaadaa.

Rent generellt kan man säga att bindestreck är ganska ovanligt, förutom i några specifika fall som kommer att nämnas nedan. Därför är bindestreck vanligtvis inte att rekommendera.

Rent generellt kan man också säga att särskrivning i de flesta ord verkar vara vanligare än sammanskrivning, men skillnaderna är inte tillräckligt stora för att motivera att man bara rekommenderar den ena eller den andra principen.

Det enda tydliga råd som kan ges är att man bör vara konsekvent och försöka att genomgående använda särskrivning eller sammanskrivning, åtminstone i en och samma text.

Mera komplicerade fall

I kombination med användningen av stor bokstav kan sammanskrivning eller särskrivning leda till ännu fler möjligheter, t.ex.

Afsoomaali, af Soomaali, af-Soomaali, Af-Soomaali...

Eftersom detta är ett sammansatt ord, men den stora bokstaven mest hör hemma i **Soomaali**, kan det finnas anledning att rekommendera stavningen **af-Soomaali**. Det verkar också vara den formen som är vanligast i dag.

Även i kombinationer där den första delen slutar på **-o** eller **-e** kan man välja mellan fler varianter, t.ex.

biyo dhac, biyo-dhac, biya-dhac, biyodhac, biyadhac

Vid sammanskrivning kan man också välja mellan att skriva en enkel eller en dubbel konsonant först i sammansättningsens andra del om den första delen slutar med vokal och den andra delen börjar med en konsonant som kan dubbleras, t.ex.

ka dib, kadib, kaddib

Att skriva dubbel konsonant i denna typ av ord var vanligt på 1970-talet, men numera är det inte längre så vanligt.

När flera olika variationsmöjligheter inträffar samtidigt kan det bli väldigt många former att välja mellan.

jare barid	jare-barid	jarebarid	jarebbarid
	jara-barid	jarabarid	jarabbarid

Här är det också väldigt svårt att ge några bra rekommendationer.

Om en senare del av en sammansättning börjar med vokal finns möjlighet att sätta ut hamsa, som ju uttalas, men detta är i praktiken väldigt ovanligt, t.ex.

magac u yaal, magac-u-yaal, magacuyaal, magac'uyaal

Stor bokstav

När det gäller att skriva stor bokstav finns ett antal tydliga principer för somaliskan. Stor bokstav bör alltid användas i början av

- meningar,
- namn på personer, platser, varor, böcker, filmer, månader, veckodagar, språk och nationalitet.

Observera alltså att man i somaliskan skriver stor bokstav i **månadernas** och **veckodagarnas** namn, medan man på svenska inte räknar dem som namn och därför skriver liten bokstav. Detsamma gäller också substantiv och adjektiv som betecknar **språk** och **nationalitet**.

Oktoobar	<i>oktober</i>	<i>October</i>
Sabti	<i>lördag</i>	<i>Saturday</i>
Soomaali	<i>somalier</i>	<i>Somali</i>
af Soomaali / af-Soomaali	<i>somaliska (språket)</i>	<i>Somali</i>
Soomaaliyeed	<i>somalisk</i>	<i>Somali</i>

Regler för användningen av stor begynnelsebokstav är i praktiken desamma i somaliskan och i engelskan. Det enda som skiljer är små

detaljer. T.ex. skriver många orden för årstiderna och väderstrecken med stor bokstav på somaliska, t.ex. **Jiilaal, Bari** men det är ungefär lika vanligt att använda liten bokstav, t.ex. **jiilaal, bari** så inget kan egentligen rekommenderas som mera vanligt. Det viktiga är att vara konsekvent i en och samma text.

I somaliskan finns de tre digraferna (två bokstäver som tillsammans representerar ett ljud) **dh, kh, sh**. När de står i början av ett namn eller en mening skrivs bara den första bokstaven i digrafen som stor, t.ex. **Shire**.

Som i många andra språk kan man, om man vill, också använda stor bokstav för att uttrycka respekt

- i titlar, t.ex. **Marwo Xaawo**.

I rubriker, t.ex. i tidningar, används vanligtvis stor bokstav först i samtliga ord, t.ex.

Wasiir Jamaal Maxamed Xasan Oo Noqday Xildhibaan Ka Tirsan Golaha Shacabka

Avstavning

Man bör aldrig avstava mellan två bokstäver som tillsammans representerar ett ljud, t.ex.

olämpligt

**faa'i-
idooyin**

**dhaqd-
haqaaq**

rekommenderas

**faa'ii-
dooyin**

**dhaq-
dhaqaaq**

Avstavning brukar göras mellan stavelser.

Om det finns två konsonanter mellan två vokaler bör man avstava mellan konsonanterna.

bisad-
dayda

Om det bara finns en konsonant mellan två vokaler bör man avstava före konsonanten.

bi-
saddayda

Avstavning kan också ske mellan morfem, vilket kan vara att föredra i sammansatta ord.

**avstavning mellan stavelser
är sämre**

**ho-
rumarin**

**avstavning mellan morfem
är bättre**

**hor-
umarin**

Siffror

När tal skrivs med siffror kan det ofta vara naturligt att hoppa över konjunktionen **oo**, men vid uppläsning måste den naturligtvis uttalas, t.ex.

7.000 litir eller **7.000 oo litir** **toddoba kun oo litir**

När siffror följs av en förkortning bör man inte skriva ut **oo**. Förkortningen är ju till för att spara plats, och ett **oo** skulle ju ha motsatt effekt.

7.000 km **toddoba kun oo kiilomitir**

Ordningstal skrivs med siffran direkt följd av ändelsen **-aad**, utan något skiljetecken däremellan, t.ex.

2aad, 3aad labaad, saddexaad

Årtal, datum, klockslag och liknande skrivs med siffran direkt följd av den bestämda artikeln **ka, ta, kii, tii** etc., utan något skiljetecken däremellan, t.ex.

1972kii, maalinta Khamiista 3da Julay, 5ta galabnimo

Förkortningar

iwm.

Skiljetecken

Man gör normalt ett mellanslag efter de flesta skiljetecknen, men inget mellanslag före:

abc. abc, abc? abc! abc; abc: abc, abc, abc.

När det gäller den första av två parenteser eller det första av två citattecken gör man ett mellanslag före parentesen och citattecknet, men inte efter, t.ex.

xxx **(eray)** xxx xxx **"eray"** xxx

Kommatecken

Det finns inga klart definierade regler eller rekommendationer angående användningen av kommatecken i somaliskan. Användningen varierar mycket mellan olika skribenter.

En god princip kan därför vara att använda kommatecken för att underlätta för läsaren att upptäcka strukturen i långa meningar. Det kan man göra genom att dela upp långa meningar i mindre enheter. Ofta handlar det då om att avgränsa de olika satser som meningen består av eller att sätta kommatecken där det är naturligt att göra en kort paus när man läser meningen. Detta är i grunden samma princip som tillämpas för användning av kommatecken i svenskan.

Uppräkning

Ett fall där det i praktiken råder fullständig enighet om att man bör använda kommatecken är i uppräkningsor, t.ex.

Sawir **dheg, af, san, timo iyo il.**

Man brukar sätta kommatecken mellan alla ord i uppräkningsorden, men inte direkt före konjunktionen **iyo**.

-na

När man binder ihop två satser med konjunktionen **-na** kan det vara till hjälp för läsaren med ett kommatecken där den andra satsen börjar.

Wax yar ka dib waxa u yimi nin socoto **ah, wuxuuna** weydiiyey sabata ka oohisay.

Sawir madaxa Xasan, **kuna** muuji dheg, af, san, timo iyo il.

Men om hela meningen är väldigt kort är det inte lika nödvändigt.

Anföring

Med talstreck

I anföringen sätter man skiljetecken på samma sätt som i vilken annan text som helst. Slutet på anföringen markeras inte på något särskilt sätt. För att underlätta läsningen bör man ta nytt stycke efter varje persons anföring.

Waa hooyo.

– Haloow hooyo!

– Waar hooyo xaggeed tagtay?

– Waan soo tukanayaa hooyo, maxaa dhacayaa?

– Hoo adeerkaa la hadal, adeerkaa ayaa ku doonayee.

Ma isaga la ii soo diray? (Ismaaciil C. Ubax 2015: 98)

Om det finns en anföringssats före anföringen brukar den sluta med ett kolon. Anföringen börjar oftast på en ny rad.

– Saaxiibkayga koowaad ayaad tahay.

Si ay u fahamto ayaan ka daba [geeyey](#):

– [Rag](#) iyo dumarba, u my best friend. (Ismaaciil C. Ubax 2015: 95)

Om anföringssatsen följer efter anföringen sätter man ett kommatecken i stället för punkt i slutet av anföringen. Efter kommatecknet börjar anföringssatsen med liten bokstav.

– Waar ka kac meesha waxba ku ma [filnide](#), [ayuu](#) igu salaamay.

(Ismaaciil C. Ubax 2015: 19)

Utropstecken och frågetecken används som vanligt i slutet av anföringen. Anföringssatsen börjar med liten bokstav direkt efter dessa båda skiljetecken.

– Waar xaggeed ku [ordaysaa?](#) [ayaan](#) weydiiyey.

(Ismaaciil C. Ubax 2015: 91)

Med citattecken

Olika typer av citattecken

I somaliskan används i modern tid allra oftast citattecken av typen “xxx”, precis som i engelskan. Observera att det inledande citattecknet placeras upp och ner i jämförelse med det avslutande citattecknet.

“Waar bal adigu iska warran oo wax ma kuu hagaageen **iminka?**”

“Aabbo waan wacanahay, Talyaanigii ayaan joogaa laakiin wiigga soo socda waan ka baxayaa oo Iswiidhan ayaan haddana ku **noqonyaa.**”

(Khadar C. Cabdillaahi: Gurrac, 2015)

I lite äldre texter var det vanligare att man använde citattecken av typen «xxx». Detta är vanligt i italienskan och franskan.

Nimankii waxay yiraahdeen **«Waa run»**.

(Iftiinka Aqoonta 2, 1966)

Framförställd anföringssats

Om det finns en anföringssats före anföringen måste man ta ställning till om övergången mellan anföringssatsen och anföringen ska markeras ytterligare, förutom med det inledande citattecknet. Vissa författare använder kolon.

Ninkii inta qoslay buu ku **yiri: «Waxaad dhimanaysaa goorta uu dameerkaagu uu aad u qayliyo, dabadana uu kor u taago»**.

(Af Soomaali 5, 1976: 30)

Många andra författare använder inget skiljetecken alls utöver citattecknet.

Waxa ay ku **tidhi "Malyuun** (Dabeeco) waxa ay rabto lama yaqaan, adiga oo cuntadii kariyey ayaa laga yaabaa in ay ku tidhaahdo mid kale ii kari." Waxa kale oo ay ku **tidhi "Sagal** iyo Sooyaal iyagu ma dhib badna, waxa aad siisona way iska cunaan."

(Faarax Maxamuud: 2014)

En del författare använder ett kommatecken före citattecknet.

Guhaad wuxuu **yiri**, «Xaggee, Shiikh Muxsin?».

(Shire Jaamac Axmed: Rooxaan, 1973)

Efterföljande anföringssats

Om anföringssatsen följer efter själva anföringen sätter man inte någon avslutande punkt före det avslutande citattecknet. Anföringssatsen börjar med liten bokstav.

«Waad iga heli **doontaa**» **buu** si qabow u yiri

(Maxamed D. Afrax 1993: 264)

“Wuu soo miiraabay. Diktoor waa ka indhaha kala qaaday” ayuu wiil dhallinyaro ahi diktoorka barbar taagan ku yidhi.

(Khadar C. Cabdillaahi: Gurrac)

Om man vill kan man även sätta ett kommatecken före eller efter citattecknet.

"Naa maxaad sidaas u leedahay, reerkaaga oo dhan iyadaa ka qurux **badane**," saaxiibaddeed Xamdi Gaabo ayaa ku tidhi Cadar Duwane.

(Faarax Maxamuud 2014: 102)

«Waa **runtaa**,» Ciisaa ku raacay.

(Maxamed D. Afrax 1993: 267)

«Alla ubaxu qurux **badanaa**,» ayey balanbaalistii tiri.

(Af Soomaali 2, 1976)

Om anföringen avslutas med ett utropstecken eller ett frågetecken brukar kommatecken inte användas.

«Abboowe maxaa kugu **dhacay?**» **bay** tiri iyadoo madaxdiisii laanta saarnaa soo toosinaysa.

(Maxamed D. Afrax 1993: 308)

Sammanfattning

Avslutningsvis kan man konstatera att det förekommer lite olika sätt att markera direkt anföring. Ännu finns ingen officiellt rekommenderad

standard, men det verkar i modern tid som om enkelhet överväger. Till största delen följer man samma principer som i engelskan.

Oavsett hur man väljer att göra bör man hålla i minnet att en omsorgsfullt skriven text som regel kännetecknas av att författaren konsekvent håller sig till ett enda system.

Skiljetecknens namn

Namnen på de olika skiljetecknen varierar en hel del mellan olika handböcker. Här följer en samling termer från olika källor:

Skiljetecken

Mire (2008)	calaamad-shaqal, summad-shaqaleed
Af-Soomaali 4 (2001)	astaamaha hadalka
Af-Soomaali 2 (2006)	astaamaha qoraalka
Lexin (2010)	calaamadaha astaamaynta

. punkt

Af-Soomaali 1 (1979)	astaanta joogsiga
Moxamud & X. (1998)	joogsi, dhibic
Mire (2008)	joogsi, astaan joogsi
Aden (2009)	joogsi
Lexin (2010)	joogsi
Dhugasho (2015)	joogsi
Wikipedia, 2016-10-07	joogsi, dhibic joogsi
M. X. Guuleed	joogsi
Baraag (2017)	joogsi

, komma, kommatecken

Siyaad (s.a.)	hakad
Af-Soomaali 1 (1979)	hakad

Mansuur & Abdullahi 1985)	hakad
Moxamud & X. (1998)	hakat
Mansuur & P. (1999)	hakad
Af-Soomaali 4 (2001)	hakad
Af-Soomaali 2 (2006)	hakad
Mire (2008)	hakad
Aden (2009)	hakad
Lexin (2010)	hakad
Dhugasho (2015)	hakad
Wikipedia, 2016-10-07	hakad, astaan hakad
M. X. Guuleed	hakad
Baraag (2017)	hakad

: **kolon**

Moxamud & X. (1998)	cadeynta
Mire (2008)	shiilo
Aden (2009)	kolmo
Dhugasho (2015)	moos
Wikipedia, 2016-10-07	laba dhibcood
M. X. Guuleed	kolmo
Baraag (2017)	heegyaal

; **semikolon**

Mansuur & Abdullahi 1985)	hakad culus
Moxamud & X. (1998)	joogsi-hakat
Mire (2008)	hakad-joogsi
Aden (2009)	hakad dheer
Dhugasho (2015)	joogsi dhiman
Wikipedia, 2016-10-07	dhibic hakad, dhibic iyo hakad
M. X. Guuleed	hakad dheer, nus-kolmo, joogsi dhiman
Baraag (2017)	hakad-heeg

? **frågetecken**

Af-Soomaali 1 (1979)	astaanta weydiinta
Af-Soomaali 4 (1993)	calaamadda weydiinta
Moxamud & X. (1998)	isweydinta
Af-Soomaali 4 (2001)	calaamadda weydiinta
Mire (2008)	summad weydiis, calaamad su'aaleed
Lexin (2010)	calaamadda su'aasha
Dhugasho (2015)	astan waydiineed
Wikipedia, 2016-10-07	astaanta weydiinta, calaamo su'aal
M. X. Guuleed	calaamad su'aal
Baraag (2017)	astaanta weydiinta

! **utropstecken**

Af-Soomaali 1 (1979)	astaanta yaabka
Af-Soomaali 4 (1993)	calaamadda yaabka
Moxamud & X. (1998)	astanta xiisaha
Af-Soomaali 4 (2001)	calaamadda yaabka
Mire (2008)	astan yaabeed
Lexin (2010)	calaamadda la yaabka
Dhugasho (2015)	astan dhawaaq
Wikipedia, 2016-10-07	astaanta yaabka, calaamadda yaabka
M. X. Guuleed	calaamad cajiib
Baraag (2017)	astaanta yaabka

- **bindestreck**

Moxamud & X. (1998)	xariqdin
Mire (2008)	jiitin
Aden (2009)	jiitin
Lexin (2010)	xarriijin, xarriijinta-iskuxidhka
Dhugasho (2015)	jiitin
Wikipedia, 2016-10-07	jiitin gaaban, xarriiqa iskuxiraha
M. X. Guuleed	jiitin
Baraag (2017)	jiitin

– **anföringstecken, tankstreck**

Lexin (2010)	summadda/calaamadda hadal soo xigashada, jiitin, xarriiq yar
Wikipedia, 2016-10-07	jiitin dheer

/ **snedstreck**

Moxamud & X. (1998)	hareed
Aden (2009)	qoqobe
Lexin (2010)	xarriiq hore u janjeedha
Dhugasho (2015)	qoqob
Wikipedia, 2016-10-07	diilin
M. X. Guuleed	xarriiq janjeedha
Baraag (2017)	hawaar

... **tre punkter**

Moxamud & X. (1998)	xadafka, tuurista
Dhugasho (2015)	qulqul
Wikipedia, 2016-10-07	dhibco taxan

(**parentes**

Moxamud & X. (1998)	bilaha
Mire (2008)	qaws
Aden (2009)	qansooyin
Lexin (2010)	qaws, qaansooyin
Dhugasho (2015)	edeg
Wikipedia, 2016-10-07	qaanso, qaws
M. X. Guuleed	bil xidhan
Baraag (2017)	bilu

(**vänsterparentes**

Aden (2009)	golxo
-------------	-------

) **högerparentes**

Aden (2009)	dhiico
-------------	--------

” ” citattecken, citationstecken

Siyaad (s.a.)	kolmo
Moxamud & X. (1998)	guurinta xogwar
Mansuur & P. (1999)	kolmo
Aden (2009)	hal-qabsi (xigasho)
Dhugasho (2015)	xero
Wikipedia, 2016-10-07	laba kolmood, hakad foorara
M. X. Guuleed	astaaan xigasho
Baraag (2017)	dheegeyaal (laba-labo)

' ' enkla citattecken

Moxamud & X. (1998)	faroyin
Dhugasho (2015)	guntin
Wikipedia, 2016-10-07	kolmo
Baraag (2017)	dheegeyaal (hal-hal)

' apostrof

Wikipedia, 2016-10-07	xadaf
Baraag (2017)	hamsa

[] hakparenteser

Moxamud & X. (1998)	qansoyin
Dhugasho (2015)	ardaa

{ } klammerparenteser

< > vinkelparenteser

& etcetera

Wikipedia, 2016-10-07	xiriiriye ama iyo ganacsi
-----------------------	---------------------------

*** asterisk**

Mansuur & P. (1999)	bar xiddigeed
Lexin (2010)	xiddig yar
Wikipedia, 2016-10-07	xiddig

@	at, snabel-a	
	Wikipedia, 2016-10-07	calaamadda e-mailka
\	back-slash	
	Wikipedia, 2016-10-07	siijeed lid
#		
	Wikipedia, 2016-10-07	tirtiris
§	paragraftecken	
	Wikipedia, 2016-10-07	faqrad
_	understreck, underscore	
	Wikipedia, 2016-10-07	xariiq hoose
	Baraag (2017)	xarriiqin
 	lodstreck	
	Wikipedia, 2016-10-07	xariiq quman, xariiq toosan

Tema 6

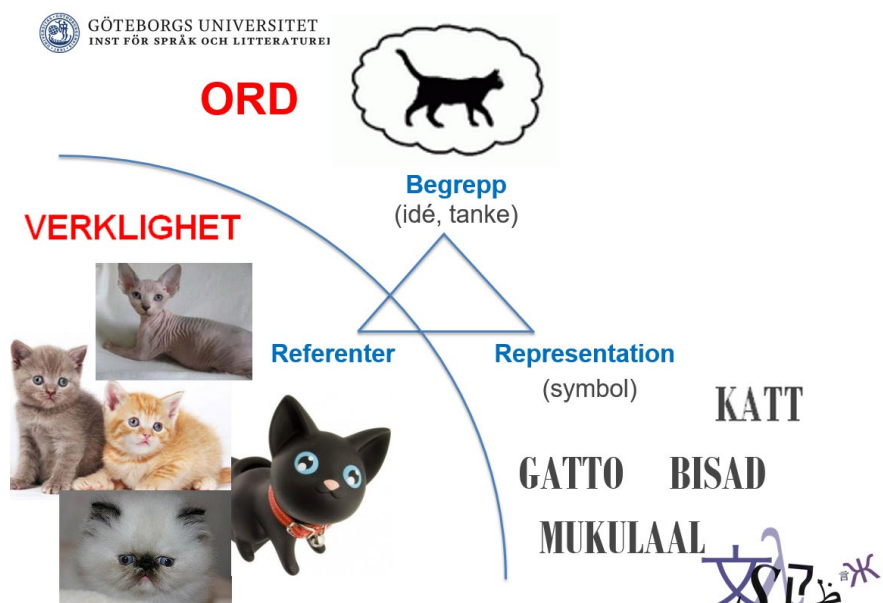
Ordförråd och semantik

Tema 6. Ordförråd och semantik

Ordförrådet i ett språk kan studeras ur flera olika perspektiv. En samlingsbeteckning för läran om ordförrådet är **LEXIKOLOGI**. Inom lexikologin finns många olika inriktningar som studerar t.ex. ordens betydelse (semantik), ordens bildning (ordbildning), ordens böjning (morfologi) läran om ordböcker (lexikografi), läran om ords ursprung (etymologi), läran om ordkombinationer (fraseologi) etc.

Till att börja med kan man fundera lite över vad ett ord är för något. Ordet kan dels syfta på någonting ute i verkligheten, men det kan också vara ett redskap för oss då vi vill tänka på eller tala om någonting i största allmänhet, utan att syfta på någonting specifikt ute i verkligheten.

Ordets språkliga form består i sin tur av två sidor eller komponenter. Dels finns den symbol för ordet som består av några ljud efter varandra då vi talar eller några bokstäver då vi skriver och läser, dels finns också vår föreställning om begreppet, en slags abstrakt bild som vi har i vår hjärna. Det begrepp som vi har i våra tankar stämmer inte alltid överens med verkligheten i varje detalj. T.ex. tänker vi oss ofta en katt som har päls, men alla katter ute i verkligheten har faktiskt inte päls.

Cilmimacneedka – Semantik

Semantiken är läran om de betydelser som uttrycks med hjälp av språket, och i synnerhet läran om ordens betydelse. Några grundläggande begrepp inom semantiken är bra att känna till.

Orden i ett språk brukar delas in i innehållsord och formord eller funktionsord. **INNEHÅLLSORD** har en mera påtaglig betydelse och hit hör normalt verb, substantiv, adjektiv (inklusive räkneord) och interjektioner. Några exempel på typiska somaliska innehållsord är **guri hus**, **gaari bil**, **afar fyra**, **weyn stor** och **cunayaa äter**.

FORMORD eller **FUNKTIONSORD** har ofta int någon lika tydlig inneboende betydelse, utan används för att syfta tillbaka på andra innehållsord eller för skapa ett förhållande mellan två eller flera innehållsord. Ordklassen pronomen har just den tillbakasyftande funktionen, medan prepositioner och konjunktioner har till uppgift att uttrycka förhållandet mellan olika andra ord. Ytterligare andra formord kan ha till uppgift att uttrycka vissa specifika betydelsenysanser som läggs till innehållsordens grundbetydelser. Till den här typen hör partiklar.

Formord hittar man alltså bland somaliskans pronomen, t.ex. de obetonade **aan jag, vi**, **aad du, ni**, **uu han, ay hon, de**. Bland partiklarna finns t.ex. **waa, waxa, baa** och **ayaa** som markerar fokus på ett visst ord eller en viss fras, medan **ma** anger att satsen antingen är en fråga eller att satsen är negerad. Vilken innebörd som avses beror på vilken verbform ordet kombineras med. Som prepositioner brukar man i somaliskan bara räkna de fyra orden **u till**, **ku i, på**, **ka från**, **la med**. Bland konjunktionerna hittar man bl.a. de mycket vanliga **oo** och **ee** som har många olika användningsområden och möjliga översättningar, t.ex. *och, som, när*, vidare bl.a. **iyoo och, laakiin men, mise eller, in att**.

Sammi – Synonymer

När det gäller att beskriva ordens förhållande till varandra i ett språk finns ett par viktiga termer. Beteckningen **SYNONYM** används om ord som betyder nästan samma sak. Normalt betyder de inte exakt samma sak, utan det finns nästan alltid en liten skillnad i ordens nyans, de kan väcka lite olika föreställningar, och de kanske används i olika sammanhang. Exempel på svenska synonymer är t.ex. adjektiven *vacker*, *snygg*, *fin*, *stilig*, substantiven *hus*, *kåk*, *villa*, *byggnad* eller verben *äter*, *käkar*, *inmundigar*, *förtär*.

Till exempel kan en synonym vara mera vardaglig än en annan, vissa synonymer kan vara mera ålderdomliga, några kan upplevas som finare medan andra kan ha en negativ klang, medan andra kanske bara används inom ett begränsat geografiskt område.

Exempel på somaliska synonymer är t.ex.

casaan, guduud;

eeg, fiiri;

haraad, oon, aqso, loof;

gaajo, baahi, caq, hamuun, macaluul, mamac, qadoodi, qarraac;

buuran, baruur, cayil, shilis;

quruxsan, qurxoon, toolmoon, bilicsan, jalaqsan, fiican, wanaagsan;

bisad, mukulaal, yaanyuur, yanyuuro, dinnad, dummad, basho;

wadne, qalbi;

gabar, inan, hablo;

Lidad – Antonymer eller Motsatser

Motsatser är ord som har helt motsatt betydelse i förhållande till varandra.

yar – *weyn*

yimid – *tagay*

dheer – *gaaban*

macallin – *arday*

<i>kulayl</i>	–	<i>qabow</i>	<i>hooyo</i>	–	<i>aabbe</i>
<i>jecel</i>	–	<i>neceb</i>	<i>hooyo</i>	–	<i>gabbar</i>
<i>u</i>	–	<i>ka</i>			

Hyperonymer och hyponymer

Hyperonym (av grekiskans *hyper* 'över' och *nym* 'namn') och hyponym (av grekiskans *hypo* 'under' och *nym* 'namn') är två begrepp som hänger nära samman med varandra.

Hyperonymer är överordnade begrepp som betecknar grupper av föremål. Hyponymer är underordnade begrepp som betecknar olika kategorier av föremål inom den överordnade gruppen. T.ex.

hyperonym: *xayawaan*

hyponymer: *bisad, libaax, sac, dibi, daanyeer, ey, dameer...*

Förhållandet mellan ordets form och betydelse

Bland orden i ett språk har de flesta en ganska slumpmässig form, man brukar tala om att **ordens form är ARBITRÄR**. Det finns inget i formen hos ordet **san** *näsa* på vare sig somaliska eller svenska som gör att just den ljudkombinationen skulle vara idalisk för att beteckna den här delen av ansiktet.

Men i språk brukar det också alltid finnas en liten grupp av ord där det faktiskt finns ett samband mellan de ljud som utgör ordet och det som ordet betecknar. Det kan t.ex. handla om föremål eller djur som ger ifrån sig typiska läten. Sådana ord kallas för **ONOMATOPOETISKA** eller på svenska helt enkelt **LJUDHÄRMANDE**.

Det handlar om ord som på ett direkt sätt speglar ett ljud. Om det är ord som återger och betecknar själva ljudet blir det ofta frågan om ord som tillhör gruppen interjektioner. Ett exempel är **waaq** *kvack* som t.ex. en

groda säger (och kanske även vissa fåglar). Vidare finns t.ex. **bash** *krasch*, *kras* som används när något går sönder, särskilt glas eller keramik, **batalaq** *plask*, **jug** *bom, bang...*

Det kan också vara substantiv som betecknar ett föremål som låter på ett visst sätt och ibland kan interjektionerna även användas som substantiv, t.ex. **qaaq**, best. form **qaaqa** *skri, skriet*, **jug -ta** *smäll, duns*, **guuguule** *uggla*, kanske även **gugac** *åska* och eventuellt även **dhugdhugley** *motorcykel*, men ungefär så heter det visst även på andra språk, så möjligen är detta sista ett lånord.

Vidare kan det naturligtvis vara verb som beskriver hur olika ljud låter, t.ex. **qaaqleeyaa** *skriar, skriker* och kanske **ooyaa** *gråter*.

Många andra ord är betydligt mera osäkra, men naturligtvis inte otänkbara, t.ex. **yaanyuur** *katt*. Frågan är om detta ord låter som ljudet från en katt, eller om det snarare har uppstått på ett annat sätt. **Buufin** *ballong* - vilket ljud skulle det i så fall handla om?

Homonymer

Beteckningen **HOMONYM** används när två ord som betyder helt olika saker har precis samma form. Både i svenskan och i somaliskan finns det en hel del homonymer. Svenskans *vad* motsvarar **maxay; kub** (*qaybta dambe ee lugta*); **sharad**. Svenskans *får* motsvarar **lax; helaya; waa in...; karaa; oggolaansho u haysta in...** Omvänt kan det somaliska ordet **gal** vara ett substantiv med betydelsen *fodral, påslakan, örngott* eller ett verb i imperativ med betydelsen *gå in*. **Kab** kan betyda *sko* eller *laga*. **Guur** kan betyda *giftermål* eller *flytta*. Särskilt vanligt är det alltså att en rot har två närliggande betydelser varav en är substantiv och den andra är verb. Ett par andra exempel är **Magan** (namn på en man) eller **magan** *fristad, skyddad plats*, **aroor** *gryning; rygg, ryggrad; föra boskap för att dricka vatten*, **feero** *revben; strykjärn; tuberkulos; kamma*, **joog** *höjd; hink, kanna; stå, vara närvarande, stanna kvar*.

Om man ska vara riktigt noggrann är homonymer två ord som skrivs **och uttalas på precis samma sätt**.

na *och* (konjunktion) **na** *oss* (pronomen)

I somaliskan finns inte så jättemånga homonymer eftersom orden ofta bara skrivs på samma sätt, men uttalas olika. Men i svenskan finns det gott om fullständiga homonymer, t.ex. **fil, vad, såg, led...**

Homografer

Homografer (av grekiskans *homo* 'samma' och *graf* 'skrift') är en särskild term för ord som skrivs på samma sätt, men uttalas på olika sätt.

inán <i>flicka</i>	ínan <i>pojke</i>
béer <i>lever</i>	beér <i>trädgård, odling</i>
tiri <i>sade</i>	tíri <i>räkna</i>
cunto <i>äter</i>	cúnto <i>mat</i>
lá <i>med</i> (preposition)	la <i>man</i> (pronomen)
kú <i>i</i> (preposition)	ku <i>dig</i> (pronomen)

Homofoner

Homofoner uttalas på precis samma sätt men skrivs på olika sätt. Termen kommer från grekiskans *homo* 'samma' och *fon* 'ljud'. Detta är väldigt vanligt i svenskan, men inte lika vanligt i somaliskan.

kål	kol	gjort	hjort	värd	värld
jul	hjul	gäst	jäst	män	men

Taariikh-ereyeedka – Etymologi

Etymologin är läran om ordens historiska bakgrund, deras uppkomst och ursprung, alltså varifrån vi har fått alla de ord som vi har i dag. Det kan handla både om hur ord lånats in från andra språk och om hur nya ord har uppstått genom att man förändrat gamla ord i språket.

Man brukar tala om tre typer av ord när det gäller ordens ursprung: arvord, lånord och främmande ord.

ARVORD antas ha funnits i språket 'från början' – eller i alla fall väldigt länge. Sådana ord brukar därför finnas i flera olika närbesläktade språk.

Somaliskans ordförråd består naturligtvis till stor del av ord som är nedärvda från äldre tiders språk i området och därmed till stor del tillhör den gemensamma kusjitiska ordskatten, alltså typiska arvord, som man även kan hitta och känna igen i grannspråken eftersom de funnits med i utvecklingen till dagens språk sedan mycket lång tid tillbaka.

Väldigt grundläggande ord i en människas tillvaro brukar vanligtvis vara arvord, t.ex. **hooyo** *mor*, **aabbe** *far*, **cunaa** *äter*, **cabbaa** *dricker*. Sådana ords uppkomst är därför många gånger ganska oklar. Andra somaliska arvord är med stor sannolikhet sådana grundläggande ord som räkneorden **kow** *ett*, **laba** *två*, **saddex** *tre*, pronomenen **aniga** *jag*, **adiga** *du*, adjektiven **cad** *vit*, **madow** *svart* eller substantiven **geel** *kameler*, **ari** *getter och får*, **lo'** *nötkreatur*.

Av arvorden i språket kan man vid behov naturligtvis bilda många nya ord. Ett exempel är **sadjibeke** *rätblock* som ganska tydligt verkar vara bildat genom en förkortning av **saddexjibbaarane** *kub* med tillägg av adjektivet **eg** *lik* och suffixet **-e**.

LÅNORD har lånats in från andra språk för ganska länge sedan, men man kan fortfarande mer eller mindre tydligt se likheterna med ordet i det långgivande språket. Samtidigt har ordet blivit så etablerat i det inlånande språket att det upplevs som en naturlig del av språket. Uttal, stavning och böjning av lånord brukar ha anpassats till det nya språkets principer och folk brukar inte störa sig särskilt mycket på etablerade lånord.

De flesta lånord upplevs i dag som en helt naturlig del av den somaliska ordskatten. Till denna grupp hör särskilt många ord av arabiskt ursprung, men även en hel del ord från annat håll såsom Afrika (främst från swahili,

amhariska), Europa (främst från engelska och italienska), Persien (persiska) eller Indien (urdu, hindi m.fl.).

Från arabiskan finns alltså särskilt många lånord, t.ex. **beed ägg** (ar. bayḍ), **dacwad, dacwo anklagelse, anmälan, åtal, rättegång** (ar. dacwa), **dastuur grundlag** (ar. dastuur), **dukaan affär** (ar. dukaan), **faras häst** (ar. faras), **laakiin men** (ar. laakin), **maxkamad domstol** (ar. maxkama), **saacad klocka** (ar. saaca), **sawir, masawir, taswiir bild** (ar.) **akhriyaa läser, askari soldat, jawaab svar** (ar. jawaab), **kursi stol, moos/muus banan** (ar. mawz), **sariir säng** (ar. sariir), **su'aal fråga** (ar. su'aal), **surwaal byxor, quraarad flaska, tahniyad gratulation, ...**

Från engelskan finns t.ex. **buug bok** (en. book), **kabadh skåp** (en. cupboard), **xafiis kontor** (en. office), **baaskiil cykel** (en. bicycle), **bas buss** (en. bus), **buskud kaka, kex** (en. biscuit), **laydh lampa, el, bareeg broms ...**

Från italienskan finns t.ex. **armaajo skåp, garderob** (it. armadio [armaadyo]), **jallaato glass** (it. gelato [jelaato]), **bumbeelmo grapefrukt, samefalle semafor, trafiksignal ...**

Från swahili finns t.ex. **yaambo hacka, moxog kassava** (sw. muhogo), **beeso pengar** (sw. pesa; it. peso)...

Från amhariskan finns t.ex. **bun kaffe** (am. buna), **baabuur bil, fordon** (am. från ar. baabuur ångbåt, lokomotiv, motor från fr. vapeur ånga)...

Från persiskan finns bl.a. **baraf is, snö** (pe. barf snö), **bakhshiish dricks** (pe. bakhshesh gåva), **doorbin kikare** (pe. durbin), **neyruus nyårsfest** (pe. nowruz), **ranji färg** (pe. rang färg, rangi färg-, färgad)

Från indiska språk finns bl.a. **rooti/roodhi bröd, gaadhi/gaari bil, ...**

Naturligtvis finns också ett mindre antal lån från flera andra språk, t.ex. **biririf rast, paus** från ryskan (ry. pereryv).

Vissa ord kan det vara svårt att knyta till ett visst specifikt långivande språk, t.ex. **dekreeto dekret, mooto moped, rikoodh/rikoor rekord;**

bandspelare, skivspelare, cd-spelare, baasaboor pass, bangi bank, raadiyo / raadiyow radio, ... men många skulle kunna misstänkas vara lånade från italienskan eller engelskan.

Ibland finns konkurrerande lånord från olika språk och ibland finns ett konkurrerande somaliska ord vid sidan av lånorden:

digaag (ar.) = *dooro* (amhariska ደሮ [doro])

tuwaal (en. towel) = *shukumaan* (it. asciugamano) = *gacantir* (som.)

wiig (en. week) = *usbuuc/asbuuc/isbuuc* (ar. usbuuc) = *sitimaan* (it. settimana) = *toddobaad* (som.)

gidaar (ar.) = *derbi* (som.)

FRÄMMANDE ORD har lånats in så sent att de fortfarande upplevs just som främmande element. Ofta kan stavning, uttal och böjning variera mellan olika personer eller grupper och det kan vara ganska vanligt att främmande ord ifrågasätts och diskuteras. Förslag om att ersätta främmande ord med nyskapade inhemska ord förekommer ganska ofta. Men trots allt brukar väldigt många av de främmande orden i språket i praktiken vara ganska svåra att klara sig utan. Att lyckas etablera ett nyskapat inhemskt ord när ett främmande ord redan hunnit ta plats i språket är ganska svårt och lyckas inte så ofta.

Ofta finns det olika alternativa former av främmande ord i somaliskan eftersom orden inte riktigt hunnit stabilisera sig i språket. Det kan även finnas rent somaliska alternativa ord med samma betydelse eller flera olika främmande ord med olika ursprung. Till denna grupp av ord hör t.ex. **ambalaans** *ambulans*. Här kan man knappast avgöra från vilket språk det lånats. Ordet har också fått en alternativ, mera somalisk form, nämligen **ambalaas**, där **-n-** fallit bort eftersom somaliska ord egentligen inte kan sluta med två konsonanter. Ordet är också intressant eftersom man inte är överens om vilket genus det har. I bestämd form förekommer både **ambalaa(n)ska** och **ambalaa(n)sta**. Dessutom finns det andra

alternativa ord för samma sak, det somaliska **bukaanqaad** eller **dhooli** och det delvis arabiska **gaadiidka caafimaadka**. En sådan variation är typisk för ord som fortfarande upplevs som ett delvis främmande inslag i språket.

Egennamn blir till vanliga ord

I många språk finns det vanliga ord som har sina rötter i olika varumärken eller personnamn. Ett svenskt exempel är ordet **friggebod** som betecknar en liten byggnad på högst 15 m² som inte kräver bygglov. Denna lag infördes under ministern Birgit Friggebo, och hennes namn ligger alltså till grund för bildningen av detta ord i svenskan.

Stjärnskruvmejsel heter på engelska *Phillips* efter personen som startade storskalig tillverkning av stjärnskruvar och skruvmejslar. *Pampers* används på många språk som ett ord för 'blöja'. *Jeep* var från början ett bilmärke, men i dag betecknar ordet ofta en typ av bil oavsett tillverkare.

I somaliska förekommer t.ex. **taydh** och **oomo** som allmänna ord för tvättmedel och **huufer** som ett allmänt ord för dammsugare. Dessa ord har sitt ursprung i varumärkena *Tide*, *Omo* och *Hoover*.

Tema 7

Ordbildning

Tema 7 – Erayabuuridda

Läran om hur man kan sätta samman morfem till ord delar man vanligtvis upp i två delar:

- formlära: läran om hur ett ord böjs i olika grammatiska former
- ordbildning: läran om hur man bildar komplexa ord av enkla

Man skiljer mellan två huvudtyper av ordbildning:

Avledning: då ett suffix eller prefix läggs till en rot eller till ett redan existerande ords stam. I somaliskan används mest suffix.

macallin	+	-ad	->	macallimad
bar	+	-e	->	bare
dukaan	+	-le	->	dukaanle
la-	+	taliye	->	lataliye

Sammansättning: då två rötter sätts samman. Ofta kan det samtidigt förekomma att ett suffix läggs till, t.ex.

ballan	+	qaad	->	ballanqaad (-ka)
libaax	+	bad + -eed	->	libaaxbadeed (-ka)
marti	+	qaad + -ay	->	martiqaaday

Exakt vad som är ett sammansatt ord i somaliskan är inte alltid så enkelt att avgöra eftersom man ofta särskriver ord som är sammansättningar. Precis som i engelskan förekommer ganska stor variation mellan sammanskrivning, särskrivning och användning av bindestreck, t.ex.

Afsoomaali	af Soomaali	af-Soomaali
libaaxbadeed	libaax badeed	libaax-badeed
martiqaadaa	marti qaadaa	marti-qaadaa
xooladhaqato	xoolo dhaqato	xoola-dhaqato
xoolamadax	xoolo madax	xoola-madax

Det finns ett par test som fungerar bra för att avgöra om det är frågan om två självständiga ord eller om det är frågan om två särskriva ord som hör ihop och utgör en sammansättning.

Test för substantiv: *Var placeras den bestämda artikeln?*

2 ord	bad weyn	badda weyn	'det stora havet'
sammansättning	badweyn	badweynta	'oceanen'

Test för substantiv: *Var placeras pluraländelsen?*

2 ord	bad weyn	bado weyn	'stora hav'
sammansättning	badweyn	badweyno	'oceaner'

Test för verb: *Var placeras objektspronomen och prepositioner?*

Om vi har ett substantiv + ett verb placeras prepositionen mellan de två orden, t.ex.

Booliska Somaliland oo tababar ku qaatay dalka Ireland...

Om vi har en substantivrot + en verbrot som fungerar som en sammansättning placeras prepositionen före hela sammansättningen, t.ex.

Dabadeedna waxa uu nagu marti-qaadi doonaa gurigiisa...

Martiqaadi måste alltså vara **ett** ord, närmare bestämt ett verb i infinitiv, eftersom objektspronomenet **na** och prepositionen **ku** måste stå direkt före predikats verbet. Man kan aldrig ha ett substantiv mellan en prepositionen och ett verb. Alltså måste roten **marti** (som ser ut som ett substantiv) vara en del av ett sammansatt verb.

Uttrycket **tababar qaatay** måste däremot vara två ord eftersom prepositionen **ku** placeras mellan de båda orden.

Avledning med suffix

I somaliskan bildas de flesta avledda ord med hjälp av suffix. Prefix är betydligt mindre vanliga i somaliskan än i svenskan.

Bildning av substantiv

ROTSUBSTANTIV

Dessa substantiv är bildade utan någon ändelse, samma rot fungerar som både substantiv i singular och verb i imperativ.

qosol	<i>skratta!</i> (verb, imperativ)
qosol	<i>skratt</i> (substantiv, singular)

VERBALSUBSTANTIV

– motsvarar svenskans former som slutar på **-ande/-(n)ing**.

-is/-id av verb med en imperativ som slutar på konsonant

qor	<i>skriv!</i>		
qoris, -ta	<i>skrivning</i>		
qorid, -da	<i>skrivning</i>	även:	qoraal, -ka

-n / -s av verb med en imperativ som slutar på **-i**

bixi	<i>betala!</i>		
bixin	<i>betalning</i>		
akhri	<i>läs!</i>		
akhrin	<i>läsande</i>	även:	akhris, -ka <i>läsning</i>

-asho av verb med en imperativ som slutar på **-o**

qaado	<i>ta!</i>
qaadasho	<i>tagande</i>

Substantiv som bara bildas av vissa verb:

-s läggs till vissa verb med en imperativ som slutar på **-i**

kari	<i>laga mat!</i>		
karis	<i>matlagning</i>		
akhri	<i>läs!</i>		
akhris, -ka	<i>läsning</i>	även akhrin	<i>läsande</i>

-ad läggs till vissa verb med en imperativ som slutar på **-o**

guurso	<i>gift dig!</i>
guursad	<i>giftermål</i>

-itaan

furaa	<i>öppnar</i>		
furitaan	<i>öppning (av en utställning)</i>		
baadhaa / baaraa	<i>undersöker, utforskar</i>		
baadhitaan / baaritaan	<i>undersökning, forskning</i>		

-niin

digaa	<i>varnar</i>
digniin	<i>varning</i>
furaa	<i>öppnar</i>
furniin	<i>skilsmässa</i>

AGENTSUBSTANTIV

uttrycker en person som utför handlingen som verbet betecknar.

-e

baraa	<i>lär ut</i>
bare	<i>lärare</i>
bixiyaa	<i>betala</i>
bixiye	<i>betalare</i>

men även vissa redskap och verktyg

furaa	<i>öppnar</i>
fure	<i>nyckel</i>

och en del namn

Warsame
Kuti Yare

-haye innehåller också suffixet **-e** och betecknar en *person som har (hand om) något*.

goolhaye	<i>målvakt</i>	
afhaye	<i>talesperson</i>	även: afhayeen

-le en person som har någonting eller arbetar/sysslar med någonting

dukaan	<i>affär</i>	dukaanle	<i>affärsinnehavare</i>
hiblib	<i>kött</i>	hiblible	<i>slaktare, kötthandlare</i>
kalluun	<i>fisk</i>	kalluunle	<i>fiskare</i>
tagsi	<i>taxi</i>	tagsiile	<i>taxiförare</i>
dambi	<i>brott</i>	dambiile	<i>brottsling</i>

Men även person som har problem med någonting

indho	<i>ögon</i>	indhoole	<i>blind person,</i>
lugo	<i>ben</i>	lugoole	<i>person utan ben</i>

-ley kollektiv form för personer som har någonting eller sysslar med någonting

beeraley –da *jordbrukare, bönder*

Även vissa andra substantiv som betecknar något som innehåller något eller består av något.

buur *berg*
buuraley *bergsområde, bergskedja*

-aal person som sysslar med någonting

tumaa	<i>hamrar, bankar</i>
tumaal	<i>smed, hovslagare</i>

FEMININA personbeteckningar

-ad

boqor	<i>kung</i>	
boqorad	<i>drottning</i>	
saaxiib	<i>vän</i>	
saaxiibad	<i>väninna</i>	även: saaxiib(-ta)

-to som en feminin motsvarighet till vissa maskulina ord på **-e**, t.ex.

horjooge	horjoogto
-----------------	------------------

Samma prefix används också för kollektiva substantiv.

ganacsade	ganacsato	<i>affärsmän</i>
kalluumayste	kalluumaysato	<i>fiskare</i>

-so som feminin motsvarighet till många maskulina ord på **-ye**, t.ex.

kariye	<i>kock</i>	kariso	<i>kokerska</i>
kalkaaliye		kalkaaliso	<i>sjuusköterska</i>

ANDRA SUBSTANTIVBILDNINGAR

-aal olika typer av konkreta och abstrakta substantiv

qor, qoraa	qoraal	<i>text</i>
socod, socdaa	socdaal	<i>resa</i>

-aan abstrakta substantiv, oftast bildade av particip eller adjektiv, ofta motsvarande svenska abstrakta substantiv på *-het*.

cas	<i>röd</i>	casaan	<i>rödhet, röd färg</i>
------------	------------	---------------	-------------------------

-(s)an-aan lagt till adjektiviska particip på **-an/-san**

oomaa	<i>blir törstig</i>	verb
oomman	<i>törstig</i>	adj./particip
oommanaan	<i>törst</i>	subst.

-la'-aan bildat med adjektiven **la'** som *saknar* + ovanstående suffix

shaqo	<i>arbete</i>
shaqola'aan	<i>arbetslöshet</i>

-aad lite varierande betydelser

hanjabaa hotar
hanjabaad hot

-darro synonymt med **-la'aan**

edeb gott uppförande
edebdarro dåligt uppförande, brist på uppfostran
awood förmåga, styrka
awooddarro oförmåga, kraftlöshet
dhiig blod
dhiigdarro blodbrist, anemi

-i abstrakta begrepp

firfircoon aktiv
firfircooni aktivitet

-mo (-me) resultatet av en handling (avledning av passiva verb)

xirmaa förenas, binds samman
xirmo packe, bunt, bukett
dhisaa bygger
dhismo / dhisme byggnad, konstruktion
dhugtaa tittar, iakttar
dhugmo blick, uppmärksamhet, intelligens

-(n)nimo / -tin-nimo motsvarar ofta svenskans substantiv på *-skap*

saaxiib vän
saaxiib(tin)nimo vänskap

-to

qaad ta **qaaddo** sked

-tooyo

boqor kung **boqortooyo** kungadöme, kungarike
gacal närstående, älskad person
gacaltooyo tillgivenhet, kärlek

Sammansatta substantiv

substantiv + adjektiv (rot)

badweyn, afweyn

substantiv + adjektiv på -eed (-aad, -ood)

libaaxbadeed

substantiv + substantiv (huvud + bestämning)

afguri, birdanab

substantiv + substantiv (bestämning + huvud)

beeraqoon, beeryaqaan

substantiv + verb (bestämning + huvud)

adhijir, badmar

substantiv + verb (subjekt + predikat)

biyadhac

rot + rot + rot

warxungee

rot + rot + suffix

codweyneeye

Bildning av adjektiv

-an läggs till många verb och några substantiv

guduud	<i>rödbrun färg</i>	guduudan	<i>rödbrun</i>
cagaar	<i>grönska, grönt gräs</i>	cagaaran	<i>grön</i>

När sådana adjektiv bildas av verb brukar de kallas PARTICIP:

laabaa	<i>viker</i>	laaban	<i>vikt</i>
bararaa	<i>svullnar</i>	bararan	<i>svullen</i>
engegaa	<i>torkar</i>	engegan	<i>torr, torkad</i>

-san läggs till många verb och några substantiv

qurux	<i>skönhet</i>	quruxsan	<i>vacker</i>
--------------	----------------	-----------------	---------------

När sådana adjektiv bildas av verb brukar de kallas PARTICIP:

kariyaa	<i>kokar</i>	karsan	<i>kokt</i>
nadiifiyaa	<i>rengör</i>	nadiifsan	<i>ren, rengjord</i>
sameeyaa	<i>gör</i>	sameysan	<i>gjord</i>
afeeyaa	<i>vässar, slipar</i>	safeyсан	<i>vässad, slipad</i>

-eed läggs till vissa substantiv

Soomaali	<i>somalier</i>
Soomaaliyeed	<i>somalisk</i>

-aad

boqor	<i>kung</i>
boqoraad	<i>kunglig</i>

-oon

qurux	<i>skönhet</i>	qurxoon	<i>vacker</i>
nabad	<i>lugn, ro, fred</i>	nabdoon	<i>lugn, säker, fredlig</i>

-e

kale
hore
hoose
sare
dhexe

Många svenska adjektiv motsvaras på somaliska i stället av flerordsuttryck som består av ett substantiv följt av den reducerade relativa verbformen **ah** som är eller något av de adjektiviska orden **leh** med, som har, **la'** utan, som saknar, **daran** utan, som saknar eller **badan** mycket.

buluug	<i>blå färg</i>
buluug ah	<i>blå (eg. som är blå färg)</i>
hadh	<i>skugga</i>
hadh leh	<i>skuggig (eg. som har skugga)</i>
af	<i>egg, vass kant</i>
af leh	<i>vass, skarp (eg. som har egg)</i>
af la'	<i>slö (eg. som saknar egg)</i>
qurux	<i>skönhet</i>
qurux badan	<i>vacker</i>

Bildning av verb

Många grundläggande verb och substantiv består av samma rot.

verb	beddel!, beddelaa	<i>förändra, förändrar</i>
subst.	beddel, beddelka	<i>förändring, förändringen</i>
verb	farax!, farxaa, faraxdaa	<i>glädjer sig</i>
subst.	farax, faraxa	<i>glädje(n)</i>

Då är det svårt att säga om roten är ett verb eller ett substantiv. Man brukar säga att en sådan rot är både verbrot och substantivrot på samma gång.

Många verb är bildade av andra ord. Oftast är de bildade av substantiv, men ibland också av adjektiv. Väldigt sällan är de bildade av andra typer av ord.

Ibland kan det finnas flera olika verb som är bildade på olika sätt av samma substantiv- eller adjektivrot, t.ex.

calal		trasa
-i-:	calaliyaa	tuggar
-sad-:	calalsadaa	tuggar (för egen del)
-ee-:	calaleeyaa	sliter ut
-oob-:	calaloobaa	blir utsliten

Bildning av transitiva / kausativa verb

I språk i allmänhet brukar man skilja mellan två viktiga typer av verb

- **TRANSITIVA** verb som följs av ett objekt,
- **INTRANSITIVA** verb som **inte** följs av något objekt.

Suffixet **-i-** lägger man till ett INTRANSITIVT verb (som inte har något objekt) för att bilda ett TRANSITIVT verb (som följs av ett objekt). Samtidigt har suffixet **-i-** ofta en **KAUSATIV** betydelse. Det innebär att subjektet till det nya verbet påverkar objektet så att objektet utför den handling som det ursprungliga verbet betecknar.

imperativ presens

jab	jabaa	<i>något går av (intransitivt)</i>
jebi	jebiyaa	<i>någon bryter av något (transitivt), någon gör så att något går av</i>
kar	karaa	<i>något kokar (intransitivt)</i>
kari	kariyaa	<i>någon kokar något (transitivt) , någon gör så att något kokar</i>

toos	toosaa	<i>någon vaknar (intransitivt)</i>
toosi	toosiyaa	<i>någon väcker någon (transitivt), någon gör så att någon vaknar</i>
duul	duulaa	<i>något flyger (intransitivt)</i>
duuli	duuliyaa	<i>någon flyger något (transitivt), någon gör så att något flyger</i>

Om stammen slutar på **-g**, **-q**, **-l** inträffar konsonantväxling till **-j-**, t.ex.

joog	joogaa	<i>något står (intransitivt)</i>
jooji	joojiyaa	<i>någon stoppar något (transitivt), någon gör så att något stannar</i>
daaq	daaqaa	<i>(djur) betar (intransitivt)</i>
daaji	daajiyaa	<i>(någon) vallar (djur) (transitivt), någon gör så att djuren betar</i>

(ka) muuqdaa	<i>visar sig, syns (intransitivt)</i>
muujiyaa	<i>visar (transitivt), får något att synas</i>
qallalaa	<i>något torkar (intransitivt)</i>
qallajiyaa	<i>någon torkar något (transitivt)</i>

Bildning av autobenefaktiva verb

Med suffixet **-t-** eller **-st-** uttrycks en så kallad **AUTOBENEFAKTIV** handling, dvs. en handling som man utför så att man själv får nytta eller njutning av den.

Suffixet kan många gånger också få formen **-d-**, **-sat-** eller **-sad-**.

I imperativ slutar dessa verb på **-o**, **-so** och i infinitiv på **-an**, **-san**.

beer !	beeraa	<i>odlar</i>
beero!	beertaa	<i>odlar (åt sig själv)</i>
fur!	furaa	<i>öppnar</i>
furo!	furtaa	<i>öppnar (åt sig själv)</i>
iibi!	iibiyaa	<i>säljer (handlar)</i>
iibso!	iibsadaa	<i>köper (åt sig själv)</i>
qaad!	qaadaa	<i>han tar</i>
	qaaddaa	<i>hon tar</i>
qaado!	qaataa	<i>han tar (åt sig själv)</i>
	qaadataa	<i>hon tar (åt sig själv)</i>

Samma suffix **-t-** eller **-st-** kan också uttrycka reflexiva handlingar. Ett reflexivt verb uttrycker att samma person är både subjekt och objekt till verbhandlingen. Ibland är handlingen till nytta eller behang, men ibland drabbar den subjektet negativt. Många gånger är den varken positiv eller negativ.

gub!	gubaa	<i>någon bränner något</i>
gubo!	gubtaa	<i>någon bränner sig</i>

Samma suffix **-t-** eller **-st-** ger ibland verb med intransitiv betydelse. Det innebär att objektet för det grundläggande verbet blir subjekt för det nya verbet och att förändringen av föremålet eller personen liksom inträffar av sig själv.

waal!	waalaa	<i>någon gör någon galen</i>
waalo!	waashaa	<i>han blir galen</i> (obs: l+t > sh)
	waalataa	<i>hon blir galen</i>

Bildning av antikausativa verb

Suffixet **-m-** ger verb med en antikausativ betydelse. Det innebär att handlingen inte utförs av någon person, utan den inträffar liksom av sig själv.

I femininum övergår suffixets **-m-** till **-n-** och en inskottsvokal läggs till för att undvika en grupp med tre konsonanter.

dhaawac-aa skadar	dhaawac-m-aa han blir skadad, skadas
	dhaawac-an-taa hon blir skadad, skadas
fur-aa öppnar	fur-m-aa öppnas, går upp
	fur-an-taa

Grupper av verb

Ibland finns grupper av tre verb där ett är intransitivt, ett transitivt och ett autobenefkativt, t.ex.

buux!	buuxaa	<i>något är fullt</i>
buux-i!	buux-i-yaa	<i>någon fyller något</i>
buux-so!	buux-sad-aa	<i>någon fyller något (åt sig själv)</i>

I andra grupper hittar man ett intransitivt, ett transitivt och ett reflexivt, t.ex.

joog!	joogaa	<i>någon står</i>
jooj-i!	jooj-i-yaa	<i>någon stoppar någon</i>
joog-so!	joog-sad-aa	<i>någon stannar (dvs. stoppar sig själv)</i>

Bildning av verb från adjektiv och substantiv

Med suffixet **-ee-** bildas TRANSITIVA verb av adjektiv. Sådana verb följs av ett objekt och uttrycker att någon gör så att objektet får den aktuella egenskapen.

kulul *varm* **kululeeyaa** *värmer (upp)*
fudud *lätt* **fududeeyaa** *underlättar, gör lätt*

Med suffixet **-aad-** bildas INTRANSITIVA verb av adjektiv. Sådana verb uttrycker att subjektet får eller har den aktuella egenskapen.

kulul *varm* **kululaadaa** *blir varm*
xun *dålig* **xumaadaa** *blir dålig*

Med suffixet **-oob-** bildas INTRANSITIVA verb av substantiv. Sådana verb uttrycker att subjektet får eller har den aktuella egenskapen.

biyo *vatten* **biyoobaa** *smälter*
baraf *is, snö* **barafoobaa** *fryser (till is)*

Med suffixet **-ood-** bildas INTRANSITIVA verb av substantiv. Sådana verb uttrycker att subjektet upplever den aktuella företeelsen.

gaajo *hunger* **gaajoodaa** *är, blir hungrig*
riyo *dröm* **riyoodaa** *drömmer, har en dröm*

Sammansatta verb med -siiyaa

Med tillägg av **-siiyaa** bildas verb med kasuativ betydelse. Det innebär att en personen hjälper en annan person att utföra handlingen, t.ex.

cun-aa *äter* **cun-siiyaa** *matar, ger mat till någon*
dabaal-aa *simmar* **dabaal-siiyaa** *lär någon att simma*
qaad-aa *tar* **qaad-siiyaa** *smittar*

Andra sammansatta verb

Det ursprungliga objektet har blivit en del av verbet. Det nya verbet kan vara intransitivt, t.ex.

cagajiidaa *släpar fötterna efter sig*

eller transitivt, t.ex.

afduubaa *kidnappar ngn*

I andra fall har det ursprungliga subjekt blivit en del av det nya verbet, t.ex.

neefguraa *flämtar*

ruuxbaxaadör

Avledning med prefix

Somaliskan har inte så många prefix. Främst är det prepositionerna **u**, **ku**, **ka**, **la** och det reflexiva pronomenet **is** *sig* som kan förekomma som prefix.

taliye *ledare, befälhavare*

la *med*

lataliye *rådgivare*

dil *mord, dödande*

is *sig*

isdil *självord*

Om det är frågan om ett prefix eller inte kan vara lite svårt att avgöra. Man kan testa genom att se var betoningen ligger eller om något morfem kan placeras mellan det misstänkta prefixet och roten.

Tema 8

Lexikala hjälpmedel

Tema 8. Lexikala hjälpmedel

När det gäller ordförrådet finns många olika typer av handböcker och andra hjälpmedel. För somaliskans del är nog fortfarande tryckta ordböcker vanligast. Dels finns **ENSPRÅKIGA ORDBÖCKER** som förklarar ordens betydelser på det egna språket, dels finns **TVÅSPRÅKIGA ORDBÖCKER** som översätter orden till ett annat språk.

För somaliskans del finns för närvarande **sex** olika enspråkiga ordböcker. Två av dem finns tillgängliga som pdf-filer i databasen Arcadia i Rom:

Yaasiin C. Keenadiid (red.). 1976. *[Qaamuuska Af-Soomaaliga](#)*. Muqdisho: Madbacadda Qaranka. Wasaaradda Hiddaha iyo Tacliinta Sare, Akademiyaha Dhaqanka, Guddiga Af-Soomaaliga. 498 s.

Saalax X. Carab (red.). 2004. *Qaamuus. Ereykoobe*. Jabbuuti: Machadka Affafka ee Xarunta Cilmibbaadhista. 576 s.

Khaalid Cali-Guul-Warsame. 2008. *Qaamuuska Af Soomaaliga. Koobaha Af Soomaaliga*. Nairobi & Dragør. 541 s.

Annarita Puglielli & Cabdalla C. Mansuur (red.). 2012. *[Qaamuuska Af-Soomaaliga](#)*. Roma: RomaTrE-Press. 947 s. [2:a upplagan, 2017, Leicester, UK: Looh Press].

Aadan X. Aadan (red.). 2013. *Qaamuus Afsoomaali*. Jabuuti: Soo Maal. 1575 s.

Cabdalla Cumar Mansuur & Annarita Puglielli (red.). 2022. *Qaamuus dugsiyeedka af Soomaaliga (iyo naxwaha af Soomaaliga oo kooban)*. Roma: Edizioni Efestò. 552 s.

När det gäller tvåspråkiga ordböcker finns det betydligt fler. Några av de större är:

Badil & Hassan. 2010. *Lexin. Svensk-somaliskt lexikon*. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen.

Zorc & Osman. 1993. *Somali-English dictionary with English index*. 3rd edition. Kensington: Dunwoody Press. 612 s.

Hashi. 1998. *Fiqi's Somali-English dictionary*. Jigjiga: Fiqi Educational Materials Publishers and Distributers.

Agostini & Puglielli & Siyaad (red.). 1985. *Dizionario somalo-italiano*. Roma: Gangemi.

Cabdulqani G. Faarax. 1999. *Dictionnaire somali-français. Qaamuus Af Soomaali-Faransiis*. Paris: L'Harmattan.

Barre (Shiine). 2015. *Qaamuus Soomaali-Carabi: قاموس عربي - صومالي*. Stockholm: Scansom Publishers.

Alejnikov. 2012. [*Eraykoobka Soomaali-Ruush Ah*](#). Moskva.

Förutom vanliga **TRYCKTA ORDBÖCKER** finns det bland de tvåspråkiga ordböckerna också några **ELEKTRONISKA ORDBÖCKER**:

[Lexin. Svensk-somaliskt lexikon](#). Uppsala: Institutet för språk och folkminnen.

[Lexin på nett: Bokmål-somali-bokmål](#). Oslo: Utdanningsdirektoratet.

[Lexin på nett: Nynorsk-somali-nynorsk](#). Oslo: Utdanningsdirektoratet.

[Suomi-somali-sanakirja](#). Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.

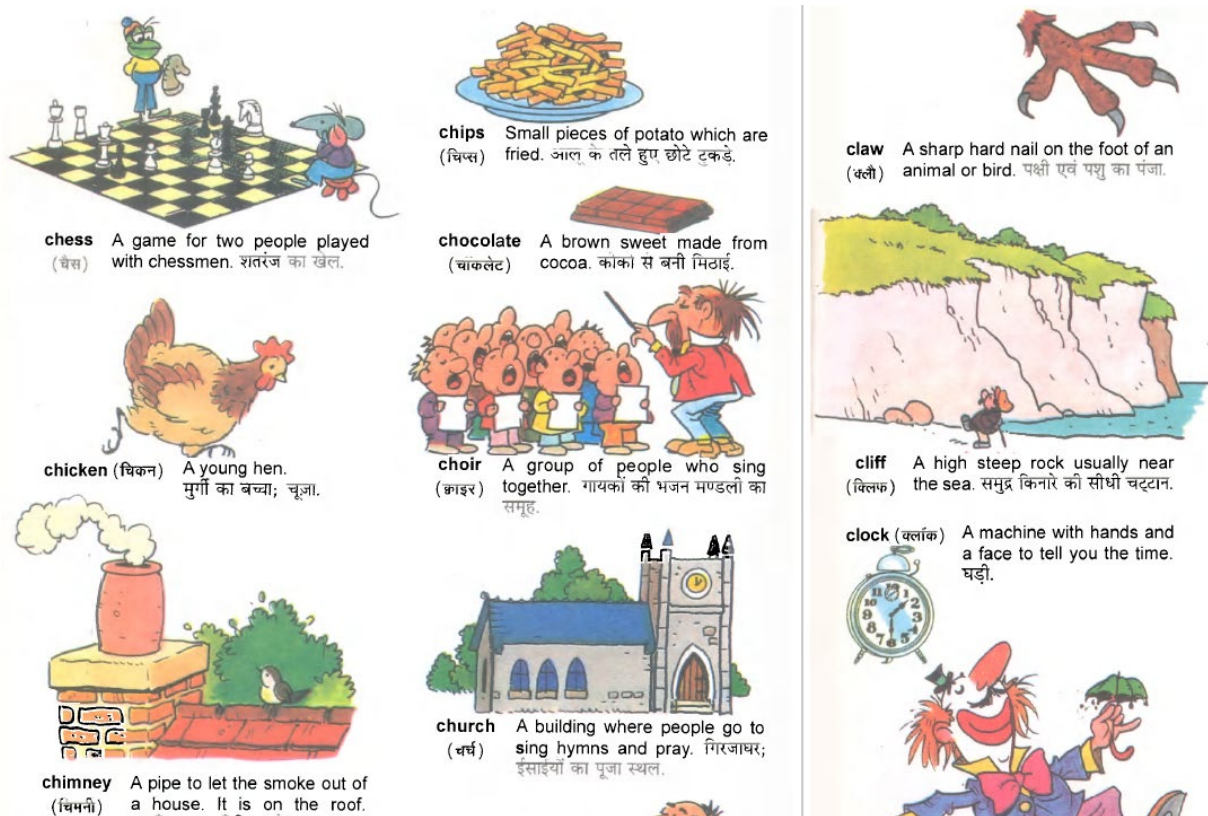
Till stor del används nog ordböcker på ett rent intuitivt sätt. Man letar upp det ord som man är intresserad av och läser informationen om ordet. En del förkortningar och symboler kan vara svåra att tolka, men tyvärr är det nog ganska sällan som man läser ordbokens förord eller inledning för att

fullt ut förstå all den information som ordboken ger. Det är synd, för inledningen till en ordbok ger i de flesta fall en hel del nyttig information.

Olika typer av ordböcker

Förutom de redan nämnda indelningen i **ENSPRÅKIGA** och **TVÅSPRÅKIGA ORDBÖCKER** liksom **TRYCKTA** och **ELEKTRONISKA ORDBÖCKER** förekommer en hel del andra indelningar av ordböcker i olika kategorier. Här presenteras några av de vanligaste och mest intressanta.

Förutom vanliga ordböcker som riktar sig till vuxna användare finns det för många större språk särskilda **BARNORDBÖCKER** och **SKOLORDBÖCKER**. Dessa är avsedda för yngre användare och de är ofta mera begränsade till sitt omfång. Barnordböcker innehåller som regel mycket illustrationer, medan skolordböcker innehåller den typ av ord som är vanligt förekommande i skolans olika ämnen, särskilt på låg- och mellanstadiet. Skolordboken har också ofta fokus på rättstavning och böjning av orden.

Exempel på barnordbok: Arora's Children Picture Dictionary, English-Hindi.

krydda 1

▷ något som sätter smak
Salt och peppar är vanliga
kryddor.
kryddan, flera *kryddor*,
alla *kryddorna*

krydda 2

▷ smaksätta
Han *kryddade* biffen med
peppar.
kryddar, *kryddade*,
har *kryddat*

krympa

▷ minska, dra ihop sig
Tröjan har *krympt* i
tvätten.
krymper, *krympte*,
har *krympt*

kryp

▷ smådjur, insekt, pyre
krypet, flera *kryp*, alla *krypen*

krypa [kryˈpa]

kryssa [kryss'a]

▷ sätta kryss
Han *kryssade* för det första
alternativet.
▷ segla mot vinden
De *kryssade* hemåt.
kryssar, *kryssade*, har *kryssat*

kråka

▷ en fågel
kråkan, flera *kråkor*,
alla *kråkorna*

[krål] stavas **crawl**

[kråla] stavas **crawla**

krångel

▷ besvär, bråk, trassel
Det är en massa *krångel*
med bilen.
krånglet

krångla

▷ bråka, trassla, konstra
Sluta *krångla* nu!

kräm

▷ en efterrätt
▷ salva, pasta
krämen, flera *krämer*,
alla *krämerna*

kränga

▷ luta, vingla, svänga,
slänga
Segelbåten *krängde* i den
hårda vinden.
kränger, *krängde*, har *krängt*

kräsen

▷ kinkig, nogräknad
Den *kräsna* katten äter
inte rå fisk.
kräset, *kräsna*, *kräsnare* än
andra, *kräsnast* av alla

kräva

▷ fordra, begära
Jag kommer att *kräva*
en förklaring.
kräver, *krävde*, har *krävt*

Exempel på skolordbok: Allén (2006), Libers lilla ordlista.

Man brukar också tala om en indelning i **DESKRIPTIVA ORDBÖCKER** och **NORMATIVA ORDBÖCKER**. De deskriptiva ordböckerna försöker så väl som möjligt att (bara) beskriva ALLA ord i språket så som de FAKTISKT används. De normativa ordböckerna har i stället ett värderande förhållningssätt. De vill förmedla ett GOTT och KORREKT språkbruk. Vissa ord tas därför inte med eftersom de t.ex. anses alltför vardagliga eller rent av stötande. Rekommenderad stavning och grammatik bygger inte alltid på det faktiska bruket bland allmänheten, utan i stället på mera språkvetenskapliga överväganden kring vad som bör anses vara korrekt.

Många ordböcker är tydligt normativa, i synnerhet de enspråkiga, och i all synnerhet skolordböckerna. De flesta tvåspråkiga ordböcker är däremot inte särskilt tydliga med om de är normativa eller deskriptiva, men de flesta ordböcker fungerar ändå i praktiken som normativa eftersom användarna som regel har ganska stor respekt för innehållet i ordböcker.

Förutom **ALLMÄNNA ORDBÖCKER** finns också en mängd olika **SPECIALORDBÖCKER**. I de allmänna ordböckerna tar man med alla vanliga ord som förekommer i ett språk. I specialordböckerna har man däremot gjort en begränsning till ord av en viss typ **eller** till en viss typ av information om orden.

Några vanliga specialordböcker som bara innehåller en speciell typ av information är följande kategorier.

SYNONYMORDBÖCKER ger inte några förklaringar av ordens betydelse eller någon information om ordens grammatik. Informationen om uppslagsordet begränsar sig till en förteckning av ord med samma eller mycket närliggande betydelse. För svenskan finns t.ex. den elektroniska ordboken synonymer.se

Synonymer till *underbar*

1. fantastisk, ljuvlig, härlig, sagolik, förtjusande, strålande, hänförande, makalös, förunderlig, förbluffande, gudomlig, himmelsk, paradisisk, otrolig, toppenfin, störtläcker
2. överklig, mirakulös, övernaturlig

motsatsord

1. hemsk, avskyvärd; usel; trist
2. verklig, naturlig

Användarnas bidrag

skön, magisk

Exempel ur en synonymordbok: [Synonymer.se](https://synonymer.se)

FÖRKORTNINGSORDBÖCKER ger information om hur man ska läsa ut olika förkortningar. För svenskans del finns t.ex. *Norstedts förkortningsordbok* från 2003 av Ralf Svenblad.

RD	=	se Referensdämpning
RD-AT/U	=	SSO för AT/CB, D1-familjen
RD-RK (KK)/RD-RKG	=	SSO för AT/CB, D1-familjen
RG	=	Ringsignal (generator)
RKS	=	se Riksknutstation i tvb bilaga
RL	=	se Radiolänk i tvb bilaga
RNO	=	se Riktnummerområde i tvb bilaga
RO	=	se Riksområde i tvb bilaga
RR-KK	=	SSO för LB-signalering D1-familjen
RR-LB	=	SSO för LB-signalering D1-familjen
RS	=	se Riksstation i tvb bilaga
RÅS	=	se Riksändstation i tvb bilaga

Exempel ur förkortningsordlistan: Försvarets telenät (1986).

ETYMOLOGISKA ORDBÖCKER ge information om ordens historiska bakgrund, hur de är bildade, hur länge de har funnits i språket och ifall de är lånade från något annat språk. För svenskans del finns en elektronisk utgåva av [Svensk etymologisk ordbok](#) från 1922 av Elof Hellquist.

Kåldolma, förr vanligast (såsom stundom ännu) dolma: C. Warg 1765, Björnståhl 1777; Emin Effendi åt Dolma med handen; av turk. dolmá, fyllning (även i namnet på den turkiske sultanens palats Dolma-bagtje). Ordet är obekant för andra språk o. synes ha kommit till Sverige direkt från Turkiet. Se SAOB.

Exempel ur Hellquist (1922), Svensk etymologisk ordbok.

För somaliskans del finns ännu ingen etymologisk ordbok eller ordlista, men ett uppslagsord i en sådan ordbok skulle t.ex. kunna se ut ungefär så här (men förstås på somaliska):

Baabuur 'bil, fordon', möjligen via amhariskans ባቡር [babur] 'tåg', från arabiskans *baabuur* 'ångbåt, lokomotiv, motor' som i sin tur kommer från franskans *vapeur* [vapör] 'ånga'.

I Zorc & Osmans *Somali-English dictionary* från 1993 är lånord ganska systematiskt markerade med ursprungsspråk, t.ex.

rootl (-ga) n2a-m-mass bread, roll Cf: kimis
~ kibis {Indian}
rootle (/ha) n7-m baker; bread-seller Cf:
khabbas
rooxo (/da) n6-f-col climbing plant sp., with
edible fruit
rorog (rorogay) v1=tr stand (up) Syn: istaag
rowle (/ha) n7-m vagabond, hanger-on
rubac (-a) num-m, n2a-m quarter, fourth
Ex: Waa saddexdii iyo rubac. 'It's 3:15.'; Waa
saddexdii o rubac la'. 'It's 2:45.'; Alt: ruboc ~ rubuc;
Syn: rubi, waax {Arb}

RÄTTSTAVNINGSORDBÖCKER innehåller mest bara en lista med ord, nästan helt utan någon annan typ av information. Syftet är bara att redogöra för den "korrekta" eller allmänt etablerade stavningen av orden i språket. En sådan ordbok är [Svenska akademins ordlista](#) som finns både som tryckt ordbok och i elektronisk version. Här finns [de äldre upplagorna](#). Även skolordböcker har som regel ett tydligt syfte att fungera som rättstavningsordböcker, men ger samtidigt också lite annan information.

containerfartyg s.
containerhamn s.
containerisera [kãntejn-]
v. -de • mest i perf. part.;
börja använda containerar vid transport osv.
containerisering s.
containerterminal s.
containertrafik s.
contortaltall [-tãr't-] s.
• snabbväxande tallart
controller [kãnrãl'- el.
-trão'] s. -n *controllrar*
– Använd hellre *styr-ekonom*.
controllerbefattning s.
cookie [kok'i] s. -n; pl. -s
• (data.) datamängd som används för att dela information mellan server och klient ex. för identi-

coulomb [kolãm'b] s. -en;
pl. = • enhet för elektrisk laddning; *en c*.
counteritenor [ka^o-, -o'r] s.
• kontratenor
country [kan'tri] s. -n
• popmusik utvecklad ur amerikansk folkmusik
countryartist [kan'tri-] s.
countryband s.
countrymusik s. • stilriktning inom amerikansk populärmusik
countryplatta s.
countrystjärna s.
countrysång s.
countrysångare s.
coupe [kop'] s. -n [-en] -r [-er] • glassefterrätt serverad i skål på fot
coupeglas s.

crawl [krã'l] s. -en
crawla [krã'la] v. -de
• simma crawl
crawlare [krã'l-] s. -n; pl. =, best. pl. *crawlarna*
crawlsim s.
crazy [krej'si] adj. oböjl.
• tokig, befängd, förryckt
crazyfars s.
cred [kred'] el. **kredd** s. oböjl.
• (vard.) trovärdighet; erkännande
credit variantform till ³*kredit*
credo s. -t -n • fast trosövertygelse
crème de la crème [krãm dö la krãm] s. -n [-en]
• högsta societeten, gräddan
crème fraiche [krãmfrã'f] s. -n [-en] • matlagingsgrädde

Exempel på rättstavningsordbok: Svenska akademiens ordlista, 2006.

FREKVENSORDBÖCKER innehåller information om hur vanligt ett visst ord är i språket. Det finns också listor över de vanligaste orden i språket. Denna typ av ordbok är numera inte så vanlig i tryckt form. I stället är det vanligt att det finns frekvenslistor kopplade till elektroniska korpusar. Sådana frekvenslistor finns för somaliskan på följande adresser:

Korp, mars 2018, bygger på 5 miljoner ord:

<http://demo.spraakdata.gu.se/martin/somali2018.txt>

Korp, juni 2019, bygger på 19 miljoner ord:

<http://demo.spraakdata.gu.se/martin/somali-190528.txt>

Somali WaC, februari 2017, bygger på 79 miljoner ord:

https://corpora.fi.muni.cz/habit/run.cgi/wordlist_form?corpname=sowac16

Klicka på knappen: Make word list.

An Crúbadán, bygger på 24 miljoner ord:

<http://crubadan.org/files/so.zip>

Exempel på frekvenslistor: de 20 vanligaste orden.

Korp:		Somali WaC:		An Crúbadán:
oo	141219	oo	<u>2,130,200</u>	oo 39036
iyo	95372	ka	<u>1,808,365</u>	ka 29663
ku	93691	ay	<u>1,470,184</u>	ku 24743
ka	92600	ku	<u>1,445,719</u>	iyo 24550
u	75171	iyo	<u>1,248,166</u>	ay 20215
ah	70814	ee	<u>1,210,830</u>	ee 19765
ay	60284	ah	<u>1,062,164</u>	u 19109
ee	53914	u	<u>1,041,418</u>	ah 18866
la	53105	in	<u>1,037,431</u>	in 15787
in	50452	ayaa	<u>985,020</u>	uu 14155
soo	46234	uu	<u>950,971</u>	soo 13682
uu	42717	soo	<u>794,868</u>	la 13672
waa	42151	la	<u>720,451</u>	ayaa 10995
ayaa	30704	lagu	<u>397,822</u>	aan 7263
aan	27089	ugu	<u>365,182</u>	waa 7160
waxaa	25507	waxa	<u>357,063</u>	lagu 6641
waxa	22960	kale	<u>304,230</u>	ugu 5722
waxay	22953	aan	<u>291,053</u>	aad 5422
lagu	22471	waxaa	<u>275,538</u>	waxa 5301
loo	21177	mid	<u>274,672</u>	loo 5065

Några vanliga typer av specialordböcker som bara innehåller ord av en särskild typ är:

NAMNORDBÖCKER ger information om olika namns bakgrund, betydelse och användning. Som regel innehåller en viss ordbok antingen personnamn eller geografiska namn. När det gäller somaliskan finns ett par olika ordböcker som redogör för personnamn:

Mohammed Sh. Hassan. 2001. *Qaamuuska magacyada Soomaaliyeed: A dictionary of Somali names*. Stockholm: Scansom Publishers. 171 pp.

Jamila [Jamiilo] A. Hashi. 2006. *Xulashada magacyada carruurta: Baby names*. Toronto: Bd Printers. 102 pp.

C. C. Faarax 'Barwaaqo'. 2008. *Magac bilaash uma baxo: Ujeeddooyinka magacyada iyo naanaysaha Soomaaliyeed*. Calgary: Hal-Aqoon Publishers. 205 pp.

Keenadiid¹ : Wiilka dhasha tiyoo tolkii ama aabbihiiba diiddan yahay cadaadis ama quudhsi ayaa awgood loo bixiyaa magacan. Dulucdu waa kii diiday ama diiddana in keeno lagu xidho loona hoggaamiyo halkii lala doonayey ee sharaf-jabku ugu jirey.

Exempel ur Barwaaqo (2008).

DIALEKTORDBÖCKER innehåller ord som inte förekommer i standardspråket eller har en annan betydelse i standardspråket.

[LÄGG IN BILD MED SVENSKT EXEMPEL]

SLANGORDBÖCKER innehåller ord som inte anses tillhöra det allmänt gångbara standardspråket, utan bara används i mycket vardagliga situationer av en del av befolkningen, t.ex. av ungdomar.

[LÄGG IN BILD MED SVENSKT EXEMPEL]

FACKORDBÖCKER eller **TERMINOLOGISKA ORDBÖCKER** (**TERMORDBÖCKER**) innehåller ord som inte tillhör det allmänna ordförråd som används av hela befolkningen. Ordens användning är i stället i huvudsak begränsad till personer som arbetar inom olika yrkesområden eller vetenskaper eller elever och studenter som studerar dessa ämnen.

När det gäller somaliskan finns en hel rad kortare ordlistor och en större samling av desamma. Många av de äldre ordlistorna finns tillgängliga som pdf-filer.

[Barbaarinta Jirka Qaamuuska Ereybixinta](#). Muqdisho 1984.

[Qaamuuska eray bixinta ee Juqraafi](#). Muqdisho 1987.

[Qaamuuska eray bixinta ee Kimistari](#). Muqdisho 1987.

[Qaamuuska eray bixinta ee Fisikis](#). Muqdisho 1987.

[Qaamuuska eray bixinta ee Xisaab](#). Muqdisho 1987.

[Qaamuuska eray bixinta ee Bayoolaji](#). Muqdisho 1987.

Siyaad. [Eraybixinta cilmi afeedka Soomaaliga](#). Muqdisho.

Nilsson. [Svensk-somalisk och somalisk-svensk ordlista över grammatisk terminologi](#). Göteborgs universitet 2015.

Cabdalla C. Mansuur (red.). 2014. *Diiwaanka Ereybixinta Af-Soomaaliga*. Roma. 687 s. [Qaybta 1aad](#), [Qaybta 2aad](#), [Qaybta 3aad](#).

Anwar M. Diiriye. 2011. *Medical Dictionary English- Somali and Somali-English*. 270 s.

Alisaid A. Hirsi & Ali A. Nuh. 2017. *Tubraac. Buugga Erey Bixinta Aqoonta Maaddada Xisaabta. English Somali*. Diyaarintii 2aad. 201 s.

Maxamed Xaashi. 2017. *Eraybixinta Caafimaadka Af Iswiidhish - Af Soomaali, Af Soomaali - Af Iswiishish*. 213 s.

Suldaan N.X. Aadan. 2008. *Qaamuuska Ganacsiga*. Muqdisho: Nayrus Publishers. 155 s.

[Lägg till Skolterminologi SO-NO-EN och några andra...]

[Lägg till HAAN Publications: Companion...]

[LÄGG IN BILD MED SOMALISKT EXEMPEL]

Ordbokens struktur

De flesta ordböcker är systematiskt uppbyggda enligt ganska allmänt vedertagen principer så att texten om varje uppslagsord innehåller en viss mängd information enligt en bestämd modell som används systematiskt genom hela ordboken. De vanligaste delarna som ingår i texten om ett uppslagsord är:

ORDETS UPPSLAGSFORM innebär själva det ord som ska förklaras. Ordet ges i grundform. Vad som betraktas som grundform kan variera mellan olika språk och olika ordböcker. I svenskan brukar de flesta ordböcker ange verben i infinitiv, men i Lexin anges verbens presensform som uppslagsform. I somaliska ordböcker används oftast imperativformen, men några ordböcker använder i stället presens ([Philibert 1976](#)) eller verbalsubstantivet ([Keenadiid 1976](#)).

I början av artikeln om uppslagsordet brukar det finnas olika typer av **MARKERINGAR**, oftast i form av olika förkortningar. I de flesta ordböcker anger man till vilken ordklass ordet hör. I somaliska ordböcker brukar man ofta också ange vilket genus substantiven har. Ibland kan det också förekomma andra typer av markeringar, t.ex. vilket stilvärde ordet har (t.ex. ålderdomligt, vardagligt, regionalt, dialektalt, nedsättande eller fackspråkligt (dvs. termer)).

För vissa uppslagsord ges inte någon ytterligare information, utan i stället ges en **HÄNVISNING**. Informationen finns då på en annan plats i ordboken. För att slippa upprepa samma information på flera ställen i ordboken måste i stället användaren leta upp informationen på en annan plats. Ofta handlar det om olika stavningsvarianter av samma ord. Informationen finns då rimligen under den mest frekventa stavningen och från alla andra stavningsvarianter görs hänvisningar till den vanligaste stavningen, t.ex. **kambuyuutar** → **kombiyuutar** vilket innebär att informationen finns att hitta under uppslagsordet **kombiyuutar**.

I ordböcker för många av världens språk är det viktigt med information om ordens **UTTAL** och **BETONING**. Så är det t.ex. i engelska ordböcker. I svenska ordböcker är behovet betydligt mindre, men många ord har ändå ett delvis oförutsägbart uttal och betoning. I somaliskan är både uttalet och betoningen till allra största delen helt förutsägbara. Det är främst den exakta uttalsnyansen av vokaler som inte kan utläsas ur stavningen. Ett fåtal ordböcker markerar därför ord som uttalas med så kallade tunga vokaler (culus). I Keenadiid (1976) används en liten cirkel (°), t.ex. **durduro°**, och i Puglielli & Mansuur (2012) används ett litet tecken under den första vokalen i ordet, t.ex. **durduro**. Jämför också t.ex.

Keenadiid (1976)

Duulid (-da) — 1. Hawada dhexdeeda marid sida haadka iyo dayuuradaha; haadid; lalid; heehaabid. 2. (°) Col badani, inuu soo dagaallamo oo cid wax soo yeelo, u bixid; xarbi aadid.

Puglielli & Mansuur (2012)

duul² f.mg1 (-uulay, -uushay) 1. Diyaarad, shimbir iwm hawada dhexdeeda marid. 2. Diyaarad iwm ku safrid.
dqul² f.mg1 (-uulay, -uushay) Dad badan in ay dagaal qaadaan u bixid.

Någon modern somalisk ordbok som anger ordens betoning finns sannolikt inte.

När det gäller information om ordets **GRAMMATIKA EGENSKAPER**, främst böjning och syntaktiska konstruktionsmönster (som kan bestå av exempel el. kodning av olika syntaktiska element) så är det nästan bara *Qaamuuska af Soomaaliga* (2012) av Puglielli och Mansuur som innehåller sådan information. Denna ordbok ger bl.a. tydlig information om hur substantiven böjs i plural och hur verb böjs i sina olika former. Det finns också information om vilken preposition som används tillsammans med verbet i fråga. I exemplet nedan kan man se att verbet **goo** böjs **gooyay**, **goosay** och att det finns 11 olika betydelser. Betydelsena 1, 2, 3 används utan preposition, medan betydelserna 4, 5, 6, 7 används med prepositionen **ka**, nummer 8, 9 med **ku**, nr 10 med **la** och nr 11 med **u**. Vidare kan man se att substantivet **gommod** i betydelse nr 2 som är feminint (m.dh = magac dheddig) har två möjliga pluralformer: **gommodo** och **gondo**.

oo lagu dagaallamo. *ld golxad.*
golyid *m.f.dh eeg goli.*
gommod¹ *m.l* Cudur raafafka ariga ku dhaca;
raafdillaac. *ld golrod.*
gommod² *m.dh (-dol/gondo, m.l)* Cagta geela;
cagaf.
gommod³ *f.mg1 (-day, -dday)* Cudur
gommodka ka qaadid
gommodid *m.f.dh eeg gommod*³.
gomosh *m.l ld gomoshaa.*
gomoshaa *m.l* Geedgaab caleemo balballaaran
leh iyo miro macaanoo la cuno. *ld gomosh.*
go'naan *m.f.dh eeg go'an. ld go'naansho.*
go'naansho *m.lldh ld go'naan.*
gondaddeg *f.mg1 (-gay, -gtay)* U g.: arrin si
fiican uga baarandegid.
gondaddegid *m.f.dh eeg gondaddeg.*
gondagal¹ *m.l* Wax hoosta laga galo, si loo
dugsado ama dhibaato loogaga gaashaansho.

goo *f.g/mg2 (-ooyay, -oysay)* 1. (*f.g*) Wax jarid.
2. (*f.g*) Xaajo go'aan ka gaarid. 3. (*f.g*)
Qaraabo saaxiib iwm xiriir u jarid. 4. (*f.mg*)
Ka g.: tiro mid kale ka jarid (xisaab).
5. (*f.mg*) Ka g.: ilmo nuugmo ka joojin.
6. (*f.mg*) Ka g.: wax, wax kale ka leexin.
7. (*f.mg*) Ka g.: cid dambi ay gashay kajeebid.
8. (*f.mg*) Ku g.: meel wax ku xannibid.
9. (*f.mg*) Ku g.: hadal iwm xad gaar ah
kujoojin. 10. (*f.mg*) La g.: wax ka baxsasho.
11. (*f.mg*) U g.: cida ballan kaga bixid.
goob¹ *m.l* 1. Si wadajir ah oo wax loo qabto
(beer). 2. Meesha badarka lagu ururiyo
marka beerta laga soo jaro.
goob² *m.dh (-bo, m.l)* 1. Meel bannaan oo
lagu soo bandhigo ciyaaraha. 2. Wax qeyb
qeyb u yaalo middood. 3. Meesha ay herintu
degto marka ay oroobka tahay. 4. (*riw.*)
Meesha lagu sameeyo masraxi-yadda.

Exempel ur Puglielli & Mansuur (2012).

När det gäller uppslagsordets **BETYDELSE** eller **SEMANTIK** förekommer olika sätt att åskådliggöra den. I enspråkiga ordböcker är det vanligt att man anger en definition eller förklaring, att man ger en eller flera synonymer eller att man uttrycket samma betydelse med en annan fras. I följande exempel finns först, i betydelse nr 1, en förklaring/definition och sedan, i betydelse nr 2, en synonym.

gaari¹ *m.l (-iyo, m.dh)* 1. (*gawaari, m.dh*)
Gaadiid dhuleed matoor leh oo dadka iyo
xamuulka lagu qaado. 2. Gaarigaan.

Exempel ur Puglielli & Mansuur (2012).

I enspråkiga ordböcker är det också ganska vanligt med illustrationer. Alla de enspråkiga somaliska ordböckerna utom Puglielli och Mansurs ordbok från 2012 innehåller ganska många illustrationer.

I tvåspråkiga ordböcker är det däremot allra vanligast med **EKVIVALENTER** (motsvarigheter) på det andra språket. Bara när författaren inte kan hitta en passande ekvivalent brukar förklaringar lämnas i stället, t.ex.

oval [ov'a:l] LYSSNA adj.
(oval, ovalt, ovala)
avlångt rund, äggformad
wax leh muuqaalka ukunta (wareegsan)

Exempel ur Lexin (2010).

För både enspråkiga och tvåspråkiga ordböcker gäller att man bara i undantagsfall brukar ge mera detaljerad sakinformation, t.ex.

friggebod [²fr'ig:ebo:d] LYSSNA subst.
(friggebod, friggeboden, friggebodar)
litet hus som får byggas utan byggnadslov på tomt (mindre än 10 kvadratmeter)
guri yar ((guri yar oo dadka loo oggolyahay in ay dhistaan iyaga oo aan haysan fasax dhismeed (waana in ka yar 10 mitir oo labajibbaaran))

Exempel ur Lexin (2010).

I lite större ordböcker ger man gärna **EXEMPEL** på hur uppslagsordet kan användas i en kontext. Sådana exempel brukar vara valda så att de både demonstrerar ordets syntaktiska egenskaper, t.ex. prepositioner vid verb, och hjälper till att åskådliggöra ordets betydelse.

goo -yey / goosay: (v) separate into parts; cut (*kat*); **u goo** -yey / goosay: (v) break off. *Ex: xiriirkii buu u gooyey; he broke off the relationship* --**kala goo** -yey / say: (v) separate or secede

Exempel ur Hashi (1998) Fiqi's Somali-English Dictionary

Förutom enkla uppslagsord brukar lite större ordböcker ta med så kallade **KOLLOKATIONER**, vilket avser kombinationer av ord som är etablerade i språket och har en fast betydelse, t.ex.

gole -ha: (n) 1. an enclosed space for meetings or social gatherings; hall (*hool*); chamber (*jeeym·ber*); 2. council (*kawn·sel*); cabinet (*kaaba·net*) —**goleha ammaanka** -amniga; (n) security council. —**goleha shacbiga**: (n) people's congress —**goleha wasiirrada**: (n) cabinet of ministers

Exempel ur Hashi (1998) Fiqi's Somali-English Dictionary.

En del ordböcker ger **SYNONYMER** till uppslagsordet, t.ex.

baabusiir (-ka) *n2-m* hemorrhoids See: baawasiir {Arb}
baabuur¹ (-ka Pl: baabuur (ta)) *n5-m, n2-m* car, automobile, truck Syn: fatuurad, gaari ~ gaadhi {Arb}
baabuur² (-ka) *n2-m* tin cooking stove, steamer Syn: birjiko, girgire

Exempel ur Zorc, Osman, Luling (1991) Somali-English Dictionary.

Ett fåtal ordböcker ger **ANTONYMER** eller motsatser till uppslagsordet.

Ett fåtal ordböcker ger också **ETYMOLOGISK (HISTORISK) INFORMATION**, som {Arb} i exemplet ovan, vilket syftar på att ordet är ett lån från arabiskan.

Tema 9

Ordförrådets moderna utveckling

Tema 9. Ordförrådets moderna utveckling

Det somaliska ordförrådets utveckling och utökning med ord inom nya områden startade på allvar i och med att radiosändningar på somaliska startades i Hargeysa 1943 (1941?) och i Mogadishu 1951. Särskilt nyhetsredaktionerna behövde bestämma sig för vilka ord de skulle använda då de rapporterade om t.ex. politik, ekonomi, teknik och medicin. Här var det framför allt terminologin som utvecklades och standardiserades, men naturligtvis stabiliserades även övriga delar av språket i största allmänhet.

Nästa steg i ordförrådets utveckling och standardisering togs i och med att olika teatrar etablerades och började spela pjäser på somaliska under 1940- och 1950-talet. Här var det snarare det allmänspråkliga ordförrådet som utvecklades och stabiliserades.

Det finns faktiskt två doktorsavhandlingar som undersöker det somaliska ordförrådets moderna utveckling. [*Modernization and standardization in Somali press writing*](#) (Hared 1992) är mera allmän och undersöker olika sidor av språket, även grammatik och stavning, medan [*The modernisation of Somali vocabulary*](#) (Caney 1984) helt fokuserar på ordförrådets utveckling.

Tack vare radiosändningar på somaliska hade ett relativt stort ordförråd utvecklats på somaliska redan innan skriven somaliska blev landets officiella språk den 21 januari 1973. Vid införandet av somaliskan som officiellt språk kunde stora delar av radiojournalisternas ordförråd användas.

Utvecklingen av ett standardiserat och moderniserat somaliskt ordförråd startade alltså redan med införandet av radiosändningar på somaliska 1943 (Hared 1992: 112). Dessförinnan hade somaliskan inte något utvecklat ordförråd för t.ex. politik och ekonomi. Det fanns ingen klar språkplanering för dessa radiosändningar, utan radiojournalisterna

fattade sina egna beslut och gjorde helt enkelt sitt bästa. De samarbetade nära med poeter som också var anställda vid radiostationerna för att sända traditionell somalisk muntlig poesi.

Språkstrategin vid radio Mogadishu och radio Hargeysa var redan tidigt att man skulle undvika lånord och i stället skapa rent somaliska ord och uttryck. Man gjorde så för att minska svårigheterna för lyssnarna. Man ansåg att en stor mängd lånord skulle försvåra för lyssnare som helt saknade skolgång. Samtidigt låg en nationell stolthet och strävanden efter nationell självständighet i tiden, vilket också stärkte den patriotiska stoltheten över det somaliska språket.

När ordförrådet utvecklades vidare efter det officiella införandet av skriftspråket 1972 följde man samma mönster som tidigare hade etablerats av radiojournalisterna för att skapa nya ord.

Språket vid myndigheterna efter 1972

Mohamed (1976) rapporterar att anställda vid somaliska myndigheter i stort sett inte hade några svårigheter att börja skriva på somaliska. Till en början formulerade man sig ofta genom direktöversättning från engelskan eller italienskan, men redan efter några månader hade man utvecklat ett nytt oberoende somaliskt språkbruk inom administrationen.

Antalet skrivelser från allmänheten till myndigheterna ökade märkbart efter att somaliskan införts som officiellt språk. Till en början var skrivelserna tafatta i sin utformning, men redan efter ett par år märks tydligt hur allmänheten i sina skrivelser börjar efterlikna de skrivelser som kommer från myndigheterna.

I muntlig kommunikation kan det vara en fördel att upprepa sig och att uttrycka samma innehåll på flera olika sätt för att försäkra sig om att budskapet går fram och uppfattas på rätt sätt. I skrift är det i stället en fördel att uttrycka sig kortfattat och tydligt, men detta kräver vana att skriva så att man använder en komprimerad meningsbyggnad och att det finns ett etablerat ordförråd som gör det möjligt att uttrycka abstrakta idéer på ett kortfattat sätt.

Tidigare hade man varit tvungen att använda längre, mera beskrivande fraser, men med nya ord kunde texterna bli kortare, t.ex.

**Wasiirku wuxuu la kulmay [ninka siyaasadda kala taliya](#)
madaxweynaha Masar.**

kunde med det nya ordet **lataliye** uttryckas elegantare som

**Wasiirku wuxuu la kulmay [lataliyaha siyaasadda](#)
madaxweynaha Masar.**

Standardisering av ortografin och ordförrådet

Enligt Hared (1992: 158) var det ett medvetet val från den politiska ledningen att undvika att styra standardiseringen av språket alltför mycket. Man hoppades vinna större acceptans för språket om man lämnade viss frihet att använda stavning och ord som upplevdes som förankrade i det regionala språkbruket. Man hoppades samtidigt att språket spontant skulle komma att standardiseras genom det faktiska bruket. Dessvärre förblev variationen i ordförråd och stavning på en del punkter ganska stor. Först i slutet av 1980-talet beslutade den somaliska kulturakademin att inleda ett standardiseringsarbete när det gällde terminologin. Tyvärr kom detta beslut så sent att det aldrig hann sättas i verket.

I efterhand menar ändå Hared (1992: 159) att man kan konstatera att den spontana standardisering av somaliskan var ganska omfattande.

Variationen var (och är) särskilt påtaglig när det gäller stavningen av följande ljud:

- **r/dh**: Redan i början av 1970-talet var /r/ något vanligare än /dh/, men /r/ blev med tiden ännu vanligare.
- **aw/ow**: Här var <aw> vanligast i början av 1970-talet, men <ow> blev vanligast i slutet av 1980-talet, t.ex. **dhow (dhaw)**.
- **ay/ey**: I början av 1970-talet var <ey> mycket vanligare än i dag, men efter hand har <ay> blivit klart vanligast i de flesta ord, t.ex.

qayb (qeyb), samayn (sameyn).

- **q/kh**: t.ex.

qamri/khamri

– **i/e/a** i vissa ord, t.ex.

diyaarad/dayaarad, dibed/debed, tegay/tagay

– SAMMANSKRIVNING eller SÄRSKRIVNING, t.ex.

**biyo dhac, biyo-dhac, biyodhac,
biya dhac, biya-dhac, biyadhac.**

Här redovisar Hared (1992: sid.) att sammanskrivning varit dominerande i början av 1970-talet, men att särkrivning sedan blev allt vanligare under 1970- och 1980-talet. I synnerhet särskriver man i väldigt hög grad prepositionerna i olika typer av sammansatta ord.

Även sammandragningar av subjektspronomenen med det föregående ordet, t.ex. **wuxuu**, blev allt mindre vanliga i skriven text under loppet av 1970- och 1980-talet, och särkrivningar som **waxa uu** blev i stället allt mer vanliga.

De fyra strategierna

För att skapa det nödvändiga ordförrådet tillämpades i huvudsak fyra strategier: [jfr. Josephsson: Språkpolitik]

1. Ovanliga somaliska ord (föråldrade, dialektala) fick en ny betydelse.
2. Vanliga somaliska ord fick en mer avgränsad betydelse.
3. Ord lånades från andra språk.
4. Helt nya somaliska ord och uttryck bildades.

1. Ovanliga ord med ny betydelse

Man började använda mindre vanliga, äldre eller dialektala ord i en **ny betydelse**, t.ex.

agaasime *den som tar hand om boskap* > direktör, chef,

agaasime guud *generaldirektör,*

dhaqaale *skötsel av boskap och egendom* > ekonomi

isir *förfäder, ursprung* > faktor (matematik)

dhidib *bärande stolpe* > axel (matematik, fysik)

2. Ord med en smalare betydelse

Man började använda vanliga ord med en vardaglig betydelse i en ny och betydligt **mera avgränsad betydelse**. Många gånger kommer de nya orden därigenom att utvecklas till termer.

ilaaliye

warbixin

xagal *knäveck* > vinkel (geometri)

kormeere *kontrollant* > polisinspektör (även militär gradbeteckning)

3. Lånord

Sources: Zaborski 1967 (ar.), Mioni 1988 (eng., it.)

Man **lånade** ord från andra språk. Av historiska skäl finns särskilt många arabiska ord i somaliskan, men även ganska många engelska och en del italienska ord.

arji *ansökan* från arabiskans *rajaa*,
wasiir *minister* från arabiskans *waziir*,
xafiis *kontor* från engelskans *office*,
makiinad *maskin* från italienskans *macchina*.

Lån kan se ut på flera olika sätt. Följande typer baserar sig på en artikel av Petzell (2005) med titeln *Expanding the Swahili vocabulary*.

A. Lånord.

i) Lånord som inte anpassats helt till somaliskans struktur. Kallas ofta **främmande ord**.

Islaam (somaliska ord kan normalt inte sluta med -m)

ii) Olika grader av uttalsmässig anpassning till det somaliska ljudsystemet.

ambalaas 'ambulans'

(/n/ faller bort eftersom somaliskan inte tillåter två konsonanter i slutet av ord.)

filin 'film'

(inskott av /i/ för att undvika två konsonanter finalt, byte till /n/ då /m/ inte tillåts finalt.)

wiig 'vecka'

(ljudenlig stavning med <ii> och somalisk stavning med <g> sist i ordet i stället för <k>.)

isbeerbaadh 'reservdel' (en. spare part)

baarashuud 'fallskärm'

jeeg 'check'

En somalisk stavelse kan bara börja och sluta med maximalt en konsonant. Inuti ord innebär det att maximalt två konsonanter kan förekomma mellan två vokaler. Lån av ord som bryter mot dessa principer leder nästan alltid till en anpassning genom ett tillägg av en vokal. Någon gång kan en konsonant falla bort i stället.

T.ex. **Iswiidhan, kombiyuutar.**

Ord i främmande språk som börjar eller slutar med mer än en konsonant innebär alltså en uttalsmässig utmaning för somalisktalande.

Somaliskan har inte något /p/ eller /v/. I lånard används i stället oftast /b/ resp. /f/.

T.ex. **boolis, fayras**

B. Blandlån

Ett somaliskt och ett främmande morfem kombineras i samma ord.

Avledning: Främmande rot + somaliskt suffix

tagsiile 'taxiförare'

nidaamdarro, nidaamla'aan 'kaos, oordning'

Sammanläggning: en somalisk och en främmande rot

gacangarnaydh 'handgranat'

C. Extension

Ett existerande somaliskt ords betydelse förändras så att ordet får en utvidgad betydelse under inverkan av betydelsen hos ett motsvarande ord i ett främmande språk.

dheef 'nytta; näring' > 'utdelning, ränta'

tartame 'tävlingsdeltagare' > 'konkurrent' (en. competitor ?)

D. Kalk eller översättningslån

Ett somaliskt ord eller uttryck bildas med somaliska morfem efter precis samma modell som ett ord i ett främmande språk, t.ex.

midnimo *enhet*

gumeysi cusub *nykolonialism*

beeraqoon *agronomi*

beeryaqaan *agronom*

lacag adag *hårdvaluta, en. hard currency*

4. Nybildningar

Man **skapade helt nya ord** av existerande somaliska ord, antingen genom **avledning** med prefix och suffix, genom **sammansättning**, eller genom att sätta samman två eller flera ord till en **fras**.

AVLEDNINGAR

Avledningar med suffix.

ganacsi 'handel, affärer' < **ganac** 'något som är till salu'

gujis 'u-båt'

(därför att man trodde att den gör hål i fartyg underifrån)

SÄRSKILT VIKTIGA TYPER AV BILDNINGAR MED SUFFIX

Abstrakta substantiv

Man skapade många ord för abstrakta begrepp genom att lägga avledningsändelser till olika rot-morfem, t.ex.

Substantivisk rot med suffixet **-nimo**

midnimo, gobannimo, madaxnimo

Substantivisk rot med suffixet **-tooyo**

madaxtooyo

Verbrot med suffixet **-aan**

go'aan, kacaan,

Verbrot med suffixet **-ti**

karti, aragti,

Verbrot med suffixet **-aal**

qoraal,

Verbrot med suffixet **-is**

talis, cadaadis

Verbrot med suffixet **-mo**

degmo, dhismo

Adjektivisk rot med infixet **-ay-**

bisayl, adayg, jacayl,

Adjektivisk rot med suffixet **-aan**

adkaan, sinnaan, deggannaan, dhisnaan,

Adjektivisk rot med suffixet **-i**

adki

Verbalsubstativ (magac faleed)

De här orden betecknar själva verbhandlingen med hjälp av suffix som

-ad, t.ex.

xoogsad, hantigoosad,

-id, t.ex.

dhisid, kicid,

-is, t.ex.

baaris, qoris,

-n, t.ex.

xoojin, kicin, ilaalin, adkeyn, midayn,

-sho, t.ex.

waxbarasho, booqasho,

-iin, t.ex.

qorriin, qalliin,

-aad, t.ex.

fisiraad, cabiraad,

-itaan, t.ex.

furitaan, baaritaan

Agentnomen

De här orden betecknar en person som utför en viss handling eller har en särskild funktion, t.ex.

Ändelserna **-e**, **-le**, **-low**, **-yahan** används för en enskild person som utövar en handling. Ändelsen **-e** kan läggas till enkla rotmorfem eller till sammansättningar. För kollektiva grupper av utövare används ändelserna **-to/-so**, **-ley**, men ändelsen **-to/-so** används även för en enskild kvinnlig utövare.

Ord som betecknar en man eller är neutrala med avseende på kön

–e

**bare, duuliye, maamule, ganacsade, kalkaaliye, adeege,
jaalle, madaxweyne, xeeldheere**

–le

xiddigle, beenaale,

–low

beenlow,

–yahan

aqoonyahan, dagaalyahan,

Ord som betecknar en kvinna

–to/–so

kalkaaliso, gargaarto, adeegto

Kollektiva ord som betecknar en grupp av personer

–to/–so

ganacsato, xoogsato, kalluumaysato,

–ley

beeraley

Avledningar med prefix

De somaliska prefix som används för ordbildning är vanligtvis grammatiska småord som prepositioner och pronomen.

iskujir 'blandning, mixtur'

SAMMANSÄTTNINGAR

Ett nytt ord skapades med hjälp av två eller flera rot-morfem.

Hit räknas bildningar som innehåller två eller flera rötter som hör till ordklasserna substantiv, adjektiv eller verb.

dayax-gacmeed 'satellit'

biyo-xidh 'damm'

sarrif-dhac 'devalvering'

maal-gelin 'investering'

dheelli-tir 'balans, jämvikt'

ban-dhig 'utställning'

barasho-deeq *stipendium* av **barasho** *lärande* och **deeq** *hjälp*,

cudur-sheeg *diagnos* av **cudur** *sjukdom* och **sheeg** *berätta*,

xoghaye *sekreterare* av **xog** *hemlighet* och **haye** *den som håller, innehavare*.

halbeeg isle'eg, wadajir, ujeeddo, kalasarrayn, iskaashijacayl, hirgelin, horusocodnimo, dhexdhexaadnimo, wasiirkuxigeen, dhiigmiirad, kaqaybgalid, isafgarad, kahortegid, halkudheg, midabkalasooc, waxsoosaar, sicirbarar, maalgelin, midabtakoor, nabadsugid, gobannimodoon, aqoondarro, magaalamadaxnimo

FRASER

cilmiga dhalashada 'obstetrik'

ciidanka badda 'flotta'

Särskilda fall

Ibland kan naturligtvis sådana bildningar bygga på liknande bildningar som "översatts" eller "lånats" från andra språk. Då brukar man tala om **kalker** eller **översättningslån**, t.ex.

kubbadda cagta *football*

Ibland blandas somaliska och lånade element i samma nybildade ord eller begrepp. Man brukar kalla denna typ av nybildningar för **hybridbildningar**, t.ex.

arabisk och somaliska:

wasiirkuxigeen

cilmiga dhalashada

Flera ord för samma sak

Utvecklingen av nya ord har många gånger lett till två olika konkurrerande ord för samma begrepp. I vissa fall finns ett lånord och ett eller flera rent somaliska ord. Hared (1992: 110ff.) diskuterar hur bristen på tydlig språkplanering för somaliskan många gånger ledde till uppkomsten av nya rent somaliska ord även om det redan tidigare fanns lånade eller inhemska termer. Under 1970- och 1980-talet ersattes många lånord med inhemska somaliska ord utan att detta egentligen var något tydligt mål och utan någon politisk styrning.

warside/wargeys/jariidad,
kacaan/tawri/tawrad,
raasamaali/hantigoosato/hantigoosad/hantigoosi,
baayacmushtar/ganacsi,
khabiir/aqoonyahan,
cadaalad/qarsoor

Det kunde också handla om två olika konkurrerande somaliska sammansättningar, t.ex.

iskaashi/waxwadaqabsi
wadajir/iskuduubnaan
koruqaadis/sareuqaadis
aqoonla'aan/aqoondarro
mahadnaq/mahadcelin
horumar/horukac

Vidare förekom bildningar med konkurrerande rötter eller konkurrerande suffix, t.ex.

xornimo/gobannimo/madaxbannaani
waxqabsi/waxqabad/waxqbasho
hanuunid/hanuunis/hanuunin

sugid/sugis/sugitaan
baarid/baaris/baaritaan

Lånordens öde

Ett särskilt problem utgjorde frågan om internationella ord. Skulle de lånas in i somaliskan eller skulle motsvarande ord skapas med utgångspunkt i det inhemska somaliska ordförrådet? Enligt Hared (1992: sid) fanns under 1970- och 1980-talet en tydlig tendens att överge lånord till fördel för nyskapade somaliska ord. I följande tabell från samma källa syns frekvensen av olika ord i en mindre tidningskorpus.

		<u>1973-74</u>	<u>1977-1978</u>	<u>1989</u>
(1)	Jariidad 'newspaper'	0.87%	0%	0%
	Wargeys "	99.13%	100%	100%
(2)	tawrad 'revolution'	12.53%	1.02%	0%
	kacaan "	87.47%	98.98%	100%
(3)	Raasamaali 'capitalism'	1.03%	0%	0%
	Hantigoosad "	85.64%	50%	0%
	Hantigoosi "	13.33%	50%	100%
(4)	horumar 'progress'	87.73%	95.24%	96.53%
	horukac "	12.27%	4.76%	3.47%

Tema 10

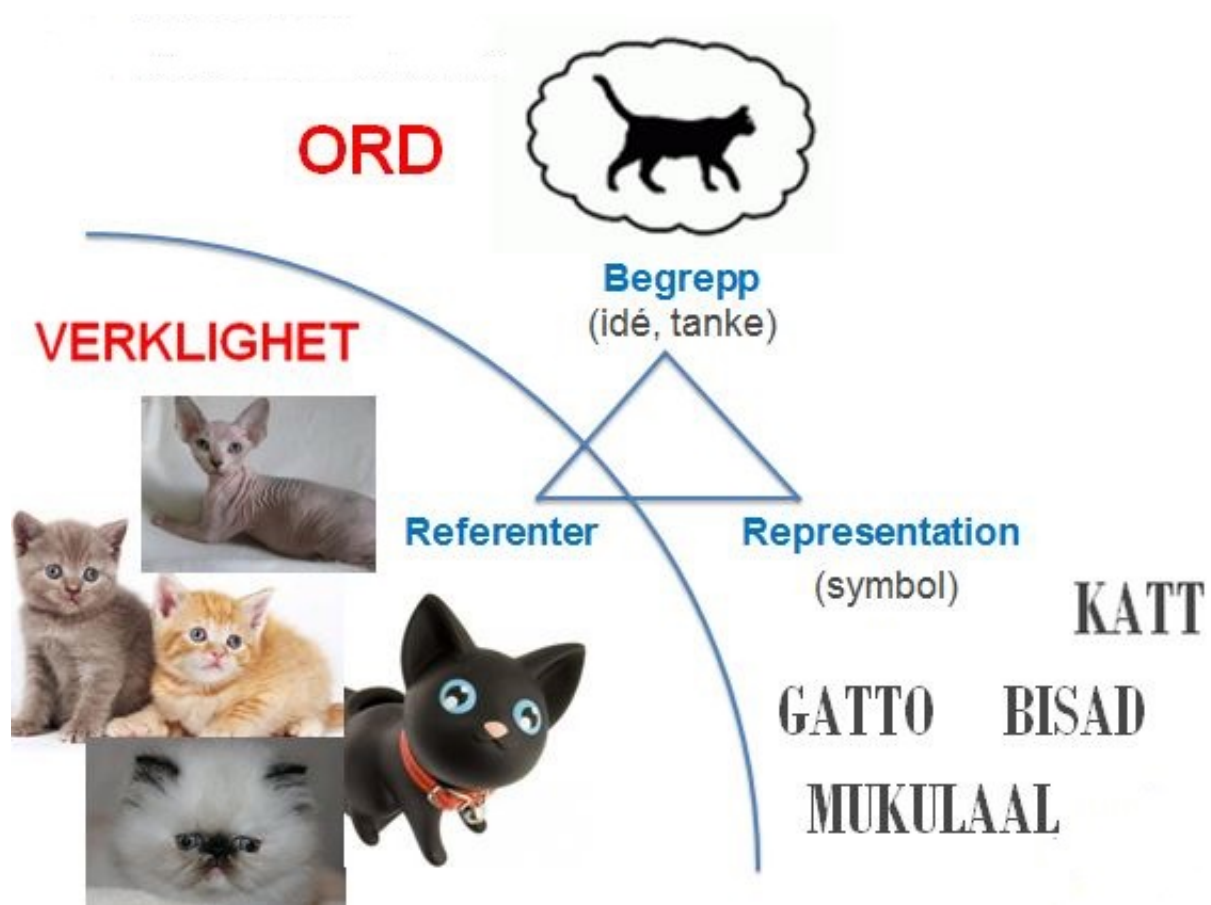
Terminologi

10. Terminologi

Inom olika yrkesområden och vetenskaper finns massor av ord som är speciellt viktiga för att man skall kunna diskutera just det ämnesområdet och vara helt säker på att man förstår varandra utan problem så att det inte uppstår några felaktigheter eller missförstånd. Sådana ord som är särskilt viktiga inom ett visst ämnesområde brukar man kalla för **TERMER**. Läran om sådana ord kallas för **TERMINOLOGI**.

Vad är det då för skillnad mellan ett helt vanligt ord och en term?

Ett vanligt ord i språket tänker man sig bestå av följande komponenter.

Ute i verkligheten finns en massa föremål som kan se ut på lite olika sätt men ändå betraktas som en "katt". Alla dessa föremål kallas för **REFERENTER**.

Samtidigt finns en föreställning i våra hjärnor om hur ett "normalt" exemplar av ett sådant föremål bör se ut. Denna föreställning i våra hjärnor brukar kallas **BEGREPP**.

Slutligen finns själva ordet så som det uttalas och skrivs i ett visst språk. Detta brukar man kalla för ordets **REPRESENTATION**.

Om vi tar det vanliga ordet *stol* så kan olika personer ha olika åsikter om vilka referenter (föremål i verkligheten) som faktiskt kan kallas för en *stol*. Vad tycker du själv om följande referenter? Är allesammans *stolar*?

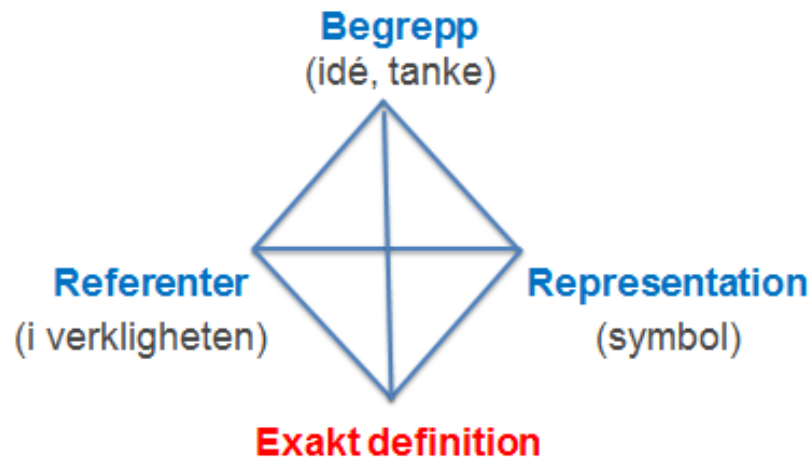

Att inte alla är helt överens om vad som är en *stol* beror på att orden i vardagsspråket inte har **EXAKTA** definitioner. Vi har naturligtvis en ganska god föreställning om ordens betydelse, men ibland kan man bli tveksam på vad ett visst föremål ska kallas.

När det gäller **TERMER** är det annorlunda. Den allra viktigaste egenskapen hos en term är att den alltid har en **EXAKT DEFINITION**. Denna definition fastställs i ett visst sammanhang, av en viss grupp människor som arbetar

tillsammans inom ett visst område där det är viktigt att alla vet exakt vad som menas med en viss term.

TERM

Om man arbetar med språk och grammatik är det viktigt att man är helt överens om t.ex. vad ett **verb** är. En bra definition är t.ex. att ett verb är ett "ord som böjs i olika tidsformer". Med hjälp av denna definition behöver man aldrig tveka om vad som är ett verb. T.ex. kan ordet **waa** inte vara något verb i somaliskan eftersom det inte kan böjas i preteritum, presens och futurum.

Ibland kan ett och samma ord vara både ett vanligt, allmänt ord i vardagsspråket och en term i yrkesspråk eller vetenskapligt språk. I sådana fall är det faktiskt frågan om två olika ord som är homonymer med varandra. De uttalas och skrivs på samma sätt, men de betyder olika saker.

Så är det med somaliskans **magac**. Som allmänspråkligt ord motsvarar det svenskans *namn* och engelskans *name*, men som språkvetenskaplig term måste **magac** översättas med svenskans *substantiv* och engelskans *noun*.

magac 1 (vanligt ord)	sv. <i>namn</i> , en. <i>name</i>
magac 2 (språkvetenskaplig term)	sv. <i>substantiv</i> , en. <i>noun</i>
magac gaar ah (språkvetenskaplig term)	sv. <i>egennamn</i> , en. <i>proper noun</i>

Ordet *namn* är inte någon term över huvud taget på svenska, utan i stället används *egennamn* som term, medan motsvarande term på engelska är *proper noun*.

Som framgår av tabellen ovan kan en term bestå av ett eller flera ord. Samtliga de svenska termerna i tabellen består av bara ett ord, medan en av de somaliska och engelska termerna består av flera ord.

Om man inte känner till definitionen kan det också många gånger vara väldigt svårt att förstå vad en term egentligen betyder. Så är det nog för de flesta med termen **magac** inom språkvetenskapen. Vet man inte vad den betecknar så blir man sannolikt lurad av den betydelse man känner till från ordet **magac** i allmänspråket. Den svenska termen *substantiv* är inte lurig på samma sätt, eftersom den verkligen låter som en term och inte har någon annan betydelse. Om man inte vet vad *substantiv* betyder så inser man att man måste ta reda på det.

Ett annat exempel kommer från administrationen inom sjukvården där man för statistik över antalet patientbesök. I det sammanhanget blir ordet *besök* en term som man måste ge en exakt definition så att all personal räknar antalet besök på exakt samma sätt.

Besök

Landstinget Gävleborg

Besök är en vårdkontakt som innebär personligt möte mellan patient och hälso- och sjukvårdspersonal.

Besök kan ske inom öppen vård eller hemsjukvård. Skilj hembesök från hemsjukvårdsbesök.

Besök mellan patientens företrädare och hälso- och sjukvårdspersonal registreras inte som besök, se rubrik 4.4.7. Företrädare kan vara närstående, vårdnadshavare, god man, förvaltare, hemtjänstpersonal.

Ur Socialstyrelsen (2012) *Kartläggning av landstingens regelverk för rapportering...*

Vanliga människor, däremot, funderar nog väldigt sällan över den exakta betydelsen hos ordet *besök*.

Avslutningsvis kan man säga att alla termer är ord, men bara vissa ord är termer, nämligen bara de ord som har en exakt definition inom ett visst ämnesområde.

Terminologi & språkvård

Att forma en enhetlig terminologi för ett språk är ingen lätt sak. Många gånger finns det olika yrkesverksamma personer eller forskare inom samma område som föredrar olika termer för samma begrepp. Dessutom kan det hända att man använder samma term för olika begrepp. Det är inte alls ovanligt att samma term har förekommer med lite olika betydelse inom olika ämnesområden.

För att skapa ordning bland termerna i ett språk behövs först en noggrann kartläggning och sedan en viss styrning genom att en språkvårdande organisation rekommenderar de termer som har bäst förutsättningar, t.ex. därför att de är vanligast, kortast, tydligast etc.

Existerande somaliska termer från 1970-talet har ofta glömts bort och ersatts av lånord. En inventering av alla termer skulle vara ett viktigt arbete för att utveckla den somaliska terminologin inom olika områden. När man har ett stort material från en omfattande inventering kan språkvårdare och personer med ämneskunskaper tillsammans skapa en databas och/eller ordbok där man rekommenderar de termer som man anser fungera bäst. Önskvärt är då också att man argumenterar för de val man gör.

Behovet av en organisation som arbetar med språkvård inom området terminologi är alltså stort. Sådant arbete är mycket viktigt för den allmänna samhällsutvecklingen och för en systematisk användning av termer inom skolundervisningen. Ordlistor eller ännu hellre en nätbaserade databas med definitioner av termer och översättningar till andra språk skulle vara till mycket stor nytta.

För svenskans del har ett sådant arbete gjorts vid Tekniska nomenklaturcentralen (1941-2000) och Terminologicentrum (2000-2018). Sedan 2019 är ansvaret överfört till den ideella föreningen [Terminologifrämjandet](#). Deras arbete finns dokumenterat i databasen [Rikstermbanken](#).

För somaliskans del finns inte någon mera omfattande inventering av terminologin i de texter som ändå existerar inom ett olika fackområden. En sådan inventering är dock nödvändig för att kunna sammanställa terminologiordlistor över de termer som faktiskt är i bruk.

Det finns visserligen några mindre terminologiordlistor inom ett antal fackområden, men frågan är hur pålitliga dessa ordlistor är, om de verkligen speglar den terminologi som används idag, den terminologi som har använts i somaliska skolböcker, eller om listorna baserar sig på den terminologi som ordlistans författare själva ville sprida.

Nedan följer en lista över några ordlistor, varav en del finns tillgängliga i Arcadia vid Università Roma Tre:

- Guddiga Af Soomaaliga. 1972. *Ereybixinta Ganacsiga*.
- Guddiga Af Somaliga. 1972. *Eraybixinta af Somaliga ee hawlaha wasaradaha*. [PDF](#)
- 1984. *Barbaarinta jirka: Qaamuuska ereybixinta*. [PDF](#)
- 1987. *Qaamuuska eray bixinta ee fisikis*. [PDF](#)
- 1987. *Qaamuuska eray bixinta ee bayoolaji*. [PDF](#)
- 1987. *Qaamuuska eray bixinta ee juqraafi*. [PDF](#)
- 1987. *Qaamuuska eray-bixinta ee kimistari*. [PDF](#)
- 1987. *Qaamuuska eray bixinta ee xisaab*. [PDF](#)
- Barkhadle. 1990. *Flora of Somalia: Somali plant names dictionary. Qaamuuska magacyada dhirta soomaaliyeed*. [PDF](#)
- 1992. *Study companion word list: Geography. Taxanaha erayadda: Juqraafi. English-Somali/Soomaali-Ingriis*.
- 1992. *Study companion word list: Mathematics. Taxanaha erayadda: Xisaab. English-Somali/Soomaali-Ingriis*.

- 1992. *Study companion word list: Science. Eraybixinta: Saynis. English-Somali/Soomaali-Ingriis.*
- 1992. *Study companion word list: Social studies. Taxanaha erayadda: Cilmilga bulshada. English-Somali/Soomaali-Ingriis.*
- 1992. *Study companion word list: Technology. Taxanaha erayadda: Teknooloji. English-Somali/Soomaali-Ingriis.*
- Sooyaan. 1993. *Buugga erayada caafimaadka, Sjukvårdsterminologi, Iswiidhish-Soomaali, Soomaali-Iswiidhish, Soomaali-Ingiriis, svensk-somalisk, somalisk-svensk, somalisk-engelsk.*
- Hassan. 2005. *Qaamuuska caafimaadka. Soomaali-Ingiriisi.*
- O'Hirsi. 2005. *The Somali court interpreter.*
- Aadan. 2008. *Qaamuuska ganacsiga: Dictionary of business.*
- Diriye. 2011. *Qaamuus caafimaad. Concise Somali medical dictionary.*

[Inventera ytterligare termhandböcker i bibliotekssamlingarna.]

Utveckling av terminologi på somaliska

Caney (1984:266ff.) ger en kort bakgrund till den snabba utökning av den somaliska terminologin som skedde på 1970-talet. Han menar att man så långt som möjligt ville skapa termer av inhemska somaliska ord genom att skapa avledningar (t.ex. **gujis**), sammansättningar (t.ex. **waxsoosaarid**) eller fraser (t.ex. **mushaar saafi ah nettolön**), eller **ge gamla ord en helt ny betydelse (t.ex.)** eller en mera exakt och smalare betydelse (t.ex.) (jfr. **Josephson: Språkpolitik**). Att man valde att prioritera inhemska somaliska ord berodde delvis på att man ville stärka befolkningens tillit till det egna språket som landets nya officiella språk genom att visa att det egna språket är fullt tillräckligt för att ge ord åt alla moderna företeelser. Att låna från arabiska, engelska och italienska är inte nödvändigt.

Man ansträngde sig också för att den nya begreppen skulle vara så genomskinliga och lätta att förstå som möjligt. Tanken var att människor själva skulle kunna räkna ut ordens betydelse då de hörde dem användas i en lämplig kontext.

En hel del lånord kom ändå in i språket, framför allt inom medicin och kemi. När det gäller fysik och matematik förekommer det däremot betydligt färre lånord.

Andra områden som var ganska öppna för lånord är handel, ekonomi, militär, teknik, men många gånger valdes i stället översättningslån, dvs. man skapade ett somaliskt begrepp enligt samma mönster som motsvarande begrepp i det främmande språket.

Inom områden som är kopplade till det nya somaliska samhället, såsom utbildning, språk, politik och arbetsmarknad föredrog man att

Jordbruk och juridik hade inte lika stora behov av ny, utökad terminologi, utan klarade sig i mycket större utsträckning med det befintliga ordförrådet.

Somaliska har visat tydligt att det är fullt möjligt att utöka ett språks ordförråd och terminologi mycket snabbt genom en tydligt språkpolitik och språkplanering.

Tema 11

Språkteknologi

11. Språkteknologi

Med SPRÅKTEKNOLOGI menas alla olika sätt att använda datorer och elektronisk utrustning för att hantera språk, både i skriven och talad form. Det kan vara allt från elektroniska ordböcker till röstigenkänning och syntetiskt tal för att läsa upp skrivna texter, t.ex. på webben.

En mycket vanlig och viktig typ av språkteknologi är SPRÅKLIGA KORPUSAR. De används inom språkvetenskapen för att undersöka hur språk verkligen används i praktiken. Med hjälp av korpusar kan man bland annat undersöka frågor som:

- Vad betyder ett ord?
- Hur används ett ord?
- Hur vanligt är ett ord?
- Hur stavas ett ord?
- Hur böjs ett ord?

Vad är en korpus?

En språklig korpus är en samling texter som man valt ut och organiserat på ett visst sätt för ett visst syfte.

I dag menar man i de allra flesta fall en mycket **STOR** samling texter som finns lagrade i **ELEKTRONISKT** format i en databas för att möjliggöra snabba sökningar med hjälp av en programvara som ofta har ett användarvänligt gränssnitt.

Korpusar som är tillgängliga för allmänheten har som regel en webbsida som gör det extra enkelt att göra grundläggande sökningar.

Många länder och språk har idag en "nationalkorpus" som sköts av ett särskilt institut eller av en universitetsinstitution. Sådana korpusar består oftast av hundratals miljoner ord eller flera miljarder ord. Ett exempel på

en mycket stor korpus är den svenska nationalkorpusen KORP vid Språkbanken i Göteborg. Den innehåller svenska texter med ett omfång på över 16 miljarder ord.

<https://spraakbanken.gu.se/korp/>

Vad består en korpus av?

De flesta korpusar har ett allmänt syfte och har därför ambitionen att inkludera texter av så många olika slag som möjligt, bl.a. texter från

- olika tidsperioder (samtida, modern, historisk),
- olika geografiska regioner,
- faktatexter och skönlitteratur,
- olika ämnesområden,
- skrivet språk och talat språk,
- etc.

Det är viktigt att försöka uppnå en god balans i korpusen så att den blir så representativ som möjligt för alla sidor av språket.

Hur utformas en korpus?

En korpus består inte bara av en massa texter. Den innehåller vanligtvis också en hel del information om texterna och om orden i texterna. Framför allt brukar det finnas tydligt angivna källhänvisningar för varje text. Ofta finns det klickbara länkar direkt till texterna ifall de finns på webben. Vidare anges sådant som texternas titel, författare, utgivare, plats, år etc...

Texterna delas ofta också in i olika kategorier, t.ex. nyheter, politik, skönlitteratur, skolböcker, internettexter etc. så att man vid behov kan göra sökningar i en viss typ av texter.

Varje ord i texterna kan också vara uppmärkt med olika typer av grammatisk information, t.ex. ordklass, böjningsform, grundform, satsdel etc. Felstavade ord kan också ha tilläggsinformation om korrekt stavning

så att man även hittar felstavade ord när man gör en sökning på den korrekta stavningen.

Korpusar förändras över tid

De flesta större korpusar befinner sig i ständig utveckling. Man lägger ständigt till nya texter. Det kan därför ofta hända att man får olika resultat om man söker i korpusen vid två olika tillfällen. Anledningen brukar oftast vara att korpusen har vuxit, men det kan förstås även bero på att sökningen inte görs på exakt samma sätt. De flesta korpusar tillåter en rad mer eller mindre komplexa inställningar, och om dessa inställningar in är exakt desamma blir sökningen inte densamma. Det leder som regel till annorlunda resultat. En annan möjlig källa till olika sökresultat är att man valt att begränsa sökningen till olika delar av korpusen (olika sub-korpusar).

Vad är ett ord?

”Ord” är ett väldigt vardagligt begrepp, och inte någon vetenskaplig term. Därför kan det variera en hel del vad olika personer vid olika tillfällen egentligen menar då de säger eller skriver ”ett ord”.

Av denna anledning bör man inte använda begreppet ”ord” när man diskuterar ord!

I stället bör man använda termerna:

- Löpord (Token) - varje förekomst i en text
- Typord (Typ) - ord som skiljer sig åt till formen
- Lemma - alla böjningsformer av ett ord

Löpord / typord

Hur många ord finns det i följande mening?

Arbeta två och två och lös den här uppgiften.

Om man bara räknar orden utan att bry sig om vilken form orden har så blir det 9 ord. Det är då 9 **TOKEN** eller **LÖPORD**.

Om man i stället tittar på orden och inte räknar upprepningar av samma form så blir det bara 7 ord. Det är då 7 **TYPER** eller **TYPORD**.

När man anger hur stor en korpus är så anger man antalet token (löpord). I många korpusar räknar man dessutom alla skiljetecknen som token. Om vi räknar punkten i slutet av meningen här ovan så blir det 10 token och 8 typer.

Typord / lemma

Är orden i följande lista samma ord eller är de olika ord?

bil, bilen, bilens, bilar, bilarna, bilarnas

Båda svaren är möjliga. På precis samma sätt som tidigare är det här frågan om 6 typer eller typord. Alla formerna är ju olika. Men orden hör också samman eftersom de har en gemensam betydelse. De är alla grammatiska böjningsformer som representerar ett och samma begrepp. Inom språkvetenskapen säger man att alla dessa former tillsammans utgör ETT **LEMMA**. Vi har alltså att göra med 6 typord, men bara ett lemma.

Olika somaliska korpusar

Just nu finns minst fyra somaliska korpusar med mellan 3 och 79 miljoner token. Tre är öppna för allmänheten, men en av dem kräver att man registrerar sig och loggar in med lösenord. En är inte tillgänglig för allmänheten.

Bangiga Af Soomaaliga / Somaliska Korp

Vid Språkbanken på Göteborgs universitet finns den svenska nationalkorpusen **Korp**. Den innehåller ca 13 miljarder token på svenska, men även en del mindre samlingar av texter på andra språk.

Sedan 28 oktober 2015 finns en avdelning med somaliska texter i Korp. För närvarande uppgår de somaliska samlingarna till ca 22 miljoner token:

<https://spraakbanken.gu.se/korp/?mode=somali>

Innehållet i somaliska Korp är till största delen nyhetstexter, men även skolböcker från Mogadishu, Hargeysa och Jigjiga utgör en viktig del.

Kaydka Af Soomaaliga / Somali Corpus

Vid universitetet i Neapel (på italienska: Napoli) har Ph.D. Jama Muse Jama byggt upp **Somali Corpus** under professor Giorgio Bantis handledning. Korpusen, som lanserades på webben i juni 2016, innehåller cirka 3 miljoner ord och är placerad vid Redsea Cultural Foundation i Hargeysa: <http://www.somalicorpus.com/>

För att få tillgång till **Somali Corpus** måste man registrera sig som användare genom att klicka på *Furo xubinnimo cusub*.

Somali Corpus innehåller ganska mycket skönlitteratur och poesi, men även en del nyheter liksom politiska och andra samhällreliga texter.

HaBiT / Somali Web Corpus 2016

Universiteten i Oslo (Norge), Brno (Tjeckien) och Addis Abeba (Etiopien) har skapat stora korpusar för fyra etiopiska språk. Korpusarna innehåller

uteslutande texter från internet: amhariska (30 milj. token), oromo (5 milj. token), tigrinja (2,5 milj. token), men deras största korpus är den somaliska som omfattar ca 79 miljoner token:

https://corpora.fi.muni.cz/habit/run.cgi/first_form?corpname=sowac16;align=

Texterna har samlats in helt automatiskt av en dator som programmerats att söka efter texter där ett litet antal av somaliskans allra vanligaste ord förekommer i samma text.

About HaBiT: <https://www.sketchengine.eu/sowac-somali-corpus/>

An Crúbadán

Även projektet An Crúbadán vid universitetet i Saint Louis (USA) har skapat en somalisk korpus om ca 25 miljoner token baserad på texter från internet. Deras korpus är dock inte tillgänglig för allmänheten. Bara en frekvenslista finns att ladda ner på deras hemsida:

<http://crubadan.org/languages/so>

Jämförelse av de olika korpusarnas storlek

Svenska Korp :	16 110 000 000 token	Göteborg
HaBiT Somali WaC :	79 741 231 token	Brno, Tjeckien
An Crúbadán :	24 648 653 ord	Saint Louis, USA
Somaliska Korp :	22 240 000 token	Göteborg
Somali Corpus :	3 002 198 ord	Hargeysa

Internet

Jämfört med all den text på somaliska som finns i alla böcker, tidningar och på hela internet är naturligtvis samtliga dessa korpusar ganska små. Många viktiga ord förekommer över huvud taget inte i korpusarna. För att hitta exempel på hur mindre vanliga ord används måste man ofta göra sökningar på internet med hjälp av någon sökmotor.

Olika sökmotorer fungerar på väldigt olika sätt. De söker egentligen inte ut på internet, utan man har samlat in sidor från internet som man sedan har processat och indexerat på jättestora datorer. Antalet sidor som man har indexerat på det här sättet varierar stort och därför får man också väldigt olika antal träffar på med olika sökmotorer.

Google har kanske det största antalet indexerade sidor och ger därför flest träffar.

<https://www.google.com/>

Bing söker på lite färre sidor, men har å andra sidan en del egenskaper som gör att sökträffarna blir mera precisa.

<https://www.bing.com/>

Den ryska sökmotorn Yandex ger ännu färre träffar, men här finns ännu större möjligheter att göra exakta sökningar.

<https://yandex.com/>

Tema 12

Att arbeta med korpusar

Tema 12. Att arbeta med korpusar

Om man söker med Google på en ovanlig stavning så är programmet hjälpsamt och föreslår också träffar med den mera vanliga stavningen.

Man kan delvis styra över sökningarna genom att skriva sökordet inom citationstecken. Då ska man främst få träffar på just den stavning som man angivit i sökrutan. Pröva med t.ex.

"kubada"

"kubbada"

"kubadda"

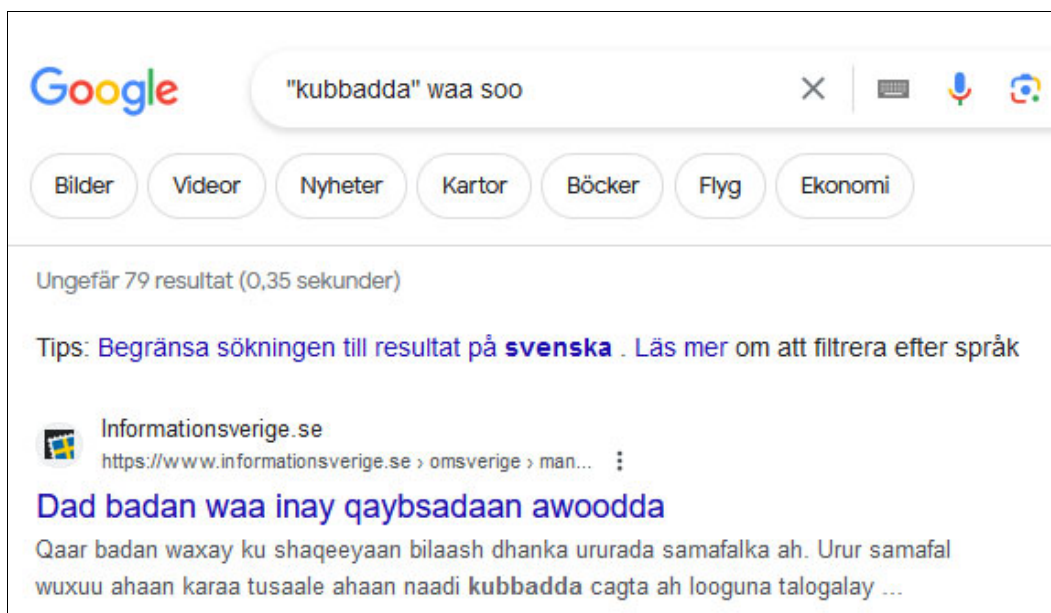
"kubbadda"

Ibland kan det hända att samma ord finns på andra språk, och i så fall kan träffarna bli väldigt oväntade. För att bara få träffar på somaliska sidor kan man efter sökordet lägga till ett par av de allra vanligaste somaliska orden. Då måste alla de angivna orden finnas på samma sida, t.ex.

"kubada" waa iyo

eller

"kubada" soo iyo

De vanliga småorden som man lägger till för att hitta rätt språk brukar kallas för ANKARORD. Några vanliga, användbara somaliska ord är **iy**, **soo**, **waa**, **ayaa**, **aan**, **waxa**...

Om man skriver in en sådan sökning är sannolikheten väldigt liten att man ska få exempel från andra språk än just somaliskan.

Sökinställningar

När man söker i korpusar kan man göra en rad olika val för att mera exakt kunna söka efter det man är intresserad av.

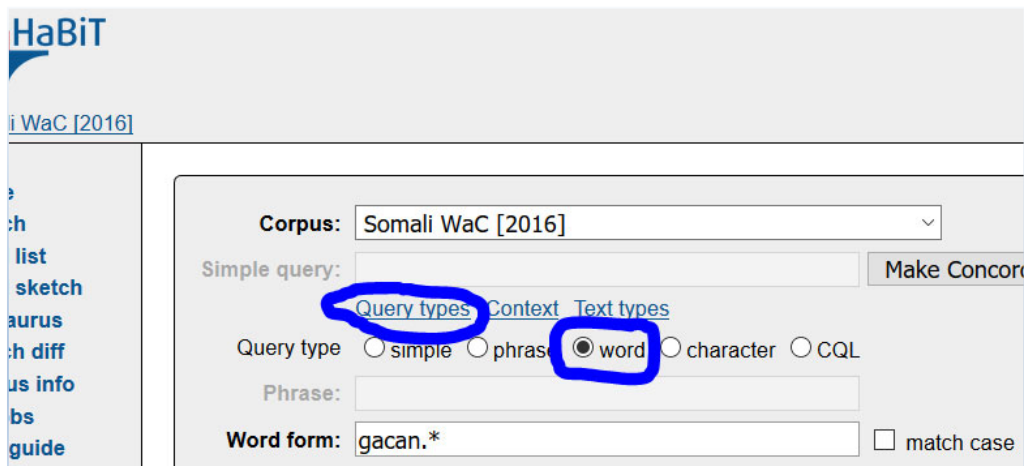
Ord med olika ändelser

Om man vill hitta alla ord som börjar på samma sätt kan man ange bara början av dessa ord i sökrutan. I Korp markerar man sedan i de små kryssrutorna att det man skrivit i sökrutan ska vara *förled* (=början) på de ord som man vill hitta.

Om man skriver in **gacan** i sökfältet och anger att detta ska vara förled i sökningen så får man alltså även träffar som **gacanta**, **gacantii**, **gacantiisa**, **gacanka**, **gacanku**...

The screenshot shows the Korp search interface. At the top, there is a search bar with the text "gacan" and a "Sök" button. Below the search bar, there are several checkboxes: "i följd och även som", "förled" (which is checked and circled in blue), "efterled och", and "skiftlägesoberoende". Below these checkboxes, there are three dropdown menus: "KWIC: träffar per sida: 25", "sortera inom korpus på: förekomst", and "Statistik: sammanställ på: ord". Below the search bar, there are two tabs: "KWIC" and "Statistik". Below the tabs, there is a section titled "Antal träffar: 14 043" with a progress bar. Below the progress bar, there is a pagination control showing page numbers from 1 to 15, with page 1 selected. Below the pagination control, there is a section titled "AF SOOMAALI 1971-79 (stöd)" with a list of search results. The first result is "d waxa aannu u celinaynaa Saciid Saalx Axmed iyo Maxamad Cabdillaahi Riiraash oo gacan weyn k". The second result is "sagaal gaban dugsi dheg guul gacan". The third result is "Waxa kale oo mahad leh barayaasha Gacan adag.". The fourth result is "Markii uu dhashay kacaanku wuxuu qaaday tallaabo, wuxuuna taladii dalka gacanta ka gay". The fifth result is "ijaarka korontada guryaha ka ururinjay, waxa ku dhacay shil ah, albaab baabuur oo gacanta kaga x".

För att söka på samma sätt i HaBiT måste du klicka på *Query types*, sedan markera *word* och skriva början av ordet följt av *.** (punkt+stjärna).

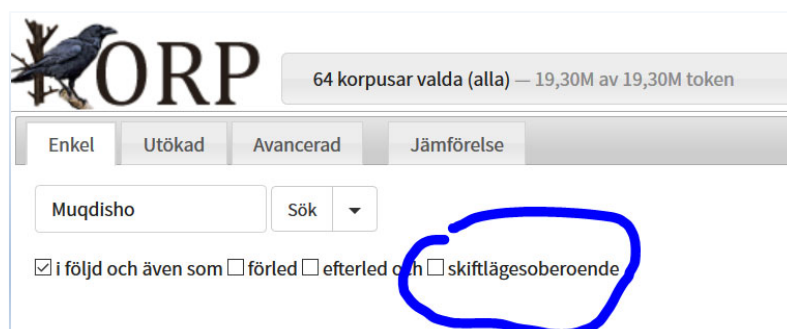

Om man i stället vill hitta alla ord som slutar på samma sätt ska man i Korp markera kryssrutan *efterled* (=slutet).

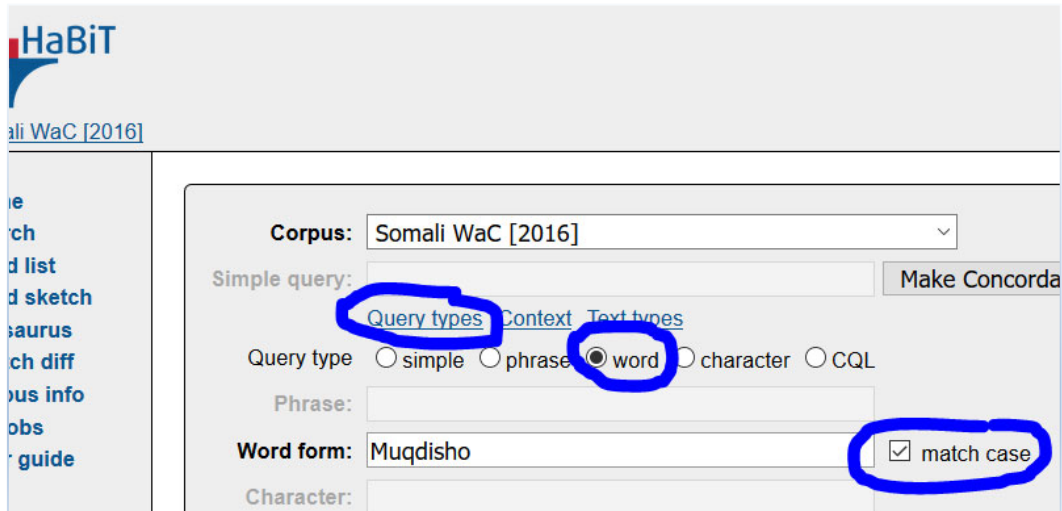
I HaBiT skriver man *.** i början av söksträngen, t.ex. *.*imid* för att hitta *imid*, *yimid*, *timid*, *nimid*.

Stora eller små bokstäver

Ett annat viktigt val är om man vill ha träffar skrivna med både stora och små bokstäver, eller träffar bara på exakt det som man har skrivit. Om man söker på **Muqdisho** och har satt en bock framför *skiftlägesoberoende* så får man även träffar som t.ex. **muqdisho** och **MUQDISHO**. Detta är den förvalda inställningen i Korp. Om man bara vill få träffar på **Muqdisho** måste man ta bort markeringen i rutan framför *skiftlägesoberoende*.

För att på samma sätt göra en exakt sökning i HaBiT måste du klicka på *Query types*, sedan markera *word* och till sist sätta en bock framför *match case*.

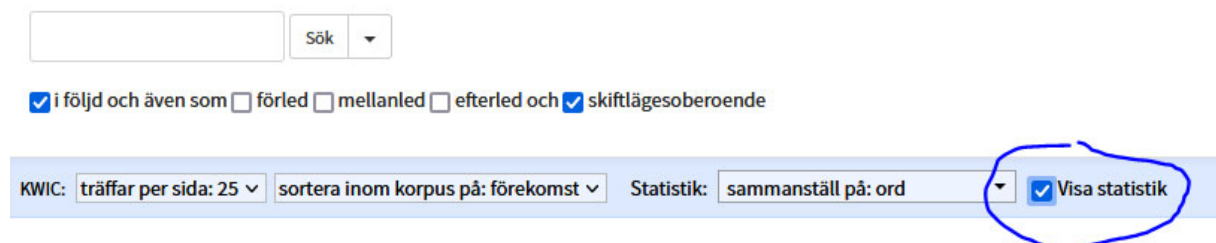
The screenshot shows the HaBiT search interface. The corpus is set to 'Somali WaC [2016]'. The 'Simple query' field is empty. The 'Query type' section has radio buttons for 'simple', 'phrase', 'word', 'character', and 'CQL', with 'word' selected. The 'Phrase' field is empty. The 'Word form' field contains 'Muqdisho' and the 'match case' checkbox is checked. The 'Character' field is empty. The 'Query types' link is circled in blue, as is the 'word' radio button and the 'match case' checkbox.

Detta är bara två av de många inställningar som är möjliga i de flesta korpusverktyg idag.

Statistik

Omm du har gjort en mera komplex sökning som leder fram till träffar med olika stavningar, t.ex. stora och små bokstäver, eller ett och samma ord med flera olika ändelse, då kan du enkelt se hur många träffar som finns för varje enskild form genom att välja att se statistik om sökträffarna.

I Korp måste du sätta en bock för *Visa statistik*.

The screenshot shows the Korp search interface. The search field is empty. The 'Sök' button is visible. Below the search field, there are checkboxes for 'i följd och även som', 'förled', 'mellanled', 'efterled och', and 'skiftlägesberoende'. The 'Visa statistik' checkbox is checked and circled in blue. The 'KWIC' section shows 'träffar per sida: 25', 'sortera inom korpus på: förekomst', and 'Statistik: sammanställ på: ord'.

När sökningen är färdig måste du också klicka på fliken *Statistik*. Där hittar du en lista över alla de olika former och stavningar som förekommer i resultatet av din sökning, i exemplet nedan **kubbad** tillsammans med markeringen *förled*.

kubbad Sök ▾

i följd och även som förled efterled och skiftlägesoberoende

KWIC: träffar per sida: 25 ▾ sortera inom korpus på: förekomst ▾ Statist

KWIC Statistik

Visa trenddiagram

Antal rader: 39

☐	ord		Totalt	Af Soomaali ...	Af Sooma
☒	Σ		37,2 (703)	334,6 (17)	2 660,8 (2)
☐	kubbadda		13,9 (262)	157,5 (8)	694,1 (6)
☐	kubbad		9,7 (184)	157,5 (8)	1 388,2 (1)
☐	kubbada		4,2 (80)	0 (0)	0 (0)
☐	Kubbadda		2,5 (48)	0 (0)	578,4 (5)
☐	kubbadood		0,8 (15)	0 (0)	0 (0)
☐	Kubbad		0,7 (14)	19,7 (1)	0 (0)
☐	kubbaddii		0,7 (14)	0 (0)	0 (0)

Siffrorna i kolumnen Total är av två slag. Den första siffran anger den **RELATIVA** frekvens *per miljon ord* (**pmw**, *per million words*), medan den andra siffran anger den **ABSOLUTA** frekvensen i korpusen. I det här fallet förekommer olika former som alla börjar med **kubbad** 703 gånger i hela korpusen. Eftersom korpusen innehåller 18,87 miljoner token blir den relativa frekvensen $703 / 18,87 = 37,2$ pmw. Den siffran är användbar om man vill jämföra resultat i Krop med resultat från andra korpusar.

För att få fram jämförbara siffror i HaBiT måste man alltså skriva in söksträngen **kubbad.*** där tecknen .* anger att vilka bokstäver som helst eller inga bokstäver alls kan förekomma.

Om man går till <https://corpora.fi.muni.cz/habit/run.cgi/first?corpname=sowac16> och skriver söksträngen **kubbad.*** i sökfältet så får man 3 852 träffar eller 48,31 pwm (per million words). Denna siffra räknas ut genom att ta antalet träffar delas med korpusens storlek (79,74 miljoner), alltså

3852 / 79,74 = 48,31

Nu kan man jämföra 37,2 wpm i Korp med 48,3 wpm i WaC och konstatera att olika former av kubbad är ganska mycket vanligare i WaC än i Korp. Sannolikt beror det på vilken typ av innehåll som finns i texterna i de båda korpusarna. I HaBiT finns det kanske många sidor om sport från internet.

HaBiT
i WaC [2016]

Query **kubbad.*** 3,852 (48.31 per million)

Page 1 of 193 [Next](#) | [Last](#)

midnimonews.com » </p><p> November 21 (Jowhar)— Mid kamid ah kulamada **kubbadda** cagta ee .
haatuf.net marka ay dhexdhexaadinayaan kooxaha **kubbadda** cagta. </p><p>
haatuf.net garsoorayaashuna isticmaalaan. </p><p> Xidhiidhka **kubbadda** kolleyga e
haatuf.net hase yeeshee, wuxuu la soo galay in uu cagtiisa, **kubbadda** iyo goolku
bandhige.com , oo ay ka mid yihiin dhismayaal, garoon **kubbadeed** </p><p> V
xidig.net u ahayaa PSG, laakiin waan dabaal degi doonaa. **Kubbada** cagtu waa
dhacdooyinka.com in ay geeyaan isbitaalka. </p><p> Ciyaaryahanka **kubbada** cagta ee f

Om man sedan vill se frekvensen för varje form av **kubbad.*** i HaBiT så klickar man på *Node Forms* i vänstermenyn.

Home
Search
Word list
Word sketch
Thesaurus
Sketch diff
Corpus info
My jobs
User guide

Save
concordance
Sample
Filter
Sub-hits
1st hit in doc
Frequency
Node tags
Node forms
Doc IDs
Text types
Collocations
Visualize

Frequency list

Frequency limit:

Page 1 [Next >](#)

Items: 55 || Total frequency: 3,852

word	Frequency	
P N kubbada	1,627	<div style="width: 100%;"></div>
P N kubbad	1,005	<div style="width: 61.8%;"></div>
P N kubbadda	530	<div style="width: 33.3%;"></div>
P N Kubbad	169	<div style="width: 10.4%;"></div>
P N Kubbadda	125	<div style="width: 7.8%;"></div>
P N Kubbada	100	<div style="width: 6.3%;"></div>
P N kubbadaha	66	<div style="width: 4.1%;"></div>
P N kubbado	39	<div style="width: 2.4%;"></div>
P N kubbadu	26	<div style="width: 1.6%;"></div>
P N kubbadii	19	<div style="width: 1.2%;"></div>
P N kubbadeed	19	<div style="width: 1.2%;"></div>
P N kubbadood	13	<div style="width: 0.8%;"></div>
P N kubbadiisa	9	<div style="width: 0.6%;"></div>
P N kubbaddu	9	<div style="width: 0.6%;"></div>
P N Kubbado	9	<div style="width: 0.6%;"></div>
P N kubbadii	8	<div style="width: 0.5%;"></div>
P N Kubbadaha	8	<div style="width: 0.5%;"></div>
P N kubbadahaan	6	<div style="width: 0.4%;"></div>
P N Kubbadeed	6	<div style="width: 0.4%;"></div>

Information om träffarna

Resultatet av en sökning presenteras i första hand som det totala antalet träffar i korpusen samt en lång lista med textexempel från alla de ställen i korpusen där det sökta ordet förekommer. Ordet presenteras som regel med en kontext som är maximalt en mening lång. Dessutom anges det i form av olika rubriker i vilken delkorpus som exemplet förekommer.

Om man i Korp klickar på ett av exemplen får man i högerkanten mera information om just det exemplet. Oftast får man veta delkorpusens namn, textens titel, författarens namn, publiceringsår och ibland även vilken sida exemplet finns på. Om texten finns tillgänglig på internet finns det en klickbar länk till texten i fråga. Eftersom länkar ibland förändras kan en del länkar ha slutat fungera, men i så fall hittar man oftast texten genom att googla på några ord i exempelraden.

I HaBiT anges alltid webbplatsen där exemplet är hämtat i vänsterkanten av varje rad. Om man klickar på en rad öppnas exemplet i en ny ruta med lite mera kontext, vilket kan underlätta för att förstå exemplet ordentligt.

Tema 13. Att arbeta med Korp

Förutom vanliga sökningar som man själv kan göra i korpusen finns även en frekvenslista över alla ord i korpusen. För Korp finns

en frekvenslista baserad på 5 miljoner ord i mars 2018 på adress

<http://demo.spraakdata.gu.se/martin/somali2018.txt>

en frekvenslista baserad på 19 miljoner ord i maj 2019 på adress

<http://demo.spraakdata.gu.se/martin/somali-190528.txt>

I listorna finns uppgifter om hur många gånger varje ord förekommer i korpusen. I början av listan visas de allra vanligaste orden i somaliskan.

Man kan också få fram listor med de vanligaste kombinationerna av två ord (så kallade N-gram) i somaliskan:

Type	▼ Frequency:
ka mid	7465.000000
ah oo	6692.000000
in ay	5784.000000
mid ah	5506.000000
oo ay	5281.000000
ka soo	5231.000000
waxa uu	5014.000000
oo dhan	4684.000000
waxa ay	4672.000000
oo ka	4125.000000
oo ku	3939.000000
aad u	3909.000000
ay ku	3860.000000
waa in	3839.000000
oo aan	3803.000000
ah ee	3658.000000
ku soo	3494.000000
kale oo	3417.000000
badan oo	3308.000000
in la	3305.000000
in uu	3302.000000
oo ah	3224.000000
ay ka	3069.000000
oo uu	3053.000000
u soo	2971.000000
sidoo kale	2899.000000
oo la	2813.000000
ay u	2623.000000
ku yidhi	2617.000000
uu ku	2491.000000
kasta oo	2487.000000
wuxuu ku	2337.000000
oo kale	2289.000000
waxaa ka	2287.000000

Användarhandledning för Korp

Nedan följer en enkel skriftlig introduktion till hur man använder Korp.

Det finns också [instruktionsfilmer om Korp](#).

Här finns kurs för nybörjare: <https://spraakbanken.gu.se/om/nyborjare>

När man kommer in i Korp

Högst upp på sidan finns en meny där man kan välja vilka korpusar man vill söka i.

-- Klicka på de **två små pilarna** rakt till höger om bilden av fågeln och välj vilka korpusar du vill söka i genom att **markera kryssrutorna** till vänster framför texternas namn.

-- Om du håller muspekaren på de olika texternas namn kan du se hur många ord varje text innehåller (antal token) I en liten ruta som öppnas till höger.

The screenshot shows the Korp search interface. At the top, there is a navigation bar with links: Moderna | Parallella | Fornsvenska | Litteraturbanken | Kubhist | Historiskt | Somaliska | Fler. Below this is the Korp logo, which includes a bird icon and the text 'KORP'. The main search area has a search box containing 'dood' and a search button. Below the search box, there are options for 'även som' with checkboxes for 'förled' and 'efterled'. There is also a 'KWIC: 1000' dropdown and a 'sortera inom' button. On the right side, there are buttons for 'Markera alla' and 'Avmarkera'. A list of corpora is shown with checkboxes: Af Soomaali 1971-79, Af-Soomaali 2001, Kitaabka Quduuska Ah, Raadiyaha Denmark 2014, Raadiyaha Iswiidhan 2014, Sheekooyin Carruureed, and Somaliska Wikipedia. A tooltip for 'Af-Soomaali 2001' is open, showing: Af-Soomaali 2001, Antal token: 55 692, Antal meningar: 7 740, Senast uppdaterad: 2015-11-02. At the bottom, it says '33 682 meningar i de valda korpusarna'.

Skriv ett sökord i rutan under "Enkel". Du får bara sökträffar på precis den stavning som du anger.

Pröva att först söka på "weyn". Om du inte har ändrat valet av texter borde du få många hundra träffar.

The screenshot shows a search interface with the word "weyn" entered in the search box. Below the search box are several options: "även som" followed by checkboxes for "förled", "efterled", and "skiftlägesberoende". Below that are three dropdown menus: "KWIC: 25", "sortera inom korpus på: förekomst", and "Statistik: sammanställ på: ord". The results section shows "Antal träffar: 323" and a pagination bar with numbers 1 through 13. The first result is from "AF SOOMALI 1971-79" and contains the text: "Mahad waxa aannu u celinaynaa Saciid Saalx Axmed iyo Maxamad Cabdillaahi Riiraash oo gacan weyn ka geystey heesaha buuggan, iyo dad Casharka Saddex iyo Tobnaad eebo af weyn ii tun leeb iyo qaanso i sii. X waa magaalada ugu weyn Soomaaliya. Madax weyn. Nin da' weyn ayaa xer u yimid."

Pröva att först söka på "wayn". Du borde få 425 träffar.

The screenshot shows a search interface with the word "wayn" entered in the search box. Below the search box are several options: "även som" followed by checkboxes for "förled", "efterled", and "skiftlägesberoende". Below that are three dropdown menus: "KWIC: 25", "sortera inom korpus på: förekomst", and "Statistik: sammanställ på: ord". The results section shows "Antal träffar: 425" and a pagination bar with numbers 1 through 15. The first result is from "AF-SOOMALI 2001" and contains the text: "Keen... wayn." The second result is from "RAADIYAHA DENMARK 2014" and contains the text: "Ii Markii Yahya Hassan oo bandhig ay dayrtii dhawayd buugiisii gabay ada uu ururiyay banbaane wayn ayuu ku noqday deegaanka musli bishii dhallinyarada ka wayn 25 jir aan deggenayn guriga waalik Waa halis wayn Erik Mather, oo madax ka ah laan - Halis wayn iyo shilal ayaa lagu geli karaa layd Ahmiyad wayn ayay arrintani noo leedahay yar iy"

Vid en första anblick verkar alltså “wayn” vara en vanligare stavning än “weyn”. Naturligtvis är det så i just de texter som finns i Korp, men texterna är ännu inte så många och frågan är om de representerar ett neutralt språkbruk.

För att få en bättre uppfattning om detta bör man titta på vilka texter träffarna finns. Vi har skolböcker, nyheter från Sveriges och Danmarks radio och Wikipedia.

För att lättare kunna se alla träffar bör du ändra så att det visas 1000 rader per sida. Det gör du där det står KWIC. Sedan måste du klicka på “Sök” på nytt.

The screenshot shows the Korp search interface. At the top, there is a search bar with the word "wayn" entered and a "Sök" button. Below the search bar, there are checkboxes for "även som" followed by "förled", "efterled", and "skiftlägesberoende". A yellow box highlights the "KWIC: 1000" dropdown menu. Below this, there are dropdown menus for "sortera inom korpus på: förekomst" and "Statistik: sammanställ på: ord". There are two tabs, "KWIC" and "Statistik", with "KWIC" selected. Below the tabs, it says "Antal träffar: 425". There are navigation buttons for "«", "<", "1", ">", "»" and a "Gå till sida" field with "1" entered, followed by "av 1" and "Visa kontext". The search results are displayed in a table with two columns: source and text. The first result is from "AF-SOOMAALI 2001" with the text "Keen... wayn.". The second result is from "RAADIYAHA DENMARK 2014" with the text "li Markii Yahya Hassan oo bandhig ay dayrtii dhawayd buugiisii gabay ada uu ururiyay banbaane wayn ayuu ku noqday deegaanka mi bishii dhallinyarada ka wayn 25 jir aan deggenayn guriga wa Waa halis wayn Erik Mather, oo madax ka ah la - Halis wayn iyo shilal ayaa lagu geli karaa l. Ahmiyad wayn ayay arrintani noo leedahay ya".

Nu ser man snabbt att det bara finns ett enda exempel i skolböckerna från 2001 och inget från 1970-talet. I stället kommer de flesta exemplen från Danmarks radio, några få från Sveriges radio och några från Wikipedia.

Om man går tillbaka och tittar på träffarna för “weyn” ser man att det med den stavningen finns massor av träffar från skolböckerna och Sveriges radio, men väldigt få från Danmarks radio. I Wikipedia är det ungefär lika många träffar med båda stavningarna.

Med tanke på att skolböckerna endast använder “weyn” får man nog ändå anse att “weyn” är den klart dominerande neutrala stavningen och att “wayn” är en ovanlig stavning.

Man kan även jämföra särskrivning och sammanskrivning, t.ex. “waaweyn” och “waa weyn”.

waaweyn ▾

även som förled efterled och skiftlägesoberoende

KWIC: 1000 ▾ sortera inom korpus på: förekomst ▾ Statistik: sammanställ på: ord ▾

KWIC Statistik

Antal träffar: 146

« ‹ 1 › » Gå till sida av 1 Visa kontext

AF SOOMAALI 1971-79 (stödjer ej utökad kont

Casharka Laba iyo Soddonaad Baro farta **waaweyn**
HORDHAC Buuggan Af Soomaaliga ee fasalka kowaad ee waxbarashada dadka **waaweyn**, waxa loogu tala g
Tusaale Dugsiga dadka **waaweyn** goormaad bilaaw
Dursiga dadka **waaweyn** waxaan hilaahav

Det blir bara 4 träffar på särskrivningen, konstigt nog från läseböckerna 2001.

waa weyn ▾

även som förled efterled och skiftlägesoberoende

KWIC: 1000 ▾ sortera inom korpus på: förekomst ▾ Statistik: sammanställ på: ord ▾

KWIC Statistik

Antal träffar: 4

« ‹ 1 › » Gå till sida av 1 Visa kontext

AF-SOOMAALI 2001 (stödjer ej utökad kont

Xarfaha waaweyn Fiiri erayadan: Isniin, Caasho, Baydhabo Iyagu waxa ay ka bilowdaan xarfo **waa weyn**.
Fiiri oo akhri xarfaha yar-yar iyo kuwa **waa weyn**.
Xarfaha **waa weyn**
Magacyada gaarka ah waxa ay ka bilowdaan xarfo **waa weyn**.

Om man klickar på ett av exemplen öppnas en liten rutatill höger. Där kan man se exakt i vilken bok och på vilken sida exemplet finns.

Korpus

Af-Soomaali 2001

Textattribut

titel: Af-Soomaali, Fasalka 1aad
plats: Nayroobi
sponsor: UNICEF, UNESCO
år: 2001
sida: 115

Korpus

Af-Soomaali 2001

Textattribut

titel: Af-Soomaali, Fasalka 3aad
plats: Nayroobi
sponsor: UNICEF, UNESCO
år: 2001
sida: 18

Gå tillbaka till sökningen på “waaweyn” och klicka på exemplen i de olika typerna av texter. Om texten finns tillgänglig på internet anges en adress till den aktuella webbsidan eller till en pdf-fil. Denna länk kallas “källa”.

Korpus

Somaliska Wikipedia

Textattribut

titel: Dhul
datum: [tom]
källa: <https://so.wikipedia.org/wiki/Dhul>

I vissa fall finns en direktlänk till just den sida i en pdf-fil där exemplet förekommer. Den länken kallas “sidkälla”.

Korpus

Af Soomaali 1971-79

Textattribut

titel: Af Soomaali, Fasalka kowaad
sidkälla:
<http://webapp1.dlib.indiana.edu/...page=51>
utgivare: Wasaaradda Waxbarashada iyo
Barbaarinta
år: 1979
sida: 41
källa:
<http://purl.dlib.indiana.edu/...ner/VAA3403>

Om man vill jämföra hur ofta två synonyma ord förekommer vill man kunna söka så att man får träffar på alla böjningsformer. Då skriver man bara in den del av ordet som förekommer i början av alla former, dvs. ordets stam. Sedan markerar man **förled**. Då spelar det ingen roll hur ordet slutar. Pröva att söka på "bisad" och alla böjningsformer av det här ordet.

Search results for "bisad":

Source	Context	Word
AF SOOMAALI 1971-79 (stödjer ej utökad kontext)	Waa	bisad maroo, Marna waa dinnad,
AF-SOOMAALI 2001 (stödjer ej utökad kontext)		bisad
	Baridda bidix - midig U sheeg carruurta in ay raacaan xarriiqda	bisadda ay raaci doonto si ay u hesho cuntada
	Si dhaqso ah ayey	bisad u soo gashay guriga.
	Qoolleydii jabneed waxa ay aragtay	bisaddii .
	Waxa ay aragtay	bisaddii oo miiska dul fuushan.
	Waxa ay ogaatey waxa ay	bisaddu isku dayeyso in ay samayso.
	Faadumo wag ay qaylisay,	bisaddiina dibadda ayey u carartay.
	Waa	bisad .
	Faadumo, Caasho iyo	bisad .
	U sheeg carruurta in ay tilmaamaan erayada " Caasho, " Faadumo, "	bisad . "
	Layliyo naqtiin ah ee Cutubka 1aad Isku aaddi Faadumo waa haa	bisad Caasho maya bisad Faadumo waa
	Layliyo naqtiin ah ee Cutubka 1aad Isku aaddi Faadumo waa haa bisad Caasho maya	bisad Faadumo waa iyo iyo haa maya Ca
	Weydii carruurta in ay arki karaan	bisadda .
	Sawir	bisad ku hoos jirta gambar.
	Doollu iyo	bisad Doolligu waxa uu ku nool yahay me
	Weydii carruurta in ay tilmaamaan erayada " doolligu ", baaldiga, " miiska ", "	bisaddu ", " xaaqinkaygii ".
	Dhammaystir weerahan Xasan waxa uu sawirayaa... moos guri	bisad Faarax waxa uu qorayaa... buug ma
	Isku aaddi oo sawir kow saddex shan lobo afar Isku aaddi oo qor hilib mundul nin koob	bisad dibi kirli wiil
	Maya,	bisadda yarey.
	Maya	bisadda yarey.

Om man nu vill jämföra med "mukulaal" bör man bara skriva in "mukulaa" eftersom den bestämda artikeln gör att "l" försvinner i många böjningsformer.

mukulaa Sök

även som förled efterled och skiftlägesoberoende

KWIC: 1000 sortera inom korpus på: förekomst Statistik: sammanställ på: ord

KWIC Statistik

Antal träffar: 8

« < 1 > » Gå till sida av 1 Visa kontext

AF-SOOMAALI 2001 (stödjer ej utökad kontext)

Digaagad iyo saaxiibbadeed Maalin maalmaha ka mid ah ayey digaagad, ri', jiir iyo	mukulaal	cunto wada raadsadeen.
Ridii, jiiirkii iyo	mukulaashii	inta ay u yimaadeen diga
Maxaa aan	mukulaasha	guryaha ugu haysannaa?
Maxaa aad siisaa	mukulaashiinna	?

Som man kunde misstänka var denna synonym mindre vanlig än det mera neutrala “bisad”.

Om man i stället är intresserad av en viss ändelse, till exempel att hitta exempel på ord som är bildade med avledningsändelsen **-mo**, då skriver man bara in denna ändelse i sökrutan och markerar **efterled**. Man får då träffa på alla ord som slutar med “mo”.

mo ▾

även som förled efterled och skiftlägesoberoende

KWIC: 1000 ▾ sortera inom korpus på: förekomst ▾ Statistik: sammanställ på: ord ▾

KWIC Statistik

Antal träffar: 1 265

« < 1 2 > » Gå till sida av 2 Visa kontext

	AF SOOMAALI 1971-79	(stödjer ej utökad kontext)
Afarta qaybood ee afka (dhegeysi, hadal, akhris iyo qorid), ee lagu afaaf ilaal abraar amaah akhri	tilmaamo	awoodaha salka ah, barashad raadi baahi
Waxa aannu leenahay	dermo	caws ah Waxa aannu leenahay
Waran dheer	dermo	caws ah dhul ballaaran
	Dermo	dheer.
	Dermo	caws ah.
	Dermo	ballaaran.
Soomaalidu waa ummad isku af, diin,	degmo	, iyo dhaqanba ah.,
Wiil orod badan, arday akhris badan, Gabar cayaar badan,	Faadumo	waa walaashay.
	ilmo	oohin badan.
	Faadumo	Dugsiga ma aaddo.
YEERIS Bare Jecelahay Akhris Sabti Gabar Axad	limo	Isniin Aniga Talaado Orod Arbi
Waxa aan leeyahay	gacmo	.
Indho,	gacmo	, dhego, carrab, san, arkaa, taa
	Gacmo	iftiinka Dhirta Afraad Dhadhar
Erayoisku	dhigmo	ah kalana macne ah... 65
Weedhaha fudud ee af Soomaaligu waxa ay leeyihiin	dhismo	iyo siiqo u gaar ah hase yeesh
Shaqalka culus iyo kan fudud ee isku	qormo	ah, waxa aad ku kala garan ka
1)	Weydiimo	: 1.
www.wikipedia.org ina Cali-Qablax la oran jiray oo indha la"aa, iyo nin la socday baa maalin	dudumo	hoos fadhiistay.

Det blir många träffar att titta igenom, men man kan underlätta läsningen genom att sortera träffarna alfabetiskt. Man ändrar bara till inställningen "sortera inom korpus på träff". Sedan måste man klicka på "Sök" på nytt.

mo

även som förled efterled och skiftlägesoberoende

KWIC: 1000 **sortera inom korpus på: träff** Statistik: sammanställ på: ord

KWIC Statistik

Antal träffar: 1 265

« < 1 2 > » Gå till sida av 2 Visa kontext

AF SOOMAALI 1971-79 (stödjer ej utökad kontext)

o ku magac dheer " Qaasim ", wuxuu ka mid yahay qabayaaga Soomaaliyeed kuwa ugu Marka hadalku qoran yahay, waa in ay jiraan	aftahamo astaamo	badan wuxuuna, tiriyey g u taagan arrimihii aan ka
Israafkiyo fadhigu waa waxaad ku anbanaysaane	Axmaqnimo	waqtiga kaaga tagay oo
Allow yaa dadkaagii yidhaa	dawladnimo	qaaday.
Abaarihii Baaha, xaaraama-cune iyo gaatama dadka Soomaaliyeed waxa uu u degi jiray	degma-degmo	aan nabad iyo xidhiidh is
Soomaalidu waa ummad isku af, diin,	degmo	, iyo dhaqanba ah,.
Marka abaartu dhacdana	degmo	walba halka ay ku hesho
argaar kama heli jirin reer kale oo waxa ay ahayd " laba qaawan isma qaado " Degmana	degmo	kale oo ka baad roon um
Magacow labo	degmo	oo ka mid ah degmooyin
Waxa aannu leenahay	dermo	caws ah Waxa aannu leen
Waran dheer	dermo	caws ah dhul ballaaran
	Dermo	dheer.
	Dermo	caws ah.
	Dermo	ballaaran.
Islaamku waxay nolasha bulshadeena ku soo kordhisay ilbaxnimo iyo ... cusub ee lagu	dhaqmo	.
Dadku dhul la'aan ma	dhaqmo	, dhulkuna dad la'aan ma
Erayoisku	dhigmo	ah kalana macne ah... 65
Casharka 29aad Erayo isku	dhigmo	ah kalana macne ah
Waxa jira erayo isku	dhigmo	ah, isla markaana isku dh
Waxa kale oo jira erayo isku	dhigmo	ah, kalana macne ah, isla
raakbanken.gu.se/korp/?mode=somali		
aad u fiirsatid erayga " weli " ee labada weedhoodba ku jira, waxaad arkaysaa inay isku	dhigmo	yihii macnehooduna kala duv
Qor toban eray oo isu	dhigmo	ah, hase ahaatee, dhihidooda i
Weedhaha fudud ee af Soomaaligu waxa ay leeyihiin	dhismo	iyo siiqo u gaar ah hase yeeshe
Dadku dhul la'aan ma dhaqmo, dhulkuna dad la'aan ma	dhismo	.
Hase ahaatee, magaalada meel kastaba, waxa aad ku arkaysaa	dhismo	cusub oo aad u qurux badan, s
Nin ina Cali-Qablax la oran jiray oo indha la"aa, iyo nin la socday baa maalin	dudumo	hoos fadhiistay.
Hal waa yaab oo aboorka sameeya	dudumo	waa yaab.
Sldee bay ugu suurta gashay, aboorka yaryar In uu sammeeyo	dundumo	daartle " (3.
	Faadumo	waa walaashay.
	Faadumo	Dugsiga ma aaddo.
Cabdi Cali iyo	Faadumo	ayaa .iskaashatadii ku biiray.
Cabdi, Cali iyo	Faadumo	ayaa iskaashatadii ku biiray.
Kuwaas oo kala ah: (1) Cabdi Cali (2)	Faadumo	; weedha dambena waxay shee
dhegysaa in saddex qof iskaashatada ku biireen; waxay kala yihiin: (1) Cabdi (2) Cali (3)	Faadumo	
Abaarihii hore ee dalka ka dhici jiray waxa ka mid ahaa " Baaha "	Gaatamo	, Xaaraamacuna, Gaadhi-Gaad
Waxa aan leeyahay	gacmo	.
Indho,	gacmo	, dhego, carrab, san, arkaa, taat
	Gacmo	iftiinka Dhirta Afraad Dhadham
Soo gelitaankii diinta Islaamku, waxay inoo horseedday	ilbaxnimo	, aqoon iyo nabadgelyo.
Diinta Islaamku waxay nolasha bulshadeena ku soo kordhisay	ilbaxnimo	iyo ... cusub ee lagu dhaqmo.
Raadi erayo liddi u ah erayadan: Tusaale: falay geesi ilays, oon, omos,	ilbaxnimo	, abaar horumar, wahsi, cudur, ;
Dhaqan waa heer	ilbaxnimo	ee ummad kasta oo meel ku w
afaaf ilaal abraar amaah akhri	ilmo	raadi baahi
Wiil orod badan, arday akhris badan, Gabar cayaar badan,	ilmo	oohin badan.
axdiyo dhirtuba ku isirraayeene Ummaddaan shabaabkeedu hanan waa ayaan xumo e	Innamo	iyo hablaba waxa tihiin aarank
YEERIS Bare Jecelahay Akhris Sabti Gabar Axad	limo	Isniin Aniga Talaado Orod Arba
Shaqalka culus iyo kan fudud ee isku	qormo	ah, waxa aad ku kala garan kar
Durdur Gabay B.	Shineemo	Xamar Shineemo
Durdur Gabay B. Shineemo Xamar	Shineemo	
Afarta qaybood ee afka (dhegeysi, hadal, akhris iyo qorid), ee lagu	tilmaamo	awoodaha salka ah, barashadc
oo loo dhawro maridda jidka waxa loogu talagalay agagaarka jidadka calaamooyin iyo	tilmaamo	muujinaaya, sida loo doonaayc
Soor ama jiriir ama shuuro oo ah marka la	tumo	, ama la ridqo.

Ytterligare fördjupning

I Finland har man även tagit fram väldigt enkel instruktionsfilmer kring hur man använder Korp. Man hittar filmerna under rubriken **LILLA KORPSKOLAN** i högerkanten på sidan

http://www.sprakinstitutet.fi/sv/sprakhjalp/sprakhjalp/sprakbanken_korp

En lite mer avancerad kurs kring hur man arbetar med korpusar finns på sidan

<https://spraakbanken.gu.se/swe/personal/richard/cl2015>

Att arbeta med HaBiT

I HaBiT använder man en annan programvara för att göra sökningar. Den fungerar därför lite annorlunda, men har ungefär samma funktioner.

Wildcard

För att söka på 'vad som helst' eller 'ingenting' använder man **.***
Man måste först klicka på **Query types** och välja **word** (eller **phrase**).

Om man sedan skriver **dugsig.*** i sökfältet får man följande träffar:

inta xabaaluhu ka sokeeyaan dayrkii	dugsigu	lahaa, taas oo uu cidhifka xabaaluhu hadda
nahay”sidaa waxa yidhi mid ka mid ah ardayda	dugsiga	. Laakiin dhibaatada noocaas ahi ma aha mid uu
noocaas ahi ma aha mid uu madi ku yahay	dugsiga	Sh. Bashiir oo keliyi, balse khayrkii ayuu wax
balse khayrkii ayuu wax la qabaa. Tusaale ahaan	dugsiga	la yidhaahdo 15-ka May oo ah dugsiga sare ee
ahaan dugsiga la yidhaahdo 15-ka May oo ah	dugsiga	sare ee labeeya Sh. Bashiir ayey isna durxumadu
”sidaa waxa yidhi mid ka mid ah macalimiinta	dugsiga	H/dhexe ee Sh. Yuusuf Alkownayn oo ka mid ah
”sidaa waxa yidhi maamule-kuxigeenka	dugsiga	Sh. Yuusuf, Xirsi Faarax Guuleed oo aan
sheekaystay sida uu dhul-boobku u saameeyey	dugsigiisa	, iyadoo uu dugsigaasi yahay bilaa dayr. “Koone
dhul-boobku u saameeyey dugsigiisa, iyadoo uu	dugsigaasi	yahay bilaa dayr. “Koone walba waa nalaga soo
bilaa dayr. “Koone walba waa nalaga soo galay,	dugsiga	dhexdiisa ayaa la degan yahay, guryihii
ah degsiimooyinka dhibaatada ugu weyn ku haya	dugsiga	, iyadoo uu maamule-kuxigeenka dugsigaasi ii

Man får alltså alla ord som börjar med **dugsig**.

Om man i stället skriver **dugsig**, får man i stället:

dugsigaa gacanta ugu jira, waxaana dhulkii uu	dugsigu	lahaa oo hadda bilaa dayr ah sida kororkorada u
, waayo koone kasta waa laga dhigay oo xataa waxa	dugsiga	laga qaaday gurigii uu maamulaha dugsiga oo
waxa dugsiga laga qaaday gurigii uu maamulaha	dugsiga	oo xafiiska dugsiga laga maamulo u jira qiyaas
gurigii uu maamulaha dugsiga oo xafiiska	dugsiga	laga maamulo u jira qiyaas aan ka badnayn dhawr
waxaanu ku talo jirnaa inaanu dhisno dayrkii	dugsiga	oo aanu doonayno inay dhismihiisa iska
inay dhismihiisa iska kaashadaan waaliinta	dugsiga	iyoo cidii kale ee aanu kaalmo ka helno”ayuu
ee aanu kaalmo ka helno”ayuu yidhi maamulaha	dugsiga	Togdheer, iyadoo maamuluhu ii sheegay inay
jsay baahi dhinaca fasalada wax lagu barto ah. </p><p>	Dugsiga	laga naanayso Khasabka oo ka mid ah Dugsiyada H/

Man får alltså **dugsig** följt av en enda bostav. Punkten representerar alltså exakt en bokstav, vilken som helst. Stjärnan representerar noll eller flera förekomster av det föregående tecknet (.), alltså vilket tecken som helst.

Om man skriver **dugsiga*** får man följande:

Yarow ayaa ka qayb galay Xafladda Xeritaanka **Dugsiga** » </p><p> Munazamat aAl-Dawa Al-Islamiyya Xafiiska aragtaa waxa na haysta” . Goobtaasi waxay ahayd **dugsiga** sare ee Sh. Bashiir oo ah mid ka mid ah labada Burco. Labada nin ee aan subaxaa kula kulmay **dugsiga** Sh. Bashiir waxay ahaayeen laba nin oo ka mid ah ku mashquulsanaayeen hawl subaxeedka ardayda **dugsiga** sare ee SH. Bashiir. Laakiin jiid balaadhan oo xagga dambe ku taal oo fasalo u ah ardayda **dugsigaa** dhigata dhismayaasha dugsigaasi waxay muuqaal baa iigu damqasho xumaa, xafiiskii **dugsiga** laga maamuli jirey oo ah kharaabad kaadida iyo)”sidaa waxa yidhi nin ka mid ah macalimiinta **dugsiga** Sh. Bashiir oo ii tilmaamaya inta xabaaluhu ka nahay”sidaa waxa yidhi mid ka mid ah ardayda **dugsigaa** . Laakiin dhibaatada noocaas ahi ma aha mid uu

Alltså noll eller en eller flera förekomster av det föregående tecknet **a**.

Om man i stället skriver **dugsig..** får man följande:

Burco, laakiin wax 20% ka yar ayaa maamulka **dugsigaa** gacanta ugu jira, waxaana dhulkii uu dugsigu Togdheer, iyadoo maamuluhu ii sheegay inay **dugsigaa** wax ka bartaan ilaa 800 oo arday, isla markaana , ayaa Kafaalo Schools Ganaane waxa uu noqday **dugsigii** ugu horeeyay ee gabalka Jubbada Hoose ee ka Shaqsiyeed waa nuucee? Markuu intas is weydiyo **dugsigii** soo dhaweeya ayuu geeyaa. </p><p> Halkaas waxaa ka oo uu jecel yahay waqti badana geliyaa ? **Dugsigii** sare Maadadee ayuu ku fiicnaa? Muxuu Ku shaqeyn xal kale loo waayay. Mid ka mid ah macalimiinta **dugsigan** oo la waydiiyay sababta ay qaabkan u xerada Ciidanka ayaa maanta lagu qabtay gudaha **dugsigan** iyadoo ay ka soo qayb galeen mas’uuliyiin ay

Alltså **dugsig** följt av ytterligare två tecken, vilka som helst.

Detta sätt att söka kan även användas i början av ord och inuti ord t.ex. där det förekommer variation.

Om man söker på **.*udrad** får man:

waxa aynu akhristayaasheena kula wadaagaynaa **khudrad** ay culimada caafimaadku xaqiijiyeen in ay la isu dhan, iyo furuto markaas la gooyey iyo **khudrad** . • Xaddid cuntada ay ku jiraan xaddiyo sare oo in qofku uu maalin kasta illaa shan jeer cunaan **khudrad** nooc kasta oo ay tahay, in qofku uu ku dadaalo ,liinta,shamaamka (qajaarka) iyo in aad **qudrad** (salad) cuntid inta u dhaxeysa quraacda iyo jaamacadda New York, ayaa ku talisay, “Cuna **khudrad** iyo cuntooyinka dhirta laga soo dheegto oo kale oo sheegay in sanadkasta 11 milyan oo ton oo **khudrad** ahi ay dadweynaha Somaliland ka soo iibsadaan

Om man sedan klickar på **Node forms** långt ner i vänstermenyn så får man en statistisk sammanställning:

<u>word</u>	<u>Frequency</u>	Items: 4 Total frequency: 98
P N khudrad	75	
P N Khudrad	13	
P N qudrad	9	
P N Qudrad	1	

Där ser man snabbt att **kh-** är nsätan 10 gånger vanligare än **q-** i just det här ordet.

Man kan använda .* flera gånger i samma ord, t.ex. när man vill undersöka vokalerna i främmande ord. Om man söker på **n.*f.*mb.*r.*** får man dessa

Node forms:

<u>word</u>	<u>Frequency</u>	Items: 22 Total frequency: 302
P N Nofeembar	78	
P N Nofembar	62	
P N Noofambar	56	
P N Nofember	41	
P N Nofeember	26	
P N Noofember	13	
P N Noofembar	4	
P N nofember	3	

Fraser

För att söka på kombinationer av två eller flera ord väljer man **Query types** och sedan **phrase**.

Man kan t.ex. jämföra sammanskrivning och särskrivning av **inuu / in uu** och **usoo / u soo**.

Man måste då söka först på den ena formen och sedan på den andra:

HaBiT:

<i>inuu</i>	157,518	(1,975.40 per million)	67 %
<i>in uu</i>	78,373	(982.80 per million)	33 %
<i>usoo</i>	20,514	(257.26 per million)	28 %
<i>u soo</i>	52,560	(659.10 per million)	72 %

Som jämförelse Korps skolböcker

<i>inuu</i>	757	(601 per million)	37 %
<i>in uu</i>	1298	(1030 per million)	63 %
<i>usoo</i>	4	(3 per million)	1 %
<i>u soo</i>	692	(549 per million)	99 %

Litteraturförteckning

Andrzejewski, B. W. 1974. The introduction of a national orthography for Somali.

Axmed F. Cali "Idaajaa". Shire Jama Ahmed. A pioneer of the development of Somalia's national orthography. Manuscript.

Galaal, M.H.I., A.Sh.A. Qutbi m.fl. 1961. *Linguistic report. The report of the Somali Language Committee*. Mogadiscio.

Lamberti. 1986.

Maino, M. 1957. Breve storia della lingua somala. *Somalia d'oggi*. Giugno II/2. Mogadiscio. 17-19.

Mansuur, C. C. 2009. *Taariikhda iyo luqadda bulshada Soomaaliyeed*. Stockholm: Iftiinka aqoonta.

Mohamed, O. O. 1976. *Administrative efficiency and administrative language in Somalia*.